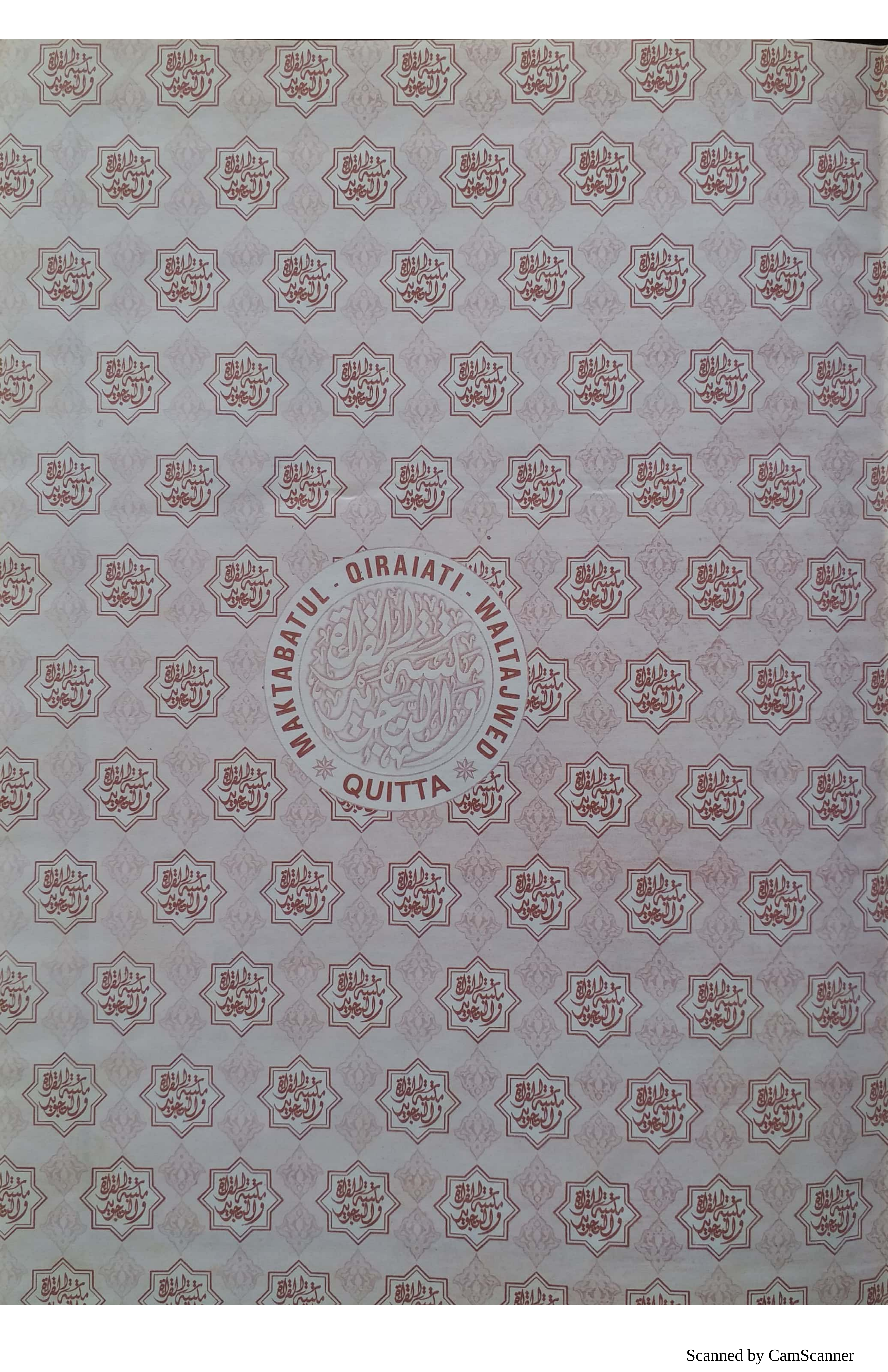
تفسیر ایوبی حنفی

تالیف

علامۃ العصر وحید الدہر ابوالفضل مولانا محمد عبدالحمید الایوبی
القندھاری السلیمانخیلی الحنفی النقشبندی عفی عنہ

الناشر
مکتبۃ القراۃ والتجوید
کانسی روڈ شالدرہ کوئٹہ

MAKTABATUL - QIRAIATI - WALTAJWED
QUITTA

١

بسم الله الرحمن الرحيم

په پښتو ژبه کښي اولنی او په افغاني تاريخ کښي بې ساری
په زر گونو جديدو مسئلو باندي مشتمل

تفسير ايوبي حنفي

وَالْمُحْصَنٰتُ ۞۞۞ لَا يُحِبُّ اللّٰهُ

شپږم ټوک ٦

تاليف اوتصنيف

د علامة العصر ابو الفضل شيخ التفسير والحديث فقيه دوران مفسر الزمان

حضرت مولانا محمد عبيد الله الايوبي

الكندهاري السليمانخيلي الحنفي النقشبندي حفظه الله تعالى

مکتبة القراءة والتجويد

کانسي روډ شالدره کوټه

د کتاب پيژندنه

د کتاب نوم .... تفسير ايوبي پښتو شپږم ټوک

مؤلف.......................... الحاج مولنا محمد عبيد الله الايوبي الکندهاري
السليمانخيلي الحنفي حفظه الله تعالى بفضله الوهبي

کمپوزر........................ حبيب الحق حقاني (مينگل)

ټايپ .... حقاني کمپيوټر اداره

نشر کوونکې اداره .... مکتبة القراء ت والتجويد کانسي روډ کوټه

د چاپ ځاى .... لاهور پاکستان

زېرى

الحمدلله زموږ په دين اسلام کي علماؤ نه سټړي کېدونکي کوششونه کړي دي، چي د هري ژبي علماؤ خپل د ژبي لپاره د قرآن عظيم الشان او احاديث مبارکه وو څخه ښه ښه مسائل د خپلو خلگو لپاره په خپله ژبه د قلم څوکي ته رسولي دي، نو زموږ اداره هم الحمدلله په دې ډگر کي شاته نه ده چي د نورو مسائلو د وړاندي کولو وروسته يې اوس يو نوى کتاب په نامه د

د ښځو فقه

چي د مېرمنو لپاره يو دُر بې بها تحفه ده، ژباړلى دى الله تبارک وتعالى دې په خپل دربار کي قبول او مقبول کړي آمين

بسم الله الرحمن الرحیم

جميع الحقوق محفوظة

الطبعة الاولى

١٤٢٧ هجري - ٢٠٠٧ ميلادي

مكتبة القراءة و التجويد
شارع كانسي كوئته-باكستان
رقم الهاتف ٠٣-٣٨٨٥٥٣٥

MAKTABTUL-QIRRAT
WALTAJWEED
KANSI .ROAD .QUETTA
BALOCHISTAN

ISBN 2-7451-3140-0

الحمد لله وحده والصلواة والسلام على من لانبي بعده.

الله تعالى لره دي حمد وي چي د قرآن مجيد د خدمت او چوپړ و هلو لپاره يې مفسرين تيار کړي دي، او د ليکلو او خپرولو لپاره يې هم خپل له بندگانو څخه بعض خوش نصيبه بندگان منتخب کړي دي لکه څرنگه چي وايي

اين سعادت بزور بازو نيست
تانه بخشد خدائ بخشنده

خو ښکاره خبره داده چي خوش نصيبه دي هغه انسانان د کومو چي د ژوند خو گټوري شېبې د قرآن مجيد په خدمت کي تېري سي، برعکس څه انسانان بيا داسي هم سته چي هغه د دروغو قصې او واقعات خپروي، صرف او صرف خيالي تصوراتو ته وده ورکوي، او يا لا دا چي د الله تعالی مخلوق وداسي لاري ته رابولي کوم چي په حقيقت کي هغه لاري د شيطان لاري دي.

نبي كريم ﷺ فرمايي! كوم چاته چي الله تعالى د خير اراده وكړي، نو هغه ته په دين كي پوهه ورنصيب كړي، په نړۍ كي دا يو منل سوى حقيقت دى چي د قرآني علومو خدمت په دنيا او آخرت كي د ښېګڼو سرچينه ده، او په ځانګړي ډول بيا كه څوک د خپل ژوند اخيري شېبې د قرآن مجيد په خدمت كي تېري كړي، نو د دنيا د ټولو پوهانو په اند هم تر داسي چا خوش نصيبه څوک نسته.

همدا رنګه نبي كريم ﷺ فرمايي! چي الله تعالى وايي چي كه چېري د قرآن مجيد تلاوت، تدبر، تفسير، تعليم او تعلم زما له ذكره څخه څوک مشغول وساتي، نو داسي چا ته به زه تر ټولو ښه هغهٔ څه وركړم كوم چي زما له لوري وسوال كونكو ته وركول كېږي.

آمدم بر سر مقصود

حضرت علامه ايوبي صاحب مدظله العالي هم د خپل ژوند اخيري شېبې د قرآن مجيد و تفسير ته وربخښلي دي، كوم چي په حقيقت كي د ژوند تر ټولو مقاصدو يو ستر مقصد دى، او د الله تعالى د كتاب براه راست يو لوى خدمت دى.

زموږ دعاء ده چي الله تعالى دې ده ته ښه ژوند وركړي تر څو دا تفسير وټولو مسلمانانو ته ډالۍ كړي.

همدا رنګه زموږ د ټولو لوستونكو څخه هيله ده چي هغه دي د حضرت ايوبي صاحب د ښه صحت په اړه له الله تعالى څخه دعاوي ورته وغواړي، تر څو هغه پاته تفسير هم و اكمال ته ورسوي آمين، نور مو پر خداى سپارو

د دعاوو په هيله

قاري فضل الحق حقاني

باني مكتبة القراءت والتجويد

كوئټه بلوچستان

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمدلله رب العالمين. والصلوة والسلام على سيدنا و سيد المرسلين وعلى آله وصحبه اجمعين.

شکریه

درویش وایي: چي زه د مکتبة القراءت والتجوید چي تر مشری د قاري مقري مجود اعظم خوشنویس بلا عدیل قاري فضل الحق حقاني چي په ښار کي د کوتي موجوده ده ډېر ممنون او شکر گذار یم چي د درویش مصنفات عدیده یا د قلم د کتابت له لاري او یا د کمپیوټر د صنعت له لاري و اعلی طباعت ته سپاري، او په ډېرو زیبا او قشنگ جلدونو کي یې و عالم اسلام ته وړاندي کوي، او په دې لار کي مالي او سفري کړاوونه پر ځان باندي وړي دي او وړي یې.

نو له دې کبله د دورېش د هغو مصنفاتو چي طبع یې نامبرده پر غاړه اخستې ده اجازه خاص الخاص ودغه نامبرده ته هبه کړې ده، بل کتب فروش نه په تغیر د کتابت یا په بل عنوان حق د طبع نه لري، هو که نامبرده قاري صائب اجازه ورته وکړي هغه بېله خبره ده.

محمد عبیدالله ایوبي

تفسیر ایوبي حنفي د نصیراحمد احمدي لخوا سکین او pdf سو. د دعا محتاج احمدي! واتساپ ۰۷۴۹۸۴۹۵۶۹

معذرت درویش

پوه سه: چي اهل عقل او نقل پر دې خبره متفق دي چي انسان لره سهوه او نسیان او تېروتل لار لري الا من شاء الله، حتی چي قدماء د اهل تفسیر او مخور کسان د محدثینو او پر منابرو د تحقیق ناست رجال د فقهاؤ رح له دغه آفته خلاس نه دي کما یدل علیه اختلافاتهم في مصنفاتهم، نو چي سهوه او نسیان ودې حد ته د شیوخو ورسېدله، زه عاصي چي د سنه ۱۴۰۰ را په دې خوا تر سنه ۱۴۲۷ هـ په تصنیف د حواشیو پر درسي کتابونو د هر فن چي وي، او په تصنیف د غټو کتابونو لکه فقه، تاریخ او تفسیر القرآن بخت یم، نو زما به څه حال وي په سهوه، خطاء او نسیان کي، نو له دې کبله زه له هم عصرو علماؤ او له نسل آتي له علماؤ څخه په ډېر عجز او انکسار عرض کوم چي زما په مصنفاتو کي کوم ځای زما خطاء ووینې، نو دې پر قانون کلي انساني چي ذکر سو حمل کوي، او له حسد، غیبت او بهتان څخه دې ځانونه وژغوري، او خپلي سپېڅلي عمل نامې دي په دغو نجسو عملو نه توروي.

زموږ په اوسنۍ زمانه کي درې حسده روی کار دي (۱) د هم عصرۍ حسد (۲) د اختلافي قومي حسد (۳) او علمي حسد، ټوله علماء بلکې عوام په دې ښه پوهېږي چي د چا په حسد خدای ﷻ خپل ورکړی نعمت وبل چاته له هغه نه اخلي، او دا د حسد وظیفه یوازي زموږ په اوسني نسل پوري خاصه نه ده، بلکې تاسي د در مختار خطبه مطالعه کړئ چي څومره اندازه یې په نظم او نثر سره له حاسدانو څخه ژړلي دي.

درویش وایي: چي دا مقوله دي حاسدان خپل استاذې وگرځوي.

بنده راسه د خدای ﷻ خپل سه لکه پر ځان داسي پر بل سه

البته هر عالم حق لري چي یو ځای یې غلطي د اهل علم په کتابو کي ولیدل په ډېر انصاف او سهل عباراتو یې بیان کړي، دا وو عذر د درویش

بسم الله الرحمن الرحیم

الحمد لله والمنة والصلوة والسلام علی خیر البریة وآله وصحبه الکملة.

اما بعد: فهذه مقدمة لبیان الباعث علی تصنیف تفسیر القرآن العزیز باللغة الافغانیة.

گرانو وطنوالو او پر دین او اسلام او قرآن شیدا مسلمانانو وروڼو او خویندو د پښتو ژبې سره علاقه مندانو، السلام علیکم ورحمة الله وبرکاته.

له ډېرې زمانې څخه د دورېش محمد عبیدالله سني حنیفي نقشبندي ایوبي قندهاري سلیمانخیلي غفرله په زړه کي خدمت د خپلو پښتنو وروڼو او خویندو و په اسلامي چارو کي، یعنې په عقائدو کي د اهل سنة والجماعة، او په عملیاتو کي چي ټوله فرائض او واجبات او سنن او مستحبات په بر کي ولري ځای پیدا کړی و، چنانچه د زړه له محبت څخه درویش په عقائدو کي پر نور ظلم پښتو شرح وکړه چي په پښتو کي مقبولیت عامه پیدا کړي، او دې مقبولیت د درویش همت افزائي وکړه، نو بیا یې شرحه د ابو المنتهی وکړه، او یو مختصر تاریخ چي د عقائدو سره یې تړاو درلودی "شهادت الحسنین" یې په دري ژبه تصنیف کړی، چي هغو دواړو کتابو هم شهرت عامه او مقبولیت عامه وموندی، نو نور یې د درویش همت لوړ کړی او د مرزا غالب دا بیت مي رهنما وګرځاوه.

همت بلند دار که نزد خدا وخلق باشد بقدر همت تو اعتبار تو

نو شرح د شروط الصلوة مي تصنیف کړه رفته رفته شرح د قدوري د صلوة او نکاح حصه په درې جلدو کي، او شرح د نور الایضاح مي په درې جلدو کي وپای ته ورسول، او شرح د کنز الدقائق تر نکاح پوري په دوه جلده کي هم پایه تکمیل ته ورسېده، خو اخیر الامر ددغو کتابو مقبولیت عامه او د لقد احسنت پیغام له اطرافو څخه د پښتنو زما تر خوله په یوه مجلس کي دا خبره ووتله چي کاشکي مي د خدای ﷻ په توفیق د قرآن عظیم تفسیر هم په پښتو ژبه کړی وای، خو دا خبره ماته باعث د شفامي او تحریري مطالباتو د وروڼو له خوا او درویش ته باعث د تحریر او اضطراب وګرځېدله، له دې کبله چي قرآن مبارک

بحر عمیق دی او په ژور دریاب درویش غوندي نا اوبازه سړي ګډېدل له خطره خالي نه وي، لکن دې خبري دونده شهرت پیدا کړی، چي بعض کتب فروشانو او خوشنویسانو د خپلو کتابو په بعض فهرستو کي چي د درویش د مصنفاتو بیان به یې لیکی دا به یې هم لیکلي وه "تفسیر ایوبي حنیفي" او په دې ذریعه نور د تفسیر مذکوره خواهشمندان تر حد ډېر سوه، حتی چي بعض کسانو به ماته ویل چي تفسیر دي تر کومه ځایه رسولی دی او سره له دې چي ما شروع لا هم نه وه په کړې، او بعض کسانو به په کتب فروشانو کي پوښتنې کولې چي د تفسیر ایوبي کوم جلد نه دی چاپ سوی، نو دورېش چي دا مجبوري محسوسه کړه، نو یې ددې تفسیر د تصنیف کول و عالم استخاراتو ته وسپارل په خپله او په نورو صالحانو شاګردانو په نتیجه کي د عالم استخارو څخه ضمناً یا صراحةً اجازه د تفسیر مذکور عزم د دورېش یې نور هم ټینګ کړی، لکن ورونو سره د مامر ډېر او ډېر او تر اندازه تېر وارختا یم چي خپل کم علم ځان ته وګورم او بحر عمیق ته د قرآن وګورم دا تفسیر د ځان سره مناسب نه بولم لکن بیا مي هم پر توفیق د خدای جَلَّ جَلَالُهُ تکیه وکړه او په مذکوره تفسیر مي شروع وکړه.

ارشادات عاصي محمد عبید الله قندهاري ایوبي نقشبندي از ابیات مثنوي معنوي للمولی جلال الدین الرومي قدس سره السامي.

چون لبسی ابلیس آدم روی هست — پس بهر دستی نیاید داد دست
زا نکه صیاد اورد بانگ صغیر — تا فریبد مرغ را آن مرغ گیر
بشنود آن مرغ بانگ جنیس خویش — از هوا آید بیابد دام پیش
حرف درویشان بدوزد مرد دون — تا بخواند بر سلیمی زان پسون
کار مردان روشنی و گرمی است — کار دونان حیله وبی شرمی است
شیر پشمین از برای گد کنند — بو سلیم را لقب احمد کنند
بو سلیم را لقب کذاب ماند — مر محمد ﷺ را اولوا الباب ماند
آن شراب حق ختامش مشک ناب — باده را ختمش بود گند وعذاب

Scanned by CamScanner

حافظ شیرازي عارف حقیقي در ضمن مجازات عشق خود ابراز نموده چنین میفرمایند

نسبت رویت اگر ماه پروین کرده اند
صورت نادیده تشبیهی بتخمین میکنند
شمه از داستان عشق شور انگیز ما است
آن حکایتها که از فرها وشیرین میکنند
نگهت جانبحش دارد خاک کوی گل رخان
عارفان ز انجا مشام عقل مشکین میکنند
خاکیان بی بهره اند از جرعه کاس الکریم
این تطاول بین که باعشاق مسکین کرده اند
ساقیامی ده که باحکم ازل تدبیر نیست
قابل تغییر نبود آنچه تعیین کرده اند

پوښتنه: چي مراد مرشدان د طریقت دي.

نصیحت:

هر که آمد در جهان پرز شور
عاقبت میبایدش رفتن بگور
در ره عقبی است دنیا چون هلی
بی بقاء جای و ویران منزلی
دل منه بر این پل پر ترس بیم
برگ وه ساز مشو اینجا مقیم
نزد اهل معنی این کاخ سپنج
هست چون ویرانه خالی زگنج
دور باش از دوستی مال وجاه
زانکه مالت مار وجاه هست چاه
گرنه کوری گوری بین گفتمت
یکزمان بیکار منشین گفتمت
هیچ کس را نیست این منزل گذیر
از گدا، شاه و برنا وپیر
ای که بر ما بگذری دامن کشان
از سر اخلاص الحمدی بخوان

نصیحت

فساد چرخ به بینم ونشنویم هنوز
چی چشمه ها کوراست وگوشها همه کر
بسا کسان که مه ومهر باشدش بالین
بعاقبت زگل خاک باشدش بستر
اگر از آهن وپولاد سورحصن کنی
حواله چون برسد ذود بکوبد در
بروشنی خوش وعیش ونوش غره مشو
که ظلمت ازپی نور است وزهر زیر شکر
دری که بر تو کشانید از هوا مکشای
رهی که بر تو نماینده هوس مسپر
براه تو همه جاهست سر نهاده مرو
بجام تو همه زهر است ناچشیده مخر

خواجه عبدالله انصاري هروی قدس سره السامي چو خوش نصیحت وزیبا موعظت در ابیاتیکه از هر کلمه آن شکر میریزد فرموده وگفته

اگر در ظلمتی اینک سراجت — حساب امروز کن فردا چه حاجت
هم اکنون حکم کل من علیها — ستاند اینک از تو تخت و تاجت
بکنج تخته تابوت خسپی — بخواری کر بود تختی زعاجت
کنون از حق فراقت مینمایی — بگور آیی بدانست احتیاجت
ترا پرهیز باید چند کامی — که فاسد شد گشت از عصیان مزاجت
کسادی در فساد افگن زتوبه — که چون فردا شود بینی رواجت
زرنج وفسق وزرق ای پیر انصار — مگر فضل خدا باشد علاجت

وهم او رحمة الله علیه میگوید

دلا در کار خود میکن نظرها — که در راه تو میبینم خطرها
کشا از خواب غفلت چشم بیدار — بگوش و هوش تو گویم خبرها

نگر درخلق گورستان فگنده
زیک تیر فنا جمله سپرها
بسا شاهان مهرویان درخاک
معاصی زیر قهر است ونموده
بکام نفس تو همچنون شکرها
گذرگاه است این دینایی فانی
نماند مرد عاقل در گذرها
چو درپیش است مرگ ای پیر انصار
تماشای جهان کن در سفرها

او د خدای ﷻ له لوی جناب څخه دا خواست په ډېر عجز او نیاز کوم چې ماته کمال صحت او عافیت راکړي او فراغ کامل راکړي او توفیق عاجل راکړي چې دا تفسیر ز ه وپای ته ورسوم، وما ذالک علی الله بعزیز

ورونو زما عمر اوس د شپږ اتیا (۸٦) کالو په شا وخوا کې دی د ژوند بقاء مې تر تفسیره پوري ډېر کم دی.

الهي یا الهي ماته دومره مهلت په عمر کې را نصیب کړې چې زه پکښې دا تفسیر وپای ته ورسوم، نور ارمان خدایه زما نه دی پاته، اې خدایه ﷻ تا ودرویش ته هغه ټوله نعمتونه ورکړي دي چې د درویش د حاله سره مناسب دي، اوس اې باداره جل سلطانک دا نعمت د تفسیر قرآني که څه هم زما عاصي جهول د شانه سره مناسب نه دی، لکن ستا قدرت تام دی او توفیق دي عام دی، وما درویش ته راکړه توفیق کامل ددې تفسیر قرآني.

قبول د دعاء په دربار کې د رب العزیز ﷻ: ګرانو وطنوالو تر دې ځایه پوري د فقیر مقدمه وه لپاره د باعثه کولو د فقیر په پښتو د قرآن کریم د تفسیر.

هم دا اوس بحمدالله تعالی تفسیر د پاره "الم" په دوه جلده کې چاپ سوی دی او پر دین مین مسلمانان یې له مکتبة القرائت څخه په ډېر شوق هدیه کوي، او تفسیر د پاره "سیقول" هم په یوه جلد چاپ سوی دی چې مکتبة القرائت ومسلمانانو ته پېش کړی دی، او پاره د "تلک الرسل" هم په یوه جلد کې چاپ سوې ده او په مکتبة القرائت کې پر منظرعام ده، او پاره د "لن تنالوا البر" په یوه جلد کې هم وچاپولو ته تیار او مکمل دی، اوس عاصي تفسیر د "والمحصنٰت" شروع کوي ان شاء الله تعالی، رب یسر ولا تعسر وتمم بالخیر وبک نستعین.

وَّالْمُحْصَنٰتُ مِنَ النِّسَآءِ

پوه سه: چي "والمحصنٰت" عطف دی پر "امهاتکم" باندي، والمعنی حرامي کړه سوي دي پر تاسي باندي هغه ښځي چي مړونه لري، نو ددغو ښځو نکاح وبل چاته نه ده روا، البته که يې مېړه مړ سي او عده د وفات يې تېره سي، نو بيا يې نکاح روا ده د بل چا سره، او يا يې مېړه طلاقه کړي او عده د طلاق يې تېره سي، نو بيا يې هم وبل چا ته نکاح روا ده.

فائده: دا ښځي چي مړونه لري "محصنٰت" يې په دې بولي چي تزويج دوی ساتلې دي له زنی څخه.

پوه سه: چي محصن په باب کي د زنا و هغه چاته وايي چي په شرعي نکاح سره مع القيود المذکورة فيما قبل کي واينه لري او يا مېړه چي حد د زنا يې نو رجم دی کمامر، او "المحصنٰت" و هغه ښځو ته هم وايي چي زانيات نه وي کما قوله تعالی "محصنات غير مسافحات ای عفيفات من الزنا" او محصنات په دې آيت کي په معنا د ذوات الازواج دي.

فائده: بغوي رحمة الله عليه وايي چي له ابی سعيد الخدري رضي الله عنه څخه روايت دی چي دا آيت په هغو ښځو کي نازل سوی دی چي دوی به مدينې منورې ته هجرت وکړی او دوی به مسلمانان مړونه درلوده په مکه کي، نو دغه ښځي به بعض مسلمانانو په نکاح کولې، وروسته به يې مسلمان مېړه هم هجرت پسي راوکړی، نو د داسي ښځو له نکاح څخه مسلمانان خدای جل جلاله نهي کړه، له دې حديث څخه مراد دادی چي د مهاجرې ښځي مېړه چي مسلمان وي که څه هم په دار الحرب کي وي، نو ددې نکاح وبل چاته نه ده روا لعدم اختلاف الدين حقيقةً ولي خو دواړه مسلمانان دي وعدم اختلاف الدار حکماً، ولي چي ښځه خو هم هجرت کولای سي، او که چېري ښځه مسلمانه وي او هجرت وکړي او مېړه يې کافر په دار حرب کي وي، نو د هغې ښځي نکاح روا ده بدليل قوله تعالی "ياايها الذين آمنوا اذا جاء کم المؤمنات مهاجرات فامتحنوا هن فاذا علمتوهن مؤمنات

فلا ترجعوا هن الی الکفار لاهن حل لهم ولا هم یحلون لهن الی ان قال ولا جناح علیکم ان تنکحوا هن" ترجمه! اې هغه کسانو چي ایمان یې راوړی دی چي تاسي ته راسي مؤمنات ښځي چي هجرت یې له دار حرب څخه کړی وي، کافر مېړه یې په دار حرب کي پرې ینبی وي، نو تاسي امتحان څندي واخلی چي دوی د څه لپاره هجرت کړی دی، یعنې احتمال ددې سته چي د دار حرب مېړه به یې نه وخوښ، نو له دې کبله به یې هجرت کړی وی او د ایمان باعث به نه و، نو که ستاسي یقین و چي دوی مومنانې دي یعنې ایمان یې باعث د هجرت گرځېدلی دی، نو بېرته یې د کفارو په لاس مه ورکوئ، ولي چي نه دا ښځي وکفارو ته روا دي او نه کافران ودوی ته یعنې په نکاح او جماعو سره، او حرج او گناه نسته پر تاسي چي تاسي نکاح ورسره وکړئ.

مسئله: د امام ابو حنیفه رحمة الله علیه او د یارانو په نېز د ښځي او د کافر مېړه تر منځ فرقت او جلاوالی په صرف را وتلو سره د ښځي له دار حرب څخه واقع کېږي لاختلاف الدارین حقیقةً وحکماً، او د امام اعظم رحمة الله علیه په نېز پر ښځه باندي د طلاق عده نسته او د یارانو په نېز عده پر سته، او د امام شافعي، امام مالک او امام احمد په نېز وروسته تر درې حیضه یې فرقت واقع کېږي که مدخول بها وه، او که مدخول بها نه وه سمدستي د اسلام سره یې فرقت واقع کېږي اختلاف دار ته نه ضرورت سته نه اعتبار.

فائده: د "نساء" لفظ په قرآن کریم کي د عموم لپاره دی یعنې هره ښځه چي ذات زوج وي وبل چاته یې نکاح نه ده روا ولیس للاحتراز عن الرجال کما لا یخفی.

إِلَّا مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ

مگر نه هغه مینځیانې چي ستاسي په ملک یمین کي وي.

درویش وایي: چي ما پېش گوي کړې وه چي له انسان څخه گاهي غلطي او سهوه او نسیان پېښېږي الا من شاء الله، هغه اوس داده چي په تفسیر کي ددې آیت عطاء رحمة الله علیه چي نامورې قدیم استاذ دی چي ددې استثناء معنا داده چي یو سړی خپله مینځه وخپل مریي ته په نکاح ورکړې وي هغه بادار کولای سي چي

هغه مینځه بیرته ور ځخه وګرځوي او ملک یمین ته یې رد کړي، او دا خبره داسي چا چي د عطاء رحمة الله علیه په صف النعال کي نه دی داسي رد کړې ده وهذا القول مردود بالاجماع آه، لکن صحیح خبره داده چي مسلم، ابو داؤد، ترمذي، او نسائي د ابي سعید الخدري رضي الله عنه روایت کړی دی، دی وایي چي موږ مینځیانې راوستلې د اوطاس د سبي، او هغو کافران مړونه درلوده، نو موږ دا ښه نه ګڼل چي موږ ددوی سره وطي وکړو، نو موږ د علیه الصلوة والسلام ځخه پوښتنه وکړه فنزلت "والمحصنٰت الا ماملکت ایمانکم" یعنې مړوښي ښځي وتاسي ته نا روا دي مګر نه چي ستاسي په ملک کي وي چي سبایا د اوطاس دي، یعنې که څه هم هغه کافران مړونه لري تاسي ته یې وطي په ملک یمین روا دي، او دا حدیث په مختلفو روایاتو او عباراتو په کتابو کي د احادیث شریفه وو راغلی دی.

نو حاصل ددې آیت دادی چي ښځي چي په سبي را وستل سي که د مېړه سره وي او که بېله مېړه وي ددې ښځي له مېړه ځخه علاقه د زوجیت قطع سوه، او روا ده ومن ملکها ته چي وطي ورسره وکړي پس له استبراء یعنې یو حیض دی ورته وګوری دا چي دا معلومه سي چي له کافر مېړه ځخه خو حامله نه ده، ولي چي د بل پر کښت اوبه لګول شرع حرام بولي، وری في الحدیث الصحیح چي نعره کونکي له جانبه ځخه د علیه الصلوة والسلام داسي اعلان وکړی په ورځ د اوطاء د سبي، الا لاتنکح الحبالی حتی یضعن حملهن ولا الحیالی حتی یحضن، ترجمه خبر اوسي چي څوک دي وطي نه کوي د امیدواره ښځو سره د سبي، تر هغو چي لنګي سوي نه وي، نو په حدیث مذکوره کي مراد له نکاح ځخه وطي دي، او نه دي وطي کوي هغه ښځي چي مېندواري نه وي تر هغو چي یو حیض نه وي ورغلی چي دې ته د شرع په اصطلاح استبراء وایي.

مسئله: مالک د سبي دا کولای سي چي خپله مینځه وبل چاته په نکاح ورکړي، نو حاصل دادی چي د سبي ځښتن هم مالک د رقبې ددې دی او هم مالک د بضع ددې دی، که یې مېړه د ماینې سره په سبي راوستلي وي او که یوازي ښځه سبي وي، دا مذهب د امام شافعي رحمة الله علیه دی، او امام مالک او امام احمد

وايي چي د سبا وو د اوطاس سره مرونه ورسره وه، او امام اعظم رحمة الله عليه وايي چي د ماينې او د مېړه تر منځ فرقه په نفس سبي سره نه راځي الا اذا سبي احد الزوجين بدون الآخر، امام عليه الرحمة وايي چي موجب او سبب د فرقت اختلاف الدارين حقيقةً وحكماً دون السبي، ولي سره د اختلاف الدارين مصالح د ازواج نه پر ځاى كېږي، او امام عليه الرحمة وايي سبي سبب د ملک د رقبې ده ملک د بضع نه ده، مظهري رحمة الله عليه په خوله د بيضاوي رحمة الله عليه د امام اعظم رحمة الله عليه مذهب په داسي الفاظو رد کړی دی وهذا استدلال في مقابلة النص.

درويش وايي: چي ابن الهمام صاحب د فتح القدير وايي چي په سباياوو كي د اوطاس داسي راغلي دي ان النساء سبين وحدهن يعني بدون الازواج ورواية الترمذي يفيد ذالک روی عن ابي سعيد رضي الله عنه قال اصبنا سبايا ولهن ازواج في قومهن يعني في دار الحرب، نو دا معلومه سوه چي سبايا د اوطاس بېله ازواجو سبي سوې وې، قد ذكر ذالک لرسول الله صلى الله عليه وسلم فنزلت الآية.

درويش وايي: چي مظهري رحمة الله عليه په ډېره دلاوري سره ددې جواب ورکړی دی، ځان يې داسي گرځولی دی لکه دی چي حنيفي المذهب نه وي، بلكې تصريح يې په دې سره کړې ده حيث قال والظاهر فيه قوله الشافعي رحمة الله عليه، او مظهري ځان ته گويا مجتهد وايي وليس كذالک لان ابن الهمام رحمة الله عليه اعلى كعباً من المظهري في علم الاحاديث، او حنيفيان وايي چي دا آيت يعني "الا ماملكت ايمانكم" پر عموم باقي نه دی بالاجماع فان مقتضى اللفظ حل المملوكة سواء ملكت بالسبي او الشراء او الارث او نحو ذالک، ولا شک المشتراط المتزوجة خارجة من هذا الحكم اجماعاً يعني هغه مينځه چي مېړه لري او بل سړی يې رانسي، نو مشتري ته يې وطي بالاتفاق نه دي روا، نو حنيفيان چي مسبيات مع الازواج يې هم ځندي تخصيص کړه ولي قانون شرعي دادی چي آيت قطعي ته لار د تخصيص خلاصه سي نو د بل شي تخصيص هم ځندي روا دی، وان كان المخصص الآخر ظنياً.

درويش وايي: چي دا مسئله پر مذهب د ابو حنيفه رحمة الله عليه فقيه ابو جعفر الطحاوي شارح معاني الآثار چي هم محدث دی او په ډېرو درجو تر مظهري لوړ

دی او هم اعلم الناس بمذهب ابی حنیفه رحمة الله عليه منل سوی دی په خپل کتاب معاني الآثار کي يې ډېره ښه څېړلې ده، او د ابو حنیفه رحمة الله عليه مذهب يې په احاديث مرويه بالاسانيد سره ثابت کړی دی، نو مظهري که څه هم ځان ته د مجتهد گمان کوي دونده قدر موږ نه ورکوو چي دی په مقابل کي د علامه ابن الهمام او د فقيه ابو جعفر الطحاوي رحمة الله عليه ومنو، او دا مشکوک الحنيفية ته موږ اجازه د رد د امام ابي حنیفه رحمة الله عليه د مذهب نه ورکوو، البته مظهري شروح د بيضاوي چي مصنف يې شافعي المذهب دی مطالعه کوي او د هغو ردونه پر مذهب د ابي حنیفه رحمة الله عليه په خپل تفسير کي رانقل کوي، دا وه د درويش محمد عبيد الله الحنيفي نظريه والعلم عند الله العزيز العليم.

كِتٰبَ اللّٰهِ عَلَيۡكُمۡ

روح البيان وايي چي کتاب الله مصدر مؤکد دی ای کتب الله تحريم ماذکرن کتاباً وفرضه فرضاً.

وَاُحِلَّ لَكُمۡ مَّا وَرَآءَ ذٰلِكُمۡ

او حلاله کړل سوې ده يعني له جانبه څخه د خدای جل جلاله نکاح د ماسوی له محرمات مذکوره وو څخه انفراداً وجمعاً ای الی اربع.

پوه سه: چي "احل آه" عطف دی پر "حرمت عليکم امهاتکم" باندي او په منځ کي يې "کتاب الله" راوړی دی ددې لپاره چي مسلمان بايد محافظت وکړي پر محرماتو باندي د خدای جل جلاله.

سوال: ذالک" خو اشاره ومحرماتو ته ده او محرماتې ښځې خو ډېرې وي، نو څرنگه اشاره په لفظ د "ذالک" مفرد ورته روا ده؟

ځواب: د مذکور اشاره په تاويل د ما ذکر ده.

پوه سه: چي قرائت د "احل" په مجهول صيغه قرائت دی د جعفر وحمزه والکسائي وحفص رحمهم الله نور قاريان له قراء سبعه څخه يې په صيغه د معلوم وايي، او ضمير د فاعل يې راجع وخدای جل جلاله ته دی چي په "کتاب الله" کي ذکر سو.

پوښتنه: پر قرائت د معلوم څه سِر دی چي معطوف علیه یعنې "حرمت" یې مجهول راوړي او معطوف یعنې "احل" یې پر قرائت د معلومي یې معلوم راوړی؟

ځواب: تحلیل د نکاح انعام دی، نو ځکه یې نسبت وخدای ﷻ ته وکړی بخلاف التحریم، نو ځکه یې مجهول راوړی.

پوه سه: چي لفظ د "ماورائکم" که څه هم عام دی لکن په سنت نبوي ﷺ سره محرمات د رضاع او جمع په منځ کي د عمه او وريرې یا جمع په منځ کي د خاله او خورزې او فوق الاربع ځندي خارج دي فافهم.

اَنۡ تَبۡتَغُوۡا

چي تاسي غواړئ.

پوه سه: چي د "تبتغوا" ضمیر راجع دی و مخاطبینو ته، او مفعول یې محذوف دی "تبتغوهن" یعني دغه ماوراء ذلکم من النساء.

بِاَمۡوَالِكُمۡ

پخپلو مالو سره چي ولور دی په نکاح کي یا قیمت دی په شراء کي د مینځې.

مُّحۡصِنِيۡنَ

محصنین حال دی له ضمیر څخه د فاعل "تبتغوا" یعنې په داسي حال کي چي تاسي به عفت کوئ یعنې فرج به ساتئ له فاحشه څخه د زنا، او یا به ځان ساتئ له عقاب او عذاب څخه د خدای ﷻ چي مربوط په زنا پوري دی.

غَيۡرَ مُسٰفِحِيۡنَ ؕ

حال بعد حال والسفاح الزنٰی یعنې د زنا لپاره به مال نه ورکوئ.

پوه سه: چي "غیر مسافحین" حال مؤکد دی لان المحصن یکون غیر مسافح.

حکایت: یو وخت یو لوی مجلس د ښوښو علماؤ په قندهار کي د یوې دستاربندۍ لپاره جوړ و، درویش څه وځنډېدی، نو ورغلي علماء ډېر وه ما ورته

وويل چي ټوله ستړي مه سئ د ټولو روغبړ کول او ولاړسه کښېنه تکليف دی،
يو سپين ږيری کم علمه ملا را ولاړ سو او وه يې ويل مولوي صاحب راسه
مسافحه به سره وکړو "په سين سره" ما ورته وويل ما خو تر اوسه مسافحه نه ده
کړې او نه به يې وروسته وکړم، دی نه سو پوه او وه يې ويل چي ما څه درته وويل
ما ورته وويل تا څه راته وويل، د بيرته د مسافحه لفظ ووايه "بالسين" ما بيرته
هغه دمخه عبارت ورته ووايه، دی حيران پاته سو علماء حاضر خو وپوهېدله،
اخير ما ورته وويل چي عربي الفاظ مه استعمالوه او که يې استعمالوې صحيح
يې استعمالوه، اسانه خبره دا وه چي ويلي دي وای راسه روغبړ سره وکړو، تا
مسافحه وويل "په سين سره" چي د هغه معنا زنا ده، نو ځکه ما درته وويل چي
مامسافحه نه ده کړې گويا تا راته وويل راسه زنا سره وکړو، نو زه خو پوه سوم
چي ستا مراد روغبړ دی، نو به دي داسي ويلي وای که د عربي عبارت شوقي يې
چي راسه مصافحه سره وکړو "بالصاد".

درويش وايي: چې ددې حکايت ښه مطلب دادی چي پښتون دي په پښتو کي
عربي الفاظ نه ورگډوي، او که يې خپل مهارت في العربيه مقصود وي، نو الفاظ
عربيه دي په صحيح ډول وايي د سين او د صاد فرق دي وکړي کما في نحن فيه.

پوه سه: چي "سفح" په اصل لغت کي تويول د مني ثم سمي به الزنی لان
المقصود في الزنی هو اخراج المني دون بقاء النسل کما في الجماع بالنکاح.

فائده: په علم نحو کي وايي چي څوک چي داسي ووايي "اعجبني زيد
علمه" چي لفظ د علم بدل اشتمال دی د زيد، ولې چي زيد خو محل د تعجب نه
دی بلکې محل د تعجب يې علم دی، نو بناءً علی هذا ان تبتغوا باموالکم
محصنين آه بدل اشتمال دی من قوله ماراء ذالکم څخه، ولې چي اصل مقصود له
حل څخه د ماورائکم الا ابتغاء هن، بالاموال حالاً لان ماوراء المحرمات
المذکورات لاتحل لاحد مطلقاً بل مقيدة بنکاح صحيح او بملک يمين وهو
المراد بالابتغاء بالاموال، نو ابتغاء د ښځي په ورکړه سره د مال د زنی لپاره ليس
من الابتغاء المراد ههنا.

فائده: له دې آیت څخه دا معلومه سوه چې مهر له لوازمو څخه د نکاح دی او تسمیه د مهر له لوازمو څخه د نکاح نه ده چې نکاح بېله تسمیه د مهر هم روا ده لکن که تسمیه نه وي بیا لازم مهر مثل دی که څه هم قیاس ددې مقتضي دی چې تسمیه د مهر چې نه وي نکاح دې صحیح نه وي قیاساً علی البیع لکن دا قیاس موږ پرېښو په نص د قرآن، قال الله لاجناح علیکم ان طلقتموا النساء مالم تمسوهن او تفرضوا لهن فریضةً چې چونکه په دې آیت کې مراد له "فریضة" څخه مهر دی، نو له دې آیت څخه دا معلومه سوه چې نکاح بدون تسمیة المهر هم صحیح ده، نو موږ دا وایو چې مهر خو له لوازمو څخه د نکاح دی ولیس من شرائط النکاح ذکره وتسمیته وعلیه انعقد الاجماع.

فائده: اقل د مهر په نېز زموږ لس درهمه دی قیاساً علی قطع الید في السرقة بهذا المقدار ولا تعیین في اکثر مقدار المهر اتفاقاً.

مسئله: نکاح بېله مهره له خواصو څخه د نبي علیه السلام ده لقوله تعالی "وامرئة مؤمنة ان وهبت نفسها للنبي ان اراد النبي ان یستنکحها خالصة لک من دون المؤمنین، او د عین دغه آیت څخه دا هم معلومه سوه چې مؤمنانو ته نکاح بېله ولوره نسته یا مهر مسمٰی یا مهر مثل کما نص علیه في الآیة السابقة "ان تبتغوا باموالکم"

مسئله: که یو چا ښځه په نکاح کړه او دا یې شرط کړی مهر به یې نه وي، امام مالک رحمة الله علیه وایي چې نکاح یې صحیح نه ده لان النکاح عقد معاوضة کالبیع فکما لایصح البیع بشرط عدم الثمن لایصح النکاح بشرط عدم المهر ایضاً، موږ وایو چې نکاح معاوضه نه ده، ولي چې جزء د انسان چې بضع نه خرڅېږي، البته مهر چې موږ لازم بولو شرعاً اظهاراً لشرف المحل وهو البضع البته شرطول د عدم مهر شرط فاسد دی والنکاح لایفسد بالشروط الفاسدة بل یبطل الشرط ویصح النکاح بخلاف البیع بشرط عدم الثمن فان البیع یفسد بالشروط الفاسدة، راجع کتب الفقه.

فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهٖ مِنْهُنَّ فَاٰتُوْهُنَّ اُجُوْرَهُنَّ

پوه سه: چي روح البيان ددې آيت داسي ترجمه کړې ده، هغه شی چي تاسي نفع واخلئ په هغه شي سره يعني الجماع او الخلوة الصحيحة له دغو ښځو څخه يعنې ماينې بالنکاح الصحيح، نو تاسې ورکوئ ودوی ته مهرونه ددوی په مقابل کي د استمتاع يعنې ټوله مهر.

پوه سه: چي نفس وجوب د مهر په ذمه کي د زوج په نفس عقد د نکاح دی او وروسته تر استمتاع ټوله مهر واجب الاداء دی.

پوه سه: چي بعض مفسران له استمتاع څخه عقد د متعه مراد بولي چي شيعه گان يې صيغه بولي.

پوه سه: چي متعه مصطلح عقد دی د نر او ښځي تر منځ چي مراد له هغه څخه ملک د بضع وي تر يوه مده معينه پوري بمهر معين که څو ورځي وي او که مياشت وي چي هغه مده تېره سي، نو ښځه له مېړه څخه پخپله بائنه کېږي بيله طلاقه، او استبراء د رحم يې په يوه حيض سره کېږي چي نبايد حمل يې نه وي اخستی، او د متعې د مېړه او ماينې تر منځ ميراث هم نسته او نه منکوحه د متعې د سړي ماينه بلل کېږي او نه يې نر مېړه بلل کېږي.

درويش وايي: چي که مراد متعه مصلحه وي نو دا آيت منسوخ دی لان الائمة الاربعة اجمعوا على عدم المتعة الآن عند جميع علماء الامصار الا طائفة من الشيعة، او نسخ يې په دې آيت سره ثابت دی "والذين هم لفروجهم حافظون الا على ازواجهم او ما ملکت ايمانهم فانهم غير ملومين، فمن ابتغى وراء ذالک فاولئک هم العادون" او موږ دمخه وويل چي د متعې ښځه ماينه نه بلل کېږي لعدم التوارث کمامر، نو د متعې ښځه په ماوراء ذالک کي داخله ده.

درويش وايي: چي ټوله علماء پر دې متفق دي چي متعه يو وخت په عصر نبوي کي روا وه لکن بيرته حرامه سوه، ولې چي مسلم له ربيع بن سبرة رضي الله عنه څخه روايت کړی دی چي دده پلار يعنې سبرة رضي الله عنه چي دی د عليه الصلوة والسلام په

حضور کي وچي علیه السلام وویل "یا ایها الناس" ماتاسي ته اجازه کړې وه په استمتاع کي یعنې په عقد کي د متعه "وانه قد حرم ذالک الی یوم القیامة فمن عنده شیئ منهن" یعنې که د چا سره اوس هم ښځي د عقد متعه وي، نو هغه دي ایله کړي او هغه مهر چي مو ورکړی دی بیرته یې مه ځندي غواړئ، او ابن ماجه په صحیح سند سره داسي روایت له عمر رضي الله عنه څخه کړی دی چي ده په خطبه کي وویل چي علیه السلام موږ ته درې واره د متعې اجازه کړې ده ثم حرمها، عمر رضي الله عنه زیاته کړه که چا اوس متعه وکړه او دی محصن و رجمته بالحجارة" یعنې په ډبرو یې سنگساروم کما هو حکم المحصن في الزنا.

درویش وایي: چي خدای جل جلاله دي رحم وکړي پر مظهري رحمة الله علیه چي مسئله د متعې یې دونده څېړلې ده چي مړه فتنه یې بیرته را ژوندی کړېده یعنې دده څېړنه چي څوک مطالعه کړي د بعض ناپوهانو به اوس هم د متعې پر جواز یقین سي فطالع تفسیره او دا به یې خیال سي چي مذهب د شیعه گانو حق دی.

فَرِيضَةً ۚ

پوه سه: چي لفظ د "فریضة" حال دی له "اجور" څخه او فعیل په معنی د مفعول دی مفروضة من جانب الله، او یا مصدر مؤکد دی ای فرض فریضة.

وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا تَرَاضَيْتُمْ بِهِ مِنْ بَعْدِ الْفَرِيضَةِ ۚ

او گناه نسته پر تاسي چي استمتاع په نکاح صحیح سره وکړئ چي تاسي په راضي سئ په هغه شي سره یعنې چي ماینه بعض مهر او یا ټوله مهر و مېړه ته وروبخښي او یا مېړه تر مفروض مهر بالا بود ماینې ته ورکړي وروسته له له فریضه څخه د مهر.

پوه سه: چي زیاتوب په ولور او کم والی په مهر کي ملحق په اصل عقد سره گرځي گویا عقد پر زیات ولور سوی دی، نو ښځه له مېړه څخه د زائد طلب هم کولای سي لکه د اصل مهر طلب چي کولای سي، او په صورت کي د کم والي چي ټوله مهر ښځي و مېړه ته بخښلي وي ملحق په اصل عقد سره نه گرځي لان المهر

من لوازم عقد النكاح الشرعي، وهذا الذي قلنا حاصل الآية المتلوة فافهم.

مسئله: که ښځي تر نيم مهر کم مېړه ته بخښلي و او مېړه قبل الدخول دا طلاقه کړه رجع الزوج عليها الى تمام النصف عند ابي حنيفة رحمة الله عليه و عند ابي يوسف و محمد رحمهما الله يتنصف المقبوض فقط.

إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿٢٤﴾

په تحقيق خداى پاک ښه خبر دى په مصالحو د بندګانو او حکمت لري په هغو احکامو چي خداى جل جلاله وخپلو بندګانو ته مشروع کړي دي، فلا اعتراض عليه تعالى في الشرائع.

وَمَنْ لَّمْ يَسْتَطِعْ مِنْكُمْ طَوْلًا أَنْ يَّنْكِحَ الْمُحْصَنٰتِ الْمُؤْمِنٰتِ

پوه سه: چي د "يستطع" معنا "يجد" ده اى من لم يجد كما يقول الرجل لا استطيع ان احج اى لا اجد مالا احج به او لفظ د "منکم" حال دى له فاعل مستتر څخه د "يستطع" اى حال كونه منكم والطول القدرة، او نصب يې بناء پر دې دى چي مفعول د "يستطع" دى، او "ان ينكح" محلاً منصوب دى چي مفعول دى د قدر، او مراد له "محصنات" څخه حراتي ښځي دي په دليل ددې چي مقابل يې مينځيانې راغلي دي، وانما سميت الحرات محصات له دې سببه چي حريت دوى ساتلې دي له ذلت څخه د مينځي توب او له صفات رزيله وو څخه د رقيت كما لا يخفى، ومعنى الآية كه چا نه درلودى قدرت مالي د نكاح د حري ښځي.

پوه سه: چي "من" موصوله دى متضمن معنى لره د شرط مبتداء ده خبر يې په وروسته آيت راځي.

پوه سه: چي مظهري رحمة الله عليه "طولاً" منصوب بولي على انه مفعول مطلق دى د "يستطع" والاوجه ماقلنا آنفاً.

فَمِنْ مَّا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ مِّنْ فَتَيٰتِكُمُ الْمُؤْمِنٰتِ ط

دا جمله خبر ده د "من" موصوله سابق وتقدير الكلام فلينكح امرئة كائنة من جنس الاماء يعني مينځه د بل سړي، ولي چي د خپلې مينځي سره خو نكاح

نـه ده روا لعـدم الحاجـة لانـه يجوز لـه وطيهـا بملك اليمـين، چې هغـه فتيـات مؤمنات دي.

پوښتنه: د "فتى" معنا ځوان نر دى او د "فتـاة" معنـا ځوانـه ښځـه ده، نو څـه سبب دى چې مريى كه څه هم سپين ږيرى وي فتىٰ يې بـولي او مينځـه كـه څـه هم سپين سري وي فتاة يې بولي؟

ځواب: هو! معنا د فتى او فتاة خو هغه ده چې سائل ذكر كړه، لكن مريى او مينځه كه څه هم سپين ږيرى يا سپين سرې وي لكن مولى او بادار يې پـه طـور د ځوانانو استعمالوي يعنې خدمت په كوي او احترام د سپين ږيرتوب يا سپين سر توب يې نه كوي كما في الاحرار.

فائده: امام شافعي او امام مالكرح پـه دغـه آيت سره دليـل وايـي پر دې چې نكاح د مينځې سره د قدرته پر نكـاح د حرې ښځې نه ده روا، او نكاح د كتابيـه مينځې مطلقاً نه ده روا، دوى وايي هغه امر چې مقدر و د "فمـا ملكت آه" يعنې فلينكح كمـامر آنفـاً لپـاره د اباحت دى كمـا لايخفـى، او دوى وايـي چې وصـف يعنې المؤمنات په معنى د شرط دى، نو اباحت د نكاح د مينځيـانو مشـروط دى په عدم طول سره د نكاح د حرې صراحةً، او بل په ايمان سره د مينځې پـه اعتبـار د وصف، دوى وايي چې پـه عـدم د شرط مشروط چې اباحت د مينځيـانو و هـم نيستي كېږي، نو چې اباحت نفي سو، نـو تحريم ثابت سو لانهمـا فـي حكـم النقيضين وان كانا ضدين فتدبر او ددې مذهب روايت د جابر بـن عبد اللهﷺ څخه او د عبد الله بن مسعود ﷺ څخه هم مروي دى.

پوه سه: چې موږ حنيفيان په ځواب كې د شافعي او مالك رح چې دليـل پـه مذكوره آيت سره وايي داسې وايو "اولاً" چې استدلال په مفهوم مخالف سره لكـه دوى چې ووايه زموږ په نيز اعتبار نـه لري، مثلاً يـو سړى ووايي چې زه د شپې بېرېږم ددې دا معنا نـه ده چې زه د شپې تهجد نـه كـوم، او مـوږ وايـو چې عدم د شرط نه واجبوي نفي د حكم، ولې چې اخيري درجه د شرط داده چې علت بـه وي او علمـاء متفـق القـول دا وايـي چې عـدم د علت عـدم د حكـم نـه واجبـوي لجـواز

وجوده بالعلة الاخرى لان تبادل العلل جائز عند العقلا، نو يو حكم چي مشروط په شرط سره وګرځي او يا مقيد په يو وصف پوري ددې معنا داده چي دغه حكم په نېز او وخت كي د شرط يا وصف موجودېږي، و اما عدم تقدير د الشرط والوصف فمسكوت عنه، نو عدم د حكم پر تقدير د عدم الشرط او الوصف پر عدم اصلي پاته دى عدم شرعي نه دى.

پوښتنه: حنيفيه جواز د نكاح د مينځيانو مطلقاً كه مؤمناتې وي او كه كتابياتې وي خواه زوج يې قادر پر نكاح د حرې وي او كه نه وي، په څه دليل يې روا بولي؟

ځواب: په عموم ددې آيت "فانكحوا ماطاب لكم الآية" او په عموم ددې آيت واحل لكم ما وراء ذالكم، والحاصل دا چي قيد د مؤمناتو دلته يا قيد د عدم طول د حري جاري مجرى العادة، ولې چي عادةً نر چي حر وي نكاح د مينځي يې نه ده خوښه الا عند الضرورة وهي عدم طول د نكاح د حري ښځي، او داغه رنګه عادت د مسلمان دادى چي په معاشرت د كافري ښځي كه څه هم كتابيه وي نه راضي كېږي او خپل د ځان پېغور يې بولي او دغه نكاح د مينځي چي ضرورت نه وي خلګ يې پېغور بولي، قال الله تعالى "لا تتخذوا اليهود والنصارى اولياء" يعني دوستان او د مېره او د مابنې تر منځ خواه مخواه محبت وي ومزيد التحقيق في المظهري وروح المعاني وغيرهما.

پوه سه: چي امام مظهري په خپل تفسير كي صرف دا بيان كوي چي ابو حنيفه داسي وايي او شافعي داسي، او د نورو امامانو مذاهب بيانوي نه دى ترحم و يو صاحب المذهب ته كوي او نه داسي كوي چي خپل ځان دي يو مذهب ته منسوب كړي لكه په كتابو كي د فقهي حنيفي چي وايي ولنا، ګويا دى صرف بيان المذاهب كوي او د هغو دلائل او نقض او ابرام بيانوي ولله در صاحب روح المعاني حيث يقول وجوزهما الامام الاعظم رضي الله عنه فيفهم منه السامع انه حنيفي المذهب او د امام مظهري تفسير يوه خواته مېلان نه ښيي بلكې په بعض ځايو كي د امام شافعي رحمة الله عليه ته مائل سي، وهذا ليس صنع المقلد لمذهب خاص.

شعر

ومن مذهبي حب الديار لاهلها — وللناس فيما يعشقون مذاهب

په مسلم الثبوت کي وايي ودليل المقلد مذهب امامه لاقوله فافهم.

وَاللّٰهُ أَعْلَمُ بِإِيمَانِكُمْ

او خداى جل جلاله خبر دى ستاسي په ايمانو سره، يعنې فضيلت د يوه پر بل ايمان او عمل صالح سره دى، په حديث شريف کي راغلي دي چي روايت يې ترمذي او ابو داؤد کړى دى له حضرت ابو هريره رضي الله عنه څخه چي عليه الصلوة والسلام وويل "ان الله قد اذهب عيبة الجاهلية وفخرها بالآباء انما هو مؤمن او فاجر شقي الناس كلهم بنو آدم وآدم من تراب"

بَعْضُكُم مِّن بَعْضٍ

يعنې بعض ستاسي که احرار وي او که ارقاوي من جنس بعض آخر، کمامر في الحديث المذکور آنفاً.

فَانكِحُوهُنَّ بِإِذْنِ أَهْلِهِنَّ

نو تاسي په نکاح کوئ دغه مينځيانې په اجازه داهل ددوى يعنې د مالکانو ددوى.

پوښتنه: امر چي مطلق ذکر سي خو لپاره د وجوب وي نو نکاح د مينځيانو واجبه ده او که څه رنګه؟

ځواب: وجوب راجع وقيد ته يعنې باذن اهلهن يعنې اذن د ماکانو په وخت کي د نکاح د مينځيانو واجب دى فلا يجوز نكاح الامة الا باذن سيدها.

وَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ

تاسي ورکوئ ودغو مينځيانو منکوحاتو ته مهرونه ددوى.

پوښتنه: چي ظاهر ددې آيت خو دادى چي مهرونه حق د مينځيانو دى، او جمهور علماء پر دې دي چي مهر د مينځي ملک دبادار ددې دى فما التوفيق؟

ځواب: آلوسي رحمة الله عليه په روح المعاني کي ددې آيت ترجمه داسې کړې ده اى

ادوا اليهن مهورهن باذن اهلهن وحذف هذا القيد لتقدم ذكره، او آلوسي رحمة الله عليه بل ځواب داسي ورکړی دی چي په کلام کي حذف د مضاف سته ای آتوا اهلهن او ما تقدم عليه قرينه ده پر دې حذف، او بل ځواب يې داسي ورکړی دی چي آتوهن په ځای کي د آتوهم يعني الموالي نکته داده چي اصل مهر خو حق د مينځيانو دی، ولي چي محل د وطي دوی دي مولی چي اخلي هغه په سبب د ملک يمين.

درويش وايي: چي معنا د معروف دلته مفسرانو دا کړې ده چي ولور ددوی دي نه ځنډوي او نه دي قصد د ضرر رسانۍ ودوی ته کوي.

مُحۡصَنٰتٍ غَيۡرَ مُسٰفِحٰتٍ وَّلَا مُتَّخِذٰتِ اَخۡدَانٍ ۚ

چي دوی به پاک دامنې وي او زانياتې به نه وي يعني جهاراً او نه به دوی اخستونکې وي د پټکي يارانو د زنی لپاره.

فائده: محصنات حال دی له مفعول څخه د "فانکحوهن وآتوهن على سبيل التنازع، او حسن بصري رحمة الله عليه وايي چي مسافحه هغه زنی ته وايي چي هر چا چي د زنی دعوت ورکړی دا زنی ورسره کوي، او ذات حذن هغه زانيه بولي چي يوه سړي سره زنی کوي، اهل جاهليت اوله زنی ناروا بلل او دويمه يې روا ګڼل.

فائده: غير مسافحات ولا متخذات اخذان بيان د محصنات دی.

مسئله: نکاح د مينځيانو چي يې مقيده کړه په قيد د احصان لبيان الافضل عند الامام الاعظم رحمة الله عليه والشافعي رحمة الله عليه که نه نکاح د غير محصنت هم روا ده.

فَاِذَآ اُحۡصِنَّ

يوه سه: چي دا لفظ په صيغه معلوم بعض قراء وايي يعنې بفتح الالف والصاد، نو يې معنا داده چي دوی ساتلي وه خپل فروج په نکاح کولو سره له زنی څخه، او په معنی د ازدواج او د اسلام راغلی دی او په هره معنی کي منع لغوي موجوده ده، او په آيت مذکوره کي معنی د تزويج مراد ده.

فَاِنۡ اَتَيۡنَ بِفَاحِشَةٍ فَعَلَيۡهِنَّ نِصۡفُ مَا عَلَى الۡمُحۡصَنٰتِ مِنَ الۡعَذَابِ ؕ

نو که راتګ وکړی دې مينځيانو مسلماتو متزوجاتو په زنی سره، نو پر

دوى باندي نيمى د هغه عذاب سته چي پر محصنٰت يعنې حرائر ابكار يعنې بې مېړه چي زنى وكړي، يعنې پنځوس درې.

پوه سه: چي تفسير د محصناتو دلته په حرائرو متزوجاتو چي زنى وكړي نه دى صحيح، ولي چي د هغو حد خو رجم و او رجم خو تنصيف نه قبلوي كما لايخفى.

فائده: حد د زنى د حُر كه نر وي او كه ښځه چي شادي شده نه وي په نېز د امام اعظم رحمة الله عليه سل (۱۰۰) درې دى لقوله تعالى "الزانية والزاني فاجلدوا كل واحد منهما مائة جلدة".

پوښتنه: په حديث كي د عبادة بن صامت رضي الله عنه چي روايت يې مسلم كړى دى "البكر بالبكر جلد مائة وتعزيب عام" يعنې حد يې سل درې او يو كال فرار كېدل دي، وعن زيد بن خالد رضي الله عنه قال سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يامر فيمن زنى ولم يحصن جلد مائة و تغريب عام" رواه البخاري، واليه ذهب الشافعي رحمة الله عليه، نو خبره اوس داده چي حنيفيه رح خو تغريب عام نه وايي، نو ددې دوو صحيح حديثو په جواب كي دوى څه وايي؟

ځواب: امام مظهري رحمة الله عليه خو فقط دا دوه حديثه راوړي دي او دا يې هم ويلي دي واليه ذهب الشافعي رحمة الله عليه او په تغريب عام كي د حنيفيه رحمة الله عليه له خوا هيڅ جواب نه دى ويلى فكانه رجح الحديث على المذهب كما هو ضيع اصحاب ظواهر الحديث، و الفقيه ابو جعفر الطحاوي حمل الحديثين المذكورين على السياسة دفعاً للفتنة، نو كه اوس هم سياست د امام المسلمين ددې تقاضٰا وكړي چي تغريب عام به فائده وكړي نو تغريب د كال دي هم وكړي.

مسئله: حد د مريي او مينځي كه متزوج وي او كه غير متزوج وي پنځوس درې دى، د مينځي دا خو په عبارة النص سره ثابت دى يعنې الآية المذكورة او د مريي دا په دلالت النص سره.

پوه سه: چي امام اعظم رحمة الله عليه د تغريب زياتول زيادت بولي پر نص القرآن باندي باخبار الاحاد وهي لاتجوز ومقصود الامام الاعظم رحمة الله عليه ان زيادة التغريب على الجلد بطريق الحد لا تجوز لعدم ذكر التغريب في نص القرآن، واما بطريق

السياسة فيجوز التغريب كمامر آنفاً.

ذٰلِكَ لِمَنْ خَشِيَ الْعَنَتَ مِنْكُمْ ؕ

دا وهغه چاته مباح ده چي پر ځان بېرېږي له زنٰی څخه که دی مینځه په نکاح نه کړي، روح البيان "ذالک" اشاره بولي ونکاح ته د مینځي په نېز د عدم قدرت د نکاح د حرې ښځي.

پوه سه: چي د عنت لغوي معنی داده چي د سړي هډوکي مات سي وروسته بیا هر مشقت ته استعاره سو وروسته په عرف کي زنٰی ته وايي، ولي چي زنٰی سبب دی د مشقت په دنیا کي په حد سره او په اخرت کي په عقوبت سره.

وَاَنْ تَصْبِرُوْا خَيْرٌ لَّكُمْ ؕ

او که تاسي صبر وکړئ له نکاح څخه د مینځیانو یعنې د شهوت د زنی علاج په بېري د خدای ﷻ وکړئ او یا په نفلي روژو کما جال في الحديث النبوي المشهور الذي رواه البخاري وغيره تاسي لره بهتره ده تر نکاح د مینځیانو، ولي چي په نکاح کي د مینځې وړاندي کول دي خپل د اولاد ومیریتوب ته، ولي چي اولادونه د مینځي خو مریان دي د بادار د هغې، او بل دادی چي مولی د مینځي خو حق د خدمت لري پر مینځه، نو دا ومېړه ته د وطي لپاره چنداني نه فراغه کېږي لکه حره ښځه، او بله داده چي مولی خپله مینځه په سفر کي بېولای سي د خدمت لپاره، نو مېړه به یې څه کوي، او بل دادی چي مولی خپل مینځه پر حاضر او غائب دواړو خرڅولای سي، نو په صورت کي د غائب به مینځي مېړه څه کوي، او بل دادی چي مینځه د مولی په امر دباندي وبازار ته د یو کار لپاره وتلای سي په دې ټولو کي خو اهانت او ذلت د ناکح دی ولذا ورد في الحديث النبوي الحرائر صلاح البيت والاماء هلاک البيت.

وَاللّٰهُ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ۝٢٥ ع

او خدای ﷻ بخښونکی د ګناه کارانو دی او مهربان دی، یوه له مهرباني څخه یې داده چي په نېز د ابو حنیفه رحمة الله علیه سره له قدرته پر نکاح د حرې یې د

مینځي روا کړې ده که څه هم خلاف الاولیٰ د لماذکرنا من الوجوه لکن په شرط ددې چي سړی به حره ماینه نه لري، ولي چي نکاح د مینځي پر حري ناروا ده بالاجماع.

پوښتنه: په آیت شریف کي خو "مؤمنات" لفظ راغلی دی، نو د کتابیانو مینځیانو نکاح باید نه سي روا؟

ځواب: نکاح خو یې روا ده، مګر ابو حنیفه رحمة الله علیه محمول پر ندب بولي یعني تر نکاح د کتابیه نکاح د مؤمنې مینځي افضله ده لاختلاف المعاش اللائق بالزوجية بيه المؤمن والكافرة الكتابية كما لا يخفىٰ.

درویش وایي: چي مظهري رحمة الله علیه سره ددې چي دغه تفسیر چي وړاندي تېر سو مختاره د اکثره مفسرینو بولي بیا هم خپل په رایه یې داسي تفسیر کړی دی.

"ذالک" ای شرع الحد "لمن خشي العنت" ای لمن خاف مشقة الضرب، منکم حتی لا تقربوا الزنی.

فائده: امام اعظم رحمة الله علیه د مینځي نکاح سره د طول د نکاح د حري مکروه بولي.

فائده: حر سړي ته د څلورو ښځو نکاح روا ده بالا نه ده روا کمامر، او مریي ته تر دوو ښځو بالا نکاح نه ده روا لان النکاح نعمة والرقية منصف لنعمة البشرية.

فائده: طلاق مغلظ د حر سړي درې دی او د مریي طلاق مغلظ دوه دي لان الثلثة لاتحتمل التنصيف الحقيقي فافهم.

تنبیه: پوه سه چي نکاح له سننو څخه د رسولانو ده او طریقه د مخلصو بندګانو ده وقد صح عن النبي ﷺ النكاح سنة من سنتي فمن رغب عن سنتي فليس مني او كما قال، وروى البخاري وغيره قال رسول الله ﷺ يا معشر الشبان من استطاع منكم البائة اى النكاح فليتزوج فانها عض للبصر" یعنې ستر ګي پټونکې ده له نظر څخه د شهوت و اجنبي ښځو ته "واحصن للفرج" او ساتونکې ده د فرج له زنیٰ څخه "ومن لم يستطع فعليه بالصوم" یعنې نفلي روژې دي ډېري نیسي "فانه له وجاء، هو نوع من الخصاء" لکن په اختلاف سره د طبائعو د انسانانو احکام د نکاح مختلف کېږي، یعنې که یو سړی په حال کي د توقان و یعنې غلبة الشهوة پر هغه نکاح واجبه ده او که یو سړی په حال کي د اعتدال و هغه ته نکاح مستحب ده،

او مکروه ده هغه چا ته چي له جماعو او نفقې څخه عاجزه و، او که دی په ځان پوهېدی چي زه عنين يم وهغه ته نکاح حرامه ده، په شرعه او شرح کي د شرعه وايي چي دي کوشش کوي چي دين داره او صالحه ښځه دي په نکاح کړي، ولي چي علماء وايي چي صالحه ښځه د دنيا ښه متاع ده، ولي چي د صالحې ښځي سره د سړي زړه فارغه وي له تدبير څخه د کور، او صالحه ښځه ډېر زيار باسي په پخولو کي د ډوډۍ او دېگ او د سرای په جارو کولو کي او د کور د مفروشاتو په صفا کولو کي، او د ژوندانه د نورو اسبابو په برابرولو کي.

فائده: انسان که څه هم ډېر شهوت د جماعو نه لري لکن بيا هم ماينه په کار ده، ولي چي انسان يوازي په کور کي ګزاره نه سي کولای، ولي که دی د کور کار په مخه واخلي نو ډېر وخت به پر دې تېر سي نه به علم يا تعليم يا تجارت يا دوکان يا روزانې مزدورۍ ته فارغه وي فالمرئة الصالحة معينة للشخص في الامور الدنياوية والامور الدينية بهذا السبب. له دې کبله ابو سليمان داراني رحمة الله عليه وايي چي زوجه صالحه ليست من الدنيا فانها تفرغک لامور الآخرة سعدي شيرازي رحمة الله عليه وايي.

زن خوب و فرمان برد پارسا — کند مرد درويش را بادشاه
سفر عيد باشد بر آن کتخدای — که يار زشتش بود در سرای

فائده: که امکان و پېغله ښځه دي په نکاح کړي فانها تکون لک" او په جماع وغيره کي يې د مېړه سره محبت وي، ولي چي څوک يې نه وي ليدلی، او کونډه ده که يې اولاد نه و، نو نيمی ستا ده، او که يې له زاړه مېړه څخه عيال و، نو ټوله د بل چا ده رزق ستا خوري او محبت يې د زاړه مېړه سره وي او هر ګړی وايي چي زما د زامنو پلار ډېر ښه سړی و خدای جلاله دې وبخښي او نوی مېړه په خار وهي.

درويش وايي: چي حاصل د ټوله مامر من جواز نکاح المملوکات دادی چي نکاح د مينځيانو رخصت دی او صبر کول ځندي عزيمت دی، والعلماء متفقون على ان العزيمة اولى من الرخصة.

يُرِيدُ اللّٰهُ لِيُبَيِّنَ لَكُمْ

اراده لري خدای ﷻ تا چي بیان وکړي وتاسي ته یعنې شرائع د اسلام او مصالح ستاسي د دنیوي او اخروي چارو.

پوه سه: چي چونکه په قانون د نحاتو حرف جر پر فعل نه سي داخلیدای، نو ځکه وروسته تر لام جاره "ان" مقدر دی ای لان یبین لکم او دا خو د ظاهري اعراب مقتضی وه، او دا معنی په حیث لام زائد لپاره د تاکید مقتضی ده معنی د استقبال.

وَيَهْدِيَكُمْ سُنَنَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ

او لارښوونه وکړي وتاسي ته د شرائعو د هغو کسانو چي تر تاسي دمخه تېر سوي یعنې الیهود والنصاری.

پوه سه: چي شرائع د من قبلنا چي منسوخ نه وي زموږ په شریعت کي یې پر موږ اتباع واجبه ده لکن په دې شرط چي خدای ﷻ په قرآن کي بیان وکړي او یا په سنت نبوي سره ثابت وي لکن پس له بیانه انکار پر ونه کړي او د یهود او نصاری وو نقل ته اعتبار نسته لانهم حرفوا کتابیهما بالزیادة والنقصان مګر نه لکه مثل د عبدالله بن سلام رضی الله عنه او یا کعب احبار یې نقل وکړي.

وَيَتُوبَ عَلَيْكُمْ ۗ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿۲۶﴾

پوه سه: چي "ویتوب" عطف دی پر "یبین" یعنې اراده لري خدای ﷻ چي تاسي ته بخښنه وکړي یعنې د هغو ګنهو چي تاسي تر بیان د خدای ﷻ دمخه کړي، او بعض مفسران وایي چي معنا د "یتوب" داده چي تاسي ته توفیق درکړي د توبې، او خدای پاک خبر دی په مصالحو د بندګانو او د حکمت څښتن دی چي بېله فائدې حکم نه کوي.

درویش وایي: چي آلوسي بغدادي رحمة الله علیه وایي چي مثل ددې ترکیب یعنې "یرید الله لیبین لکن آه" په کلام کي د عربو قدیماً وحدیثاً راغلی دی، او د نحاتو په دې ترکیب کي اختلاف دی، سیبویه او جماهیر د اهل بصره وایي چي

مفعول د "یرید" محذوف دی، ای یرید تحلیل ما احل وتحریم ماحرم، او لام لپاره د تعلیل دی ای الارادة المذکورة لاجل بیان لکم چي په سبب د ان مقدرهٖ "یبین" په مصدر سره چي تبیین دی بدل سو، نو پر دې تقدیر تعلق د ارادې غیر له تبیین څخه دی بلکې معلول او علت دی، باعث د بصریانو پر دې ډول ترکیب دادی چي "یرید" او مفعول متاخر ته چي "لبیین" دی په لام سرهٖ متعدي نه سي چي په نېز د بعض نحاتو ممتنع دی او بعض وايي چي ضعیف دی که څه هم روح البیان او مظهري وايي چي لام د تعدیه نه دی بلکې لام زائد دی لپاره د تاکید د استقبال چي په "یرید" کي سته چي دې لام ته صاحب اللباب لام د تکمله وايي مقابل د تعدیه، او بعض بصریان وايي چي مفعول د "یرید" محذوف نه دی کما في قبل هذا البیان بلکې "یرید" بېله ان مصدري مبتداء ده کما في قول الشاعر ""تسمع بالمصیري خیر جن ثراه"" ای سمعک بالمعیدي خیر من رؤیته، وقصة هذا البیت طویلة مذکورة في بعض کتب النحو والتفاسیر، نو دوی وايي چي "یرید" مبتداء ده او جار ومجرور یې خبر دی، فالمعنی ارادتي کائنة للتبین وفیه تکلف کما لایخفی انتهی کلام العلامة البغدادي الآلوسي رحمة الله علیه بحذف کثیر وزیادة کثیرة من جانب العاصي، بیت

تروم العز ثم تنام کیلاً   یغوص البحر من طلب اللالي.

وَاللّٰهُ یُرِیْدُ اَنْ یَّتُوْبَ عَلَیْکُمْ قف

پوه سه: چي مظهري رحمة الله علیه وايي چي کرره للتاکید والمبالغة.

درویش وايي: چي په تکرار ددې عبارت علاوه پر مبالغې بیان دی د بلاغت فائقه د قرآن عزیز، ولي دغه عبارت چي دمخه ذکر سو یعنې "یرید الله لیبین لکم" خومره چون وچرا قیل وقال په اعتبار د اعراب کي و کما نقلناه عن الآلوسي رحمة الله علیه وهذه العبارة لا اشکال بل لاخفاء في ترکیبه لان لفظ "الله" مبتداء و "یرید" خبره و "ان یتوب علیکم" مفعول "یرید" فتدبر هداک الله لدرک بلاعات القرآن العزیز.

وَيُرِيدُ الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الشَّهَوٰتِ أَنْ تَمِيلُوا مَيْلًا عَظِيمًا ﴿٢٧﴾

او اراده لري هغه کسان چي متابعت د خواهشاتو نفسانيه وو کوي، يعنې الفجار، بعض وايي چي مراد ځيندي زانيان دي، او بعض وايي چي مراد ځيندي مجوسيان دي چي د خور او ميرې نکاح روا بولي، او بعض وايي چي مراد ځيندي يهودان دي چي هغه د اخوات من اب فقط او د بنات الاخ والاخت نکاح روا بولي، چي تاسي مؤمنان لوی ميل وکړي ددوی ومذهبو ته، يعنې تاسي هم حلال وګڼئ خپل د شريعت محرمات ددوی په متابعت.

پوه سه: چي د توصيف د ميل په عظيم سره داده چي يو خو ګناه کول دي سره له اعتقاده په حرمت سره دا خو ميل عظيم دی، او ګناه کول په اعتقاد د روا والي هغه ميل اعظم دی کما لايخفی.

يُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُخَفِّفَ عَنْكُمْ ۚ وَخُلِقَ الْإِنْسَانُ ضَعِيفًا ﴿٢٨﴾

اراده د خدای ﷻ چي پر تاسي امت محمديه باندي تخفيف وکړي يعنې په امور شرعيه وو کي، ابن المنذر په تفسير کي له مجاهد رحمة الله عليه څخه روايت کړی دی چي يوه له تخفيف څخه د خدای ﷻ پر دې امت نکاح ده د مينځي، نصرانيه او د يهوديه ښځو سره، او تفسير مدارک وايي چي دا قول د ابن عباس رضي الله عنه دی، و ورد في الحديث بعثت على الشريعة الحنيفية، السمحة البيضاوي ليلها کنهارها او کما قال، واحل لهذه الامة بعض ماحرم على من کان قبلکم، او پيدا کړه سوی دی انسان ضعيف يعنې صبر نه سي کولای له شهواتو څخه او تحمل د سختو عبادتو هم نه سي کولای او هر څو چي زمانه و قيامت ته نژدې کيږي ضعف د انسانانو زياتيږي، او له هم دې سببه چي پر دې امت محمديه چي اخير الامم دی آساني يې زياته کړې ده، کلبي رحمة الله عليه وايي چي انسان ضعيف دی چي صبر له ښځو څخه نه سي کولای، نو ځکه خدای پاک فراخي د ښځو په نکاح کي ورته ورکړه، سيعد بن المسيب رحمة الله عليه وايي چي شيطان چي له بلې خوا د يو چا څخه عاجزه سي، نو د ښځو له خوا يې په فتنه اخته کوي، دی وايي چي زه د اتيا کالو

یم او یوه ستر گه مي بالکل ړنده سوه وان اخوف ما اخاف علی نفسي فتنة النساء.

درویش وایي: چي زه د نیوي کالو یم اوس هم له فتنې ځخه د ښځو تر هرې گناه بیرېږم، ابو هریرة رضی الله عنه وایي اللهم اني اعوذبک من ان ازنی واسرق، فقیل له کبر سنک وانت صاحب رسول الله ﷺ اتخاف علی نفسک بالزنی والسرقة؟ قال کیف آمن علی نفسي وابلیس حي.

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ

ای هغه کسانو چي ایمان یې راوړی دی تاسي مه خوری مالونه خپل یعنې یو د بل مسلمان مال مه خوری او د هغو کسانو مالونه هم مه خوری چي ستاسي تابع وي یعنې اهل ذمه.

مسئله: لاباس باکل مال الحربي الغیر المعاهد من غیر عذر.

بِالْبَاطِلِ

په وجه باطل سره یعنې چي ممنوع وي شرعاً لکه په غصب سره او یا په سرقه یا خیانت سره یا په قمار سره یا په سود سره او یا په عقود فاسده سره، او یا بیع د نقود په نقود سره چي یو ظرف یې مؤجل وي او بل ظرف یې معجل وي کما في حوالات التجار فافهم.

إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ ۚ قف

مگر نه دغه اکل الاموال یو د بل چي تجارت وي ستاسي په منځ کي په رضا د جانبینو.

یوه سه: چي "تجارت" کوفیان قراء په نصب وایي چي خبر د "تکون" یې بولي او اسم د تکونوا مضمر بولي والتقدیر الا ان تکون جهة الاکل تجارة، او نور قاریان یې په رفع سره وایي او "تکون" تامه بولي او "تجارت" یې فاعل بولي.

یوه سه: چي دا استثناء منقطع ده په معنی د لکن په، یعنې کلوا وقت کون لاکل تجارة، او وقت کون التجارة الموجودة صادرة عن تراض منکم وقد صح عن النبي ﷺ کما رواه ابن ماجه عن ابي سعید الخدري رضی الله عنه اما البیع عن تراض

يعنې بيع صحيح شرعي د بائع او مشتري په رضا باندي وي.

پوه سه: چي تجارت بيعه ده يا په خبرو سره لکه بعت واشتريت او يا په تعاطي يعنې لاس په لاس بېله خبرو مثلاً د ډوډۍ نرخ معلوم و لکه اوس چي په ځلور روپۍ ده نو يو سړی نان وای ته ځلور روپۍ کښېږدي او ډوډۍ راواخلي هيڅ خبره ورسره ونه کړي.

درويش وايي: چي تخصيص د تجارت چي په ذکر سره وکړي له دې سببه چي اغلب او انفع د مال د خوړلو د چا تجارت دی، ورته اسباب د خوړلو د بل د مال ډېر دي لکه د يو چا ميراث چي ورپاته سي او يا څوک په بخښنه مال ورکړي او يا يې په زکوٰة کي ورکړي الی غير ذالک، وعن رافع بن خديج ﷺ ده وويل چي چا پوښتنه وکړه له رسول الله ﷺ څخه "ای الکسب اطيب" کوم کسب ښه دی "قال عمل الرجل بيده" يعنې د سړي عمل په خپل لاس سره، لکه روزانه والا يا نجاري والا يا بنايي والا وغيرها من اکساب اليد "وکل بيع مبرور رواه احمد.

پوه سه: چي بيع مبرور هغه ده چي خيانت او دروغ او شروط فاسده نه وي پکښې الی غير ذالک من الخبائث.

وَلَا تَقْتُلُوٓا۟ أَنفُسَكُمْ ۚ

او تاسي مه وژنئ خپل ځانونه په هره توګه چي وي، يعنې خود کُشي مه کوئ.

درويش وايي: چي خود کُشي په جاهلانو کي د هند رواج وه اخير الامر وتهولي نړۍ ته د مسلمانانو هم پيل سوه په نرو او ښځو کي قسم قسم خودکُشی رواج سوې بعض ځوانان چي پر يو شي يې طبعيت خراب سي او مرانده په يوه تير يا ګاډر باندي وځړوي او سر ته د مراندې برابره خپل د غاړي لوپکه ورکړي او يو شی تر پښو لاندي کړي چي لوپکه يې غاړي ته واچول هغه تر پښو لاندي شی په پښه پري وهي او ځان په دار کړي يو ګړۍ وروسته په خپه مړ سي، او بعض ځوانان چي د کور د ژوندانه چاري پر تنګې سي خپل ځان په توپنچه وغيره وولي، او بعضې ښځې چي په کور کي يې له يوه سببه ژوند تنګ سي، پر ځان ګاسليټ وپاشي او کالو ته ورلګيت ووهي ځان سره لمبه کړي، او بعض ښځې بيا د موږکانو د وژنې دوا وخوري.

بعض مفسران وايي چي مراد له آيت څخه دادی چي ځان وهلاکت ته مه پېشوه لکه د عمر ابن العاص رضي الله عنه څخه چي روايت دی چي يو وخت دی جنب سو او ډېر سخت يخ و، نو لپاره د سهار يې تيمم ووهی او لمونځ يې وکړی، نو موضوع چي و عليه الصلوة والسلام ته پېش سوه، نو عليه والصلوة والسلام انكار نه پر وکړی، او بعض مفسران وايي چي دوند معاصي دي مسلمانان نه کوي چي سبب د هلاکت دده په دنيا او اخرت کي وي لکه يو سړی چي عمداً قتل کړي فانه القتل الحقيقي لنفسه يعني قصاصاً، او بعض مفسران وايي چي مراد له قتل څخه د ځان قتل د بل ورور مسلمان دی لان جميع المسلمين کنفس واحدة، او بغوي رحمه الله عليه روايت کړی دی چي رسول الله ﷺ وويل که چا په يو شي ځان مړ کړی په دنيا کي عذبه يوم القيامة، او په يوه روايت کي د ابو هريره رضي الله عنه داسي راغلي دي چي عليه الصلوة والسلام وويل که چا له غره څخه ځان راوه غورځاوه او ځان يې مړ کړی، نو دی به په دوږخ کي هم ځان له يو غره څخه راغورځوي خالداً مخلداً فيها ابداً، او که چا په وسپنه يعني چاړه وغيره ځان ووژني هغه وسپنه به يې په دوږخ کي په لاس کي وي ځان به په وهي خالداً مخلداً فيها ابداً رواه البخاري ومسلم والترمذي.

درویش وايي: چي امثال ددغو احاديثو بېخي ډېر دي او په صحاح سته وو کي مذکور دي.

فائده: علماء حضرات توجيه د خلود في النار چي په دغو حديثو کي مذکور دی دوه ډوله کوي، يو دا چي دا احاديث محمول پر مستحل دي يعنې چي قتل ځان ته روا بولي، نو په استحلال دی کافر دی، نو ځای يې ابدي دوږخ دی، او بعض وايي چي دا احاديث محمول پر تشدد او تغليظ دي کما في قوله عليه الصلوة والسلام لاصلوة لجار المسجد الا في المسجد، وقوله عليه السلام من لا زكوٰة له لا صلوة له" يعنې چي زکوٰة پر فرض وي او نه يې ورکوي، نو لمونځ يې هم نه دی صحيح او کما قال.

إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا ﴿٢٩﴾

خدای ﷻ پر تاسي مهربان دی ځکه يې تاسي امر کړلاست په حسناتو سره او نهي يې کړلاست له اعمال قبيحه وو څخه لفرط رحمته تعالى، او بعض مفسران وايي چي رحمت الهي پر دې امت دادی چي بني اسرائيل يې امر کړي وه په قتل نفس سره توبةً او تاسي يې له هغه څخه نهي کړلاست يعنې بقوله تعالى "ولا تقولوا انفسكم" بلكې ستاسي توبه يې پښېماني د زړه او استغناء د ژبې وګرځوله كذا في روح البيان والمظهري وروح المعاني وغيرها.

وَمَن يَفْعَلْ ذَٰلِكَ عُدْوَانًا وَظُلْمًا فَسَوْفَ نُصْلِيهِ نَارًا ۚ وَكَانَ ذَٰلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرًا ﴿٣٠﴾

او كه څوک فعل وکړي ددغه يعنې مال د غير وخوري، او يا معصوم نفس ووژني په سبب د تجاوز پر بل چا، او ظلم وکړي پر خپل ځان چي ځان يې د خدای ﷻ وعذاب ته پېش کړی، نو ژر دی چي موږ به دی داخل کړو اورته يعنې په ورځ د آخرت، او دا كار د دخول و اورته خدای ﷻ ته اسانه دی.

پوه سه: چي "عدواناً او ظلما" منصوب دي على الحالية، نو په معنى د متعدياً وظلماً دي ليصح الحمل، او يا يې نصب په سبب د مفعول له والي دی، اى لاجل العدوان والظلم.

پوه سه: چي امام رازي رحمة الله عليه په تفسير كبير كي وايي چي ممكنات ټول نسبت و قدرت ته د خدای ﷻ يو ډول دي، نو څرنګه به بعض افعال اسانه وي وخدای ﷻ ته تر بعض؟ بيا امام جواب داسي ورکړی دی چي دا كلام مبني دی پر عرف، مثلاً يو سړی وايي چي فلانی كار ما ته اسانه دی، ددې معنا دا نه ده چي بل كار نو ماته ګران دی يعنې مفهوم مخالف نه لري.

فائده: علماء ټوله په يوه خوله وايي چي خوړل د مال د غير كه څه هم اهل ذمه كافر وي حرام دی لكه ويني تويول چي حرام دی، قال عليه الصلوة والسلام كل المسلم حرام دمه وماله وعرضه" او په بل حديث كي راغلي دي لايحل مال

امرئ مسلم الا بطیبة نفس منه.

فائده: یو خیاط بعض علماؤ ته ورغلی چي زه چي د ظالم کالي ورجوړ کړم، نو زه دده معاون په ظلم کي ګڼل کېږم؟ هغه عالم ورته وویل چي په تاکي خبره نسته بلکي خبره په حداد کي ده یعني آهنګر چي ظالم ته اصلحه ورجوړوي یعني هغه معاون د ظالم دی.

إِنْ تَجْتَنِبُوا كَبَائِرَ مَا تُنْهَوْنَ عَنْهُ

که تاسي پرهېز وکړئ له غټو څخه د هغو ګنهو چي تاسي ځیندي منع سوي یاست.

پوه سه: چي دا شرط دی جواب یې وروسته راتلونکی دی.

درویش وایي: چي په کبیره ګنهو کي په عقائدو کي قدیماً او حدیثاً عظیم اختلاف دی، امام واحدي رحمة الله علیه وایي چي صحیح داده چي کبیره ګناه حد معلوم نه لري چي بندګان دي په پوه سي، له دې کبله چي که حد معین ولرَي، نو عوام پر صغائرو ګنهو دلاور کېږي او لکه مباح داسي به یې استعمالوي، ولي چي دوی به وایي چي خدای جل جلاله خو داسي ویلي دي چي که تاسي پرهېز وکړئ له کبیره ګنهو څخه "نکفر عنکم سیئاتکم" یعني صغیره ګنهونه زه مفت دربخښمه، نو له دې کبله خدای جل جلاله پټ ساتلي دي کبیره ګنهونه چي بندګان له هرې ګناه څخه پرهېز وکړي چي نبایده کبیره نه وي، لکه صلوة وسطی په هغه آیت کي "حافظوا علی الصلوة والصلوة والوسطی" خدای جل جلاله پټ ساتلی دی تاچي بندګان پر ټولو لمونځو محافظت وکړي په ګمان ددې چي دا به صلوة وسطی وي، او داغه رنګه لیلة القدر یې پټه ساتلې ده تاچي روژیاتیان په هره شپه کي د میاشتي د روژې کوشش په طاعت او دعاء کي وکړي په ګمان د لیلة القدر، او دغه ساعت د اجابت د دعاء په ورځ کي د جمعي خدای جل جلاله پټ ساتلی دی.

له ابن عباس رضي الله عنه څخه روایت دی چي ګناه کبائر هغه دي چي له اول څخه ددې سورت تر دې ځایه خدای جل جلاله بیان کړي دي، او بعض علماء وایي چي کبائر اووه دي او دلیل په هغه حدیث د بخاري او مسلم وایي "اجتنبوا السبع الموبقات

"ای المهلکات" (۱) الشرک بالله (۲) السحر (۳) قتل النفس التي حرمها الا بالحق لکه قصاص (۴) اکل مال الیتیم یعني ظلماً (۵) اکل الربوا (٦) والتولي یوم الزحف، یعنې شاه گرځول په ورځ کي د جنگ د کافرانو سره (۷) وقذف المحصنات المؤمنات النافلات، او په بعض روایاتو کي د بخاري او مسلم داسي راغلي دي "الکبائر الاشراک بالله، والسحر، وعقوق الوالدین، وقتل النفس، وزاد البخاري والیمین الغموس، او مسلم په بل ځای کي د یمین غموس په ځای کي قول الزور راوړی دی، وفیه ان ذالک محمول علی انه علیه الصلوة والسلام ذکرها لبیان المحتاج منها وقت الذکر لا لحصره الکبائر فیما ذکره، او امیر المؤمنین علي رضي الله عنه او عطاء رحمه الله او عبید بن عمیر رحمه الله ودې ته تللی دی چي گناه کبائر اوه دي، او بعض علماء وایي چي نهه دي، استدلال په حدیث د ابن عمر چي دده چا پوښتنه وکړه چي کبائر گنهونه څو دي؟ ابن عمر رضي الله عنه ورته وویل چي ما د علیه الصلوة والسلام څخه داسي اورېدلي دي وه یې ویل چي گناه کبائر نهه دي (۱) الاشراک بالله تعالی (۲) وقذف المحصنة (۳) وقتل النفس المؤمنة (۴) والفرار من الذحف (۵) والسحر (٦) واکل مال الیتیم (۷) واکل الربوا (۸) وعقوق الوالدین (۹) والالحاد في بیت الحرام چي ستاسي قبله ده احیاءً وامواتاً او له ابن مسعود رضي الله عنه څخه روایت دی چي گناه کبائر لس دي، او بعض صحابه وایي څورلس دي او بعض وایي چي پنځلس دي، او عبد الرزاق له ابن عباس رضي الله عنه څخه روایت کړی دی چي دی وایي چي گناه کبائر و اویاوو ته نژدې دي، او ابن جبیر له ابن عباس رضي الله عنه څخه داسي روایت هم کړی دی چي گناه کبائر اووه سوه ته نژدې دي لکن ابن عباس رضي الله عنه وایي لا کبیرة مع الاستغفار ولا صغیرة مع الاصرار، او بعض وایي چي په گنهو کي صغیره گناه نسته بلکې هره گناه کبیره ده دا مذهب دی د استاذ ابو اسحاق الاسفرائني، او د قاضي ابوبکر الباقلاني او د امام الحرمین ابو المعالي عبد الملک په کتاب کي چي ارشاد یې نوم دی او د ابن القشري په مرشد کي چي دده تصنیف دی بل حکاه ابن فورک عن الاشاعرة واختاره في تفسیره فقال معاصي الله کبیرة عندنا آه.

درويش وايي: چي ظاهر ددې آيت بلكې د احاديثو شريفه وو پر دې دلالت كوي چي گنهونه دوه قسمه دي صغيره او كبيره، او ابن فورك ددې آيت داسي تاويل كړى دى چي ظاهر د آيت اباء څندي كوي، علامه ابن حجر رحمة الله عليه وايي چي جمهور علماء د مذاهبو اربعه وو پر دې متفق دي چي انقسام د گناه وصغيره او كبيره ته حق دى، وقال انه لا خلاف بين الفريقين في المعنى ومراده بالفريقين الفريق القائل بالانقسام والفريقين القائل بان كل المعاصي كبيرة كمامر، ابن حجر رحمة الله عليه وايي صرف اختلاف په تسميه كي دى، نو فريق ثاني له دې څخه احتراز كوي چي اطلاق د صغيره دي پر معصيت د خداى جل جلاله وكړي نظراً الى عظمة الله وشدة عقابه، واجلالاً له عزوجل عن تسمية معصية صغيرة لانها اي المعصية بالنظر الى باهر قدرته تعالى وعظمته تعالى كبيرة ولم ينظر جمهور العلماء الى ذالک اى ملاحظة جلالته تعالى لانه مغلوم للكل بل قسمواها الى القسمين اى الصغائر والكبائر كما يقتضيه صرائح الآيات القرآنية والاحاديث النبوية خصوصاً دا آيت "ان تجتنبوا" تر پايه پوري وقال الامام حجة الاسلام ابو حامد محمد الغزالي لا يليق انكار الفرق بين الصغائر والكبائر، وقد عرفنا ذالک من مدارک الشرع نعم قد يقال لذنب واحد كبير وصغير باعتبارين لان الذنوب تتفاوة في ذالک اى في الصغر والكبر باعتبار الاشخاص والاحوال ولهذا قال عليه الصلوة والسلام للجاهل ويل وللعالم سبعين ويلاً، ومن ههنا قال الشاعر.

لايحقر الرجل الرفيع دقيقةً   في السهو فيها للوضع معاذر
فكبائر الرجل الصغير صغائر   وصغائر الرجل الكبير كبائر

والى هذا اشار من قال حسنات الابرار سيئات المقربين، وقال سيد العشاق سيدي ابن الفارض قدس سره.

ولو خطرت لي في سواک ارادة   على خاطري سهواً حكمت بردتي

درويش وايي: چي اكثرو صحابه وو او تابعينو رضي الله عنهم د صغيرې او كبيرې يو مفهوم او تعريف جامع او مانع بيان كړى دى، امير المؤمنين علي رضي الله عنه وايي الكبيرة كل ذنب ختمه الله بنار او غضب او لعنة او عذاب، او ضحاک رحمة الله عليه وايي

چي کبيره ګناه هغه ده اوعدالله عليه حداً في الدنيا او عذاباً في الاٰخرة وماقاله الضحاک قريب الى ماقال امير المؤمنين ﷺ.

درويش وايي: چي بعض علماء کبيره ګنهو لره عدد وايي يعني تعريف نه ورلره وايي وعددها عندهم ماجاء في الاحاديث النبوية کمامرت، او بعض صحابه او تابعين کبائرو ګنهو لره حد او تعريف وايي، نو ترډېي مفهوم او حد چي هر څو او کوم ګنهونه لاندي سوي هغه کبيره دي وما عداها صغيرة وهو الصحيح عند اکثر الصحابة والتابعين، او په نېز ددغو علماؤ هغه چي په بعض احاديثو صحيحه وو چي عدد د کبير ګنهو بيان سوی دی محمول دی پر اقبح د ګناه کبيره وو او يا مروج في الناس او يا متعلق بحقوق العباد دی.

پوه سه: چي اجتناب د کبيره ګنهو تکفير د صغيره ګنهو لازمه وي کماهو نص هذه الآية الى تمامها، او که يو چا لره صغيره او کبيره دواړه ګنهونه نه وي يمکن له الدخول في المدخل الکريم وهو حضرت اکرم الاکرمين، قال بعض المفسرين وجملة الکبائر مندرجة په دړي شيه کي.

(۱) اتباع الهوٰى، والهوٰى هو ميلان النفس الى ما يستلذ به من الشهوات، نو ګاهي انسان په اتباع سره د هوٰى يقع في کثير من الکبائر، مثلاً البدعة والضلالة والارتداد الشبهة في امور الدين واللذات المحرمة وحفوظ النفس بترک الصلوة والطاعات کلها وعقوق الوالدين والاساتذة وقطع الرحم وقذف المحصنات وامثالها، ولهذا قال الله تعالى "ولا تتبع الهوى فيضلک عن سبيل الله، وقال عليه الصلوة والسلام "ماعبد آله ابغض على الله من الهوٰى" قال السعدي الشيرازي

غبار هوا چشم عقلت بدوخت سموم هوس کشت عمرت بسوخت
بکن سرمه غفلت از چشم پاک که فردا شوی سرمه درچشم خاک

(۲) حب الدنيا، فانه مطية کثير من الکبائر مثل قتل المسلم لاخذ ماله والظلم على عباد الله لاخذ الرشوة مثلاً والغصب والنهب والسرقة واکل الربوا، واکل مال اليتيم، ومنع الزکوة وشهادة الزور، کتمان الشهادة واليمين الغموس

والحيف في الوصية والر شوة، واستحلال الحرام ونقض العهد وامثالها، وقال عليه الصلوة والسلام حب الدنيا راس كل خطيئة، وقال عليه الصلوة والسلام اتاني جبرئيل وقال ان الله قال وعزتي وجلالي انه ليس من الكبائر كبيرة هي اعظم عندي من حب الدنيا.

(۳) وغیر ته د خدای ﷻ کتل، ولي چي له دې څخه شرک هم پیدا کېږي، والنفاق والرياء والكذب على الله وعلى رسوله وامثاله. قال الله تعالى "ان الله لايغفر ان يشرك به ويغفر مادون ذالک لمن يشاء" وقال عليه الصلوة والسلام اليسير من الرياء شرک ای خفي" بیت

بروی وریاء خرقه سهلست دوخت | وگر برخدا درفروشی نکوست
گر چه زندانست بر صاحب دلان | هر کجا بوی زوصل یانیست
هیچ زندان عاشق محتاج را | تنگ تر از صحبت اغیار نیست

وما سوی الله اغیار.

پوښتنه: بعض علماء وايي چي بنده گاهي داسي درجې ته رسېږي چي وده ته هيڅ گناه تاوان نه رسوي، ددې عبارت معنا څه ده؟

ځواب: ددې عبارت دا معنا نه ده چي بعض خلگ وداسي درجې ته رسېږي چي تکاليف آلهيه ځيندي پورته کېږي او محرمات شرعيه ټوله ټولـه ورته حلال گرځي لان هذا كفر بواح وزندقة ظاهرة، بلکې ددې عبارت معنا داده چي بعض اهل الله دونده قرب الٰهي او مراقبه د خدای ﷻ حاصلېږي چي اول خو لـه دوی څخه گناه نه صادرېږي او که احياءً او نادراً له دوی څخه گناه صادره سي کبيرةً او صغيرةً دونده لوی غم او بار يې پر زړه واقع کېږي گويا دده اهل، اولاد او اموال ټوله هلاک سوه حتی چي دونده اوښکي تر سترگو توی کړي او زړه يې لـه غمه ډک سي او ندم، حسرت او پښېماني ورته حاصله سي چي اندازه يې نه وي، نو دغه مذکوره شيان سبب د نزول د رحمت الٰهي وگرځي گناه خو عفوه سي ومع هذا درجه يې په نېز د خدای ﷻ ډېره لوړه سي تر هغې درجې چي ده گناه نه وه کړي کريمه "اولئک یبدل الله سيئاتهم حسنات" بعض عارفان وايي

تانه گريد ابر كى خندد چمن — تانه گريد طفل كى جوشد لبن
هر كجا آب روان سبزه شود — هر كجا اشكى دوان رحمت شود

فائده: له سيدتنا عائشة رضي الله عنها څخه روايت دى چي عليه الصلوة والسلام وويل الدواوين ثلثة" يعنې عمل نامې د بندګانو درې قسمه دي "فديوان لايعباء الله به شيئاً" يوه داسې عمل نامه چي خداى جل جلاله هيڅ پروا نه کوي يعنې بمافيه "وديوان لايترک الله منه شيئاً" او بله داسې عمل نامه وي چي له هغې څخه خداى جل جلاله هيڅ شى وبنده ته نه عفوه کوي "وديوان لايغفر الله" يو داسې ديوان دى چي خداى جل جلاله يې هرګز نه بخښي "اما الديوان الذي لايغفر الله فهو الشرک"

درويش وايي: چي شرک له ملحقاتو څخه دى يعنې خداى جل جلاله يې نه بخښي، چي څوک تکذيب وکړي د ماجاء به رسول الله ﷺ او په قطعي توګه ثابت وي، نو که دا تکذيب صريحاً او بيله تاويله ؤ، هغه خو کفر دى او که په تاويل سره هغه ته هوا او بدعت وايي لکه اقوال د روفضو او خوارجوا او قدريه و او مجسمه وو وامثال ذالک، اما الديوان الذي لايعباء الله به شيئاً هغه هغه ديوان د ګنهو دى چي په منځ کي د خداى جل جلاله او د بنده وي لکه لمونځ چي يې قضاء کړى وي او يا يې فرضي روژوه بيله عذره نه وي نيولې الى غير ذالک من العبادات فان الله تعالى يغفر ذالک لمن يشاء، واما الديوان الذي لايترک الله شيئاً فظلم العباد بعضهم بعضاً مثلاً د چاوينه يې عمداً توى کړې وي، او يا يې د چا مال غصباً يا سرقةً يا په حلف كاذب وغيره ذالک سره خوړلى وي، مطلب دا چي بيله اجازې د شرع شريفي يې د چا مال خوړلى وي فيدخل فيه الربوا او الخيانة ففي مثل ذالک القصاص يعنې حسنات د جاني ومجني عليه ته ورنقل کوي او که حسنات د جاني خلاصې سوې د مجني عليه سيئات پر جاني حمل کوي ثم يجره الى النار كما جاء في الحديث الصحيح الذي رواه البخاري وغيره، له حضرت ابوبکر رضي الله عنه څخه روايت دى چي يوه ورځ عليه الصلوة والسلام وويل چي زه تاسي خبر نه کړم په اکبر د کبائرو، درې واره يې دا خبره مکرره کړه، نو اصحاب کرامو رضي الله عنهم ورته وويل بلى يعنې خبر مو کړه، نو عليه الصلوة والسلام

ورته وویل چي اکبر د کبائرو اشراک بالله دی، وعقوق الوالدین وجلس وکان متکئا الا وقول الزور الا وقول الزور الا وقول الزور الا وقول الزور صحابه وو ته یې دا خبره مکرره کړه چي موږ وویل لیلته سکت کاشکي دی ساکت سوی وای ددې خبري له تکرار څخه یعنې شفقةً علیه.

پوښتنه: علیه الصلوة والسلام ولي قول الزور دونده مکرر کړی؟

ځواب: سبب یې دا و چي قول الزور اشراک بالله ته هم شامل و، او شهادات الزور قذف ته هم شامل و، او دعوه باطل ته هم شامل و، او کذب علی النبي ﷺ ته هم شامل و، نو له دې سببه قول الزور ډېرو گنهو ته شامل و، نو علیه الصلوة والسلام یې مبالغه په نهي کي د قول الزور مبالغه په تکرار د سره وکی والله اعلم

درویش وایي: چي بعض علماء وایي چي کبیره او صغیره له اسماء اضافیه وو څخه دي، ولي چي هر ذنب و مافوقه صغیره ده او و ماتحته کبیره ده، لیس بشئ لانه ح ء ما معنی قوله تعالی "ان تجتنبوا کبائر ماتنهون عنه الی اخیرها لانه حینئذٍ اما یلزم مغفرة بعض الکبائر التي هي ادون من غیرها من الکبائر او یلزم عدم مغفرت بعض الصغائر التي تحتها صغائر اخر" وکلا الازمین باطل کما لایخفی فتدبر.

نُكَفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّاٰتِكُمْ

موږ به وبخښو وتاسي ته صغیره گنهونه، مثل القبلة واللمسة بالشهوة للمرئة الاجنبیة کما ورد في الحدیث الصحیح العینان تزینان یعنې په شهوت و اجنبي ښځي ته وگوري "والیدان تزینان" لکه په شهوت چي بېگانه ښځه مسحه کړي "والرجلان تزنیان لکه د زنا لپاره چي د ښځي کور ته ور روان سي "ویصدق ذالک الفرج وکذبه" که زنا وکړي او که یې نه وکړي "کلها یکفرها الصلوات والصیام والاذکار وغیر ذالک، قال علیه الصلوة والسلام الصلوات الخمس والجمعة الی الجمعة ورمضان الی رمضان مکفرات لما بینهن اذا اجتنب الکبائر، رواه مسلم.

درویش وایي: چي مغفرت د صغائرو گنهو مشروط دی په اجتناب د کبائرو گنهو یعنې که دا اجتناب د کبائرو گنهو ونه کړي صغائر یې بخښنل کېږي والصحیح

ان ایراد هذا الشرط لاجل ان الکبائر اذا کانت ای وجدت لا الصغائر بالافعال المذکورة یعني الصلوٰة الخمس والجمعة الی الجمعة وغیرها مماذکرت، ودلیل مغفرة الصغائر بتلک الافعال قوله تعالی "ان الحسنات یذهبن السیئات"

وَنُدۡخِلۡكُم مُّدۡخَلٗا كَرِيمٗا ﴿٣١﴾

او موږ به دوی داخل کړو ښه ځای ته یعني الجنة او القرب الیٰ حضرت الرب جل سلطانه، برکریمان کارها دشوار نیست.

پوه سه: چي بعض قاریان د "مَدخَلاً" لفظ په ضمه د میم وایي او بعض یې په فتحه د میم وایي، پر هر تقدیر دا لفظ یا ظرف مکان دی، نو مفعول به د "ندخلکم" وي، نو معنا یې داده چي موږ به دوی داخل کړو هغه ښه ځای ته د دخول، او یا "مدخلاً" مصدر میمي دی والمفعول علی هذا محذوف والمعنی ندخلکم الجنة دخولاً حسناً ای بلا تبعة ولا ملامة، قال مجاهد قالت ام سلمةؓ الرجال یغزون ولا نعزوا" نران غزاوي کوي او موږ ښځي یې نه کوو یعنې اجازه د غزاء خدای ﷻ نه ده راکړې "ولهم ضعف مالنا من المیراث یعنې سره ددې چي قرابت و میت ته مو یو دی کالابن والبنت والاخ والاخت الی غیر ذالک، نو کاشکي موږ نر وایي، نو به مو غزاء کولای لکه نران او د نرو سره برابر به مو حصه د میراث وړلای، نو دا آیت نازل سو.

وَلَا تَتَمَنَّوۡاْ مَا فَضَّلَ ٱللَّهُ بِهِۦ بَعۡضَكُمۡ عَلَىٰ بَعۡضٖۚ

او تاسي اې ښځو تمنّٰی مه کوئ د هغه شي چي په هغه شي سره خدای ﷻ تفضیل ورکړی بعضو ته ستاسي یعنې الرجولیة پر بعض باندي یعنې الانوثة.

درویش وایي: چي وجه د نهي له تمنّٰی مذکور څخه داده چي دا تفضیل قضاء الهي ده، نو باید په قضاء الهي راضي اووسي، او د خدای ﷻ کارونه له حکمت او تدبیره خالي نه دي، مثلاً ښځه چونکه عورت ده نو په شمول کي ددې غزواتو کي لامحالة کشف العورة لازمېږي، او بل داده چي له ورته متنّٰی څخه حسد پیدا کېږي مع ان الحسد لایفید شیئاً.

فائده: زه وبعضو ملا یانو ته حیران یم چي په دې خو ښه پوهېږي چي حسد ماته هیڅ فائده نه کوي بلکې تاوان راته کوي ولي چي حسد گناه کبیره ده بیا هم حسد کوي، وهکذا الغیبت والبهتان، او پر منبر د وعظ چي دغه حاسد یا غیبت کونکی د حسد او غیبت قبائح په احادیثو سره بیانوي، نو ددې ملا علم حجت دی علیه لاله، لنعم ماقیل.

واعظان کین جلوه در محراب ومنبر میکنند
چون به خلوت میروند کاری دیگران میکنند
توبه فرمایان چرا خود توبه کمتر میکنند

بلکې هر سړي لره په کار ده چي حتی الوسع والطاقة بذل د جهد خپل وکړي هغه عبادات او حسنات یې سبب د قرب الهي لپاره سي.

لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ

نرو لره خپله برخه ده چي خدای ﷻ دوی ته لیکلې ده من الفضل والثواب والاموال.

مِّمَّا اكْتَسَبُوا

پوه سه: چي "من" مدغمه لپاره د سببیت دی ای بسبب "ماکسبوا من الجهاد والتجارة من العبادات المختصة بهم وغیر المختصة ومن الغنیمة والارث بقدر ما قدرلهم في کتاب الله وسنة رسول الله ﷺ.

وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ

ښځو لره هم برخه سته مکتوب عندالله من الثواب والاموال.

مِّمَّا اكْتَسَبْنَ

په سبب د کسب ددوی من اطاعة الازواج وتدبیر الاولاد وحفظ الفروج وغیر ذالک ممایختص بهن ومالا یختص بهن من العبادات والارث وغیر ذالک حسب ما قدر لهن الله وروسوله.

وَسْئَلُوا اللَّهَ مِن فَضْلِهِ

پوه سه: چي مخاطب نر او ښځي دواړې دي یعنې تاسي سوال کوئ له خدای ﷻ څخه ثواب الدنیا والآخرة له فضله څخه د خدای ﷻ چي پر یوه

حسنه لس مثل ثواب ورکوي الی سبعمائة ضعف بل الی ماشاء الله.

إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا ﴿٣٢﴾

نو خدای ﷻ هر چاته وظیفه ټاکلې ده کالجهاد للرجال وحفظ البیت وتربیت الاولاد للنساء او نرو ته یې ضعف د میراث د ښځو ورکړی دی، وکل ذالک مبني علی حکم ومشتمل علی المصالح فلا ینبغي للنساء ان یطلبن وتمنین غیرما قدر لهن الله العزوجل، په حدیث قدسي کي راغلي دي "من استسلم لقضائي وصبر علی بلائي وشکر علی نعمائي کتبته صدیقاً وبعثته یوم القیامة مع الصدیقین ومن لم یرض بقضائي ولم یصبر علی بلائي ولم یشکر علی نعمائي فلیطلب رباً سوائي، وفي الحدیث الصحیح لن یزال الناس بخیر ماتباینوا ای تفاوتوا یعني في الفقر والغنی وغیر ذالک فاذا تساؤا هلکوا، وذالک لاختلاف النظام المرتبط بذالک یعنې بعض الناس به سلطان وي بعض به وزیران وي بعض به قاضیان وي بعض به فقیران وي بعض به عالمان وي بعض به جاهل وي بعض په مجاهد وي بعض به قاعد البیت وي الی غیر ذالک.

درویش وایي: چي ابن سرین رحمه الله له ابو هریره رضي الله عنه څخه داسي روایت کړی دی چي رسول الله ﷺ وویل "لایخطب الرجل علی خطبة اخیه" مرکه دي نه کوي یو سړی یعنې یوې ښځي ته پر مرکه د ورور دده یعنې چي بل مسلمان وهغې ښځي ته مرکه کړې وي یعنې تر هغو پوري چي هغه سابق مرکه والا خپل مرکه قطع کړي "ولایسوم علی سوم اخیه" او د رانیولو د شي طلب دي نه کوي چي بل ورور د هغه په سودا بخت وي یعنې تر هغو چي هغه ورور یې پرېږدي، نو وروسته تر هغه که طلب د رانیولو وکړي بیا ورته رواده الی اخیر الحدیث.

پوه سه: که مقصود په دې حدیث کي مبالغه ده په منع کي د حسد د چاسره.

مسئله: که مقصود د سړي حسد نه وي بلکې غرض یې حصول د نعمت وي په مثل د نعمت د بل چا، نو بعض علماء وایي چي دا روا ده لکن محققین علماء واي چي داسي تمنی هم نه ده روا، ولي چي حصول د هغه نعمت د بل سړي چي دی تمنی کوي مفسد به وي دده په حق کي په دین کي او ضرر به وي دده په حق

کي په دنیا کي، نو له دې سببه محققین د علماء وایي چي داسي خواست دي سړی نه کوي چي خدایه ماته داسي سرای راکړې لکه د فلاني سړي او یا داسي ماینه راکړې لکه د فلاني سړي وامثال ذالک بل ینبغي ان یقول اللهم اعطني مایکون صلاحاً في دیني ودنیاي ومعادي ومعاشي.

درویش وایي: چي که سړی ښه غور او فکر وکړي تر هغه دعاء چي خدای ﷻ په قرآن کریم و مسلمانانو ته ښوولې ده ښه دعاء او جامع او مختصره دعابه نه کي پیدا یعنې ربنا آتنا في الدنیا حسنة وفي الآخرة حسنة وقنا عذاب النار، که څه هم ځینې علماء ترجمه د حسنةً په زوجه سره کړې دی لکن تقصیر دی په عمومي دعاء کي فلا یسمع قول ذالک البعض، او له حسن بصري رحمة الله علیه څخه روایت دی چي داسي خواست دي څوک نه کوي چي خدایه ماته ډېره دنیا راکړې فلعل هلاکه في ذالک المال الکثیر کما في حق ثعلبه، وقصة مشهورة وفي الحدیث والتفاسیر مذکورة.

وَلِكُلٍّ جَعَلْنَا مَوَالِيَ

ای لکل ترکة المیت ومال، مور، گرځولي دي وارثان چي متفاوت دي په درجه کي د میراث او هر یو خپله حصه اخلي سره له تفاوته بحسب القرب الی المیت والبعد عنه کما بین في آیة المواریث والاحادیث الصحیحة واجماعات الامة المرحومة.

مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ ۚ

له هغه مال څخه چي پرې ایښی وي یعنې وروسته مور او پلار او نورو قریبانو

پوه سه: مما" بیان دی د "کل مع الفصل بالعامل وهو جعلنا لان لکل مفعول ثاني دی د "جعلنا" قدم علیه لتاکید الشمول ودفع توهم الجعل بالبعض دون البعض.

درویش وایي: چي دا تفسیر مختاره د روح البیان دی، او قاضي پاني پتي یو گډ وډ تفسیر کړی دی چي ببله تشویشه د ذهن د متعلم بله فائده نه لري.

ع ..... وللناس فیما یعشقون مذاهب.

وَالَّذِينَ عَقَدَتْ أَيْمَانُكُمْ

او هغه چي عقد ورسره کړی وي ستاسي رسته لاسو.

پوه سه: چي دا موصول مبتداء او متضمن معنی لره د شرط ده، نو ځکه یې په خبر کي فای جزائیه راوړه.

فَاٰتُوۡهُمۡ نَصِيۡبَهُمۡ ؕ

ورکوي ودوی ته خپله برخه له میراث څخه یعنې السدس.

فائده: په ابتداء کي د اسلام چي دوو کسانو به عقد سره وکړی او دا به یې سره وویل چي هر یو چي په ما او تا کي مړ سي هغه ژوندی به یې شپږمه د مال میراث وړي چي دې ته یې مولی موالات وایه او حلیف یې هم بولي، نو سدس د مال د میت وده ته ورکول کېدی، او دا مولی موالات تر ذوی الارحام مقدم و، وثم نسخ ذالک بقوله تعالی "واولو الارحام بعضهم اولی ببعض"

مسئله: د امام اعظم ابو حنیفه رحمة الله علیه مذهب دادی که د یو مسلمان پر لاس یو کافر مسلمان سو، او دا یې عقد سره وکړی چي نو مسلم ورته وویل که زه مړ سوم میراث مي ستا دی او که زما څخه قتل خطاء وسو دیت به ته ورکوې، امام اعظم رحمة الله علیه وایي چي دا عقد صحیح دی وعلیه عقله وله ارثه، لکن دا هلته چي دغه نومسلم هیڅ وارث نه لري، نو امام اعظم رحمة الله علیه وایي چي دا میراث تر ذوی الارحام وروسته دی.

فائده: اسناد د عقد یې و ایمانو ته وکړی که څه هم عاقد خو سړی دی بناء دی پر عرف قدیم د عربو، چي په وخت کي د ورته عقد به دوی رسته لاسونه سره ونیول، نو ګویا عقد رسته لاسو کړی دی.

اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلٰى كُلِّ شَىۡءٍ شَهِيۡدًا ؕ ﴿۳۳﴾ ع

په تحقیق خدای جل جلاله پر هر شي شاهد دی، ومنها ایتاء المیراث المذکور ومنعه، نو په دې آیت کي ترغیب دی په ورکړه کي د میراث د مولی موالات او تهدید پر منع د میراث ددوی.

فائده: بعض مفسرین وایي چي مراد د "الذین عقدت ایمانکم" څخه حلیفان دي چي په عربو کي به دا دستور هم و، او پر دې تقدیر مراد له "آتوهم نصیبهم" څخه کومک یو له بله سره او یو د بل خیر خواهي ده او اخلاص دی یو له بل سره د ژوندانه په چارو کي.

نصيحت عام: پر هر مسلمان لازمه ده "ان ينصر اخاه المسلم ويخالطه على وجه الخلوص النصيحة لاعلى وجه النفاق والعدواة، قال رسول الله ﷺ "مثل المؤمنين في توادهم وتراحمهم وتعاطفهم مثل الجسد الواحد اذا اشتكى عفو تداعى له سائر الجسد بالسهر والحمى" سعدي شيرازي رحمه الله چه خوش گفته

بنی آدم اعضای یکدیگرند که در آفرینش زیک جوهرند
چو عضوی بدرد آورد روزگار دیگر عضوها را نماند قرار
تو کزمحنت دیگران بیغمی نشاید که نامت نهند آدمی

فائده: پر مسلمان دا واجبه ده چي د مسلمان ورور لپاره هغه خوښ ولري چي د ځان لپاره يې خوښ لري، په پښتو کي وايي "بنده راسه د خداى خپل سه" لکه پر ځان داسي پر بل سه" او مسلمان بايد د بل مسلمان په حاجاتو کي مرسته او کومک ورسره وکړي، او په حديث صحيح کي راغلي دي چي له اسبابو څخه د مغفرت د گناه ادخالک السرور على قلب اخيک المسلم، داخلول دي د خوشحالی په زړه کي د مسلمان ورور، يعني مسلمان د مسلمان سره داسي خبره يا داسي عمل وکړي چي د هغه زړه په خوشحاله سي.

درويش وايي: چي داسي کړه وړه په اوسنی زمانه کي لکه عنقا چي نوم يې سته مسمىٰ يې نسته اللهم الافي بعض خواص المؤمنين والاولياء الكاملين.

يوه سه: چي يوه ښځه مېړه په چپلاخه پر مخ وهلې وه، نو هغې ښځي و عليه الصلوة والسلام ته شکايت وکړی، نو عليه الصلوة والسلام ورته وويل "القصاص" يعني ته يې هم په چپلاخه وواهه، فنزلت هذه الآية.

اَلرِّجَالُ قَوّٰمُوْنَ عَلَى النِّسَآءِ

نران يعني مړونه مقرر دي پر ماينو لکه ولات الامر پر رعيتو باندي، او خداى جل جلاله مسلط کړي دي نران پر ښځو او ماينو باندي، نو خود به نر ماينه په چپلاخه د تاديب لپاره وهي، نو دآيت چي نازل سو عليه الصلوة والسلام اردنا امراً زمونږ خو اراده وه د يوه شي يعني قصاص او د خداى پاک د بل شي اراده وه يعني چي د تاديب د چپلاخې وهل د ماينې روا دي، او آنحضرت ﷺ زياته کړه والذي اراد الله خير، نو مېړه او ماينه يې رخصت کړه او د قصاص حکم نبي عليه السلام بېرته واخستی.

بِمَا فَضَّلَ اللّٰهُ بَعْضَهُمْ عَلٰى بَعْضٍ

پوه سه: چي کلمه د "با" سببيه ده او کلمه د "ما" مصدريه ده، ای بسبب تفضيل خدای ﷻ بعض د انسانانو چي نران دي پر نورو بعضو چي ښځي دي لکه په اصل خلقت کي لکه آدم او حواء او په کمال د عقل د نرو تر ښځو لانه قد ورد في الحديث الصحيح "هن ناقصات عقل ودين" او نر ښه تدبير د کور کولای سي تر ښځه او نر فراخي د علم لري او قوت د بدن لري تر ښځې، او اعمال شاقه کولای سي چي ښځه يې نسي کولای، نو هم دا سبب دی چي نبوت په نر پوري خاص دی او دغه رنګه امامت صغری وکبری د نرو خاصه ده او قضاهم په نرو پوري خاصه ده او شاهدي په حدود او قصاص کي په نرو پوري خاصه ده، او وجوب د جهاد في سبيل الله او وجوب د جمعې د لمانځه او د اخترو د لمانځه او آذان او خطبه او جماعت په نرو پوري خاص دی، او په ميراث کي د نر برخه د ښځي تر برخې ډېره ده، او مالکيت د نکاح او د طلاق د نرو خاصه ده او تعداد د زوجاتو ونرو ته روا دی دون النساء، او روژه د نرو پوره ده او د ښځو دا ګاهي په سبب د حيض او نفاس کمه سي، او داغه رنګه لمونځونه د نرو ډېر دي تر ښځو بسبب عوارض الحيض والنفاس، او داغه رنګه نر حج ته بېله ملګري تلای سي او ښځه بې محرمه حج ته نه سي تلای او يا به يې زوج ورسره ملګری وي، ولهذه الکمالات اللّٰهية للرجال قال عليه الصلوة والسلام لو امرت احداً ان يسجد لاحد لامرت المرئة ان يسجد زوجها رواه احمد عن معاذ رضي الله عنه.

وَّبِمَآ اَنْفَقُوْا مِنْ اَمْوَالِهِمْ ؕ

او بل له دې سببه چي نرانو ډېر مالونه صرف کړي دي، اول په ولور کي د ښځو او وروسته په نفقاتو کي د دوی تړوله ورځ، او په جامو کي ددوی که څه هم مړونه تړوله ورځ مزدوري کوي خو ماينو ته نفقه برابروي وهذا امر کسبي.

پوه سه: وبما انفقوا آه" عطف دی پر بما فضل الله آه عطف الامر الکسبي على الموهبي وقدم الموهبي لشرفته ولتقدمه طبعاً، اوس نو خدای ﷻ ښځي پر دوه قسمه وېشي او وايي.

فَالصّٰلِحٰتُ قٰنِتٰتٌ حٰفِظٰتٌ

نو صالح ښځي فرمانبرداره د خدای ﷻ وي په امور شرعیه وو کي او بیا حقوق د ازواجو هم پر ځای کوي یعنې په کامله توګه سره، او ساتونکي وي د فرجو له اغیارو څخه وکذا من لمسهم وقبلتهم، او دغه رنګه اموال د مېړه ساتي او دغه رنګه ساتي پټ اسرار د مړو.

لِّلْغَيْبِ

پوه سه: چي "لام" په معنی د "في" دی والمعنی في غیبة الازواج، او یا "لام" صله ده د "حٰفِظٰت" لپاره والمعنی حافظات لماغاب عن الناس من اسرار الازواج واموالهم الخفیة.

بِمَا حَفِظَ اللّٰهُ

په سبب ددې چي خدای ﷻ دوی ساتلي دي.

پوښتنه: ددوی ښه خویونه خو خدای ﷻ بیان کړه لکن ددوی ثواب یې نه کړی بیان؟

ځواب: ددوی جزاء محذوفه ده چي عقل سلیم دلالت پر کوي ای احسنوا ایها الازواج معهن ولاتؤذوهن.

درویش وایي: چي د ابن مسعود رضي الله عنه قرائت دلالت کوي پر ماقلنا باندي رواها طلحة بن مطرف حیث قرء ابن مسعود رضي الله عنه في اخیر الآیة فاصلحوا الیهن او په بل روایت کي فاحسنوا الیهن.

درویش وایي: چي په صحیح حدیث کي راغلي دي چي علیه الصلوة والسلام وایي "خیر النساء امرئة ان نظرت الیها سرتک" ښه د ښځو یعنې ماینو هغه ښځه ده چي که ته دې ته وګورې دا رویه یې تا خوشحاله کوي یعنې په ښه خندا او ورین تندي خبري درسره کوي "وان امرتها اطاعتک" او که ته دا امر کړې په یو شي سره ستا اطاعت کوي یعنې په خوله دي کوي "واذا غبت عنها حفظتک في مالها ونفسها" او که ته غائب سې او له کوره ووځې او یا مسافر سې، دا ستا ساتنه کوي په مال کي ددې یعنې هغه ستا مال چي ددې په لاس کي دی، فالاضافة لادنی ملابسة او په خپل ځان کي یعنې د چا سره زنی وغیره نه کوي.

پوه سه: چي کلمه د "ما" یا مصدریه ده ای بحفظه تعالی ایاهن ای بالامر

بحفظ الغيب، او دوی يې باعثه کړي دي پر حفظ الغيب باندي په وعد او وعيد سره او دوی ته يې توفيق د حفظ الغيب ورکړی دی، او يا کلمه د "ما" موصوله ده ای بالذي حفظ الله لهن عليهم من المهر والنفقة وحسن المعاشرة معهن الى غير ذالک من حقوق الزوجية.

له انس بن مالک رضي الله عنه څخه روايت دی چي عليه الصلوة والسلام وويل ښځه چي پنځه وخته لمونځ کوي او د مياشتې د روژې روژه نسي او فرج يې له زنی څخه ساتلی وي او فرمانبرداري د مېړه کوي "فليدخل الجنة من ای ابواب الجنة شائت" رواه ابو نعيم في الحلية، او له ام سلمة رضي الله عنها روايت دی چي مرفوع دی و عليه الصلوة والسلام ته دې وويل چي هره ښځه چي مړه سي او مېړه څخني راضي وي دخلت الجنة رواه الترمذي.

وَالّٰتِیْ تَخَافُوْنَ نُشُوْزَهُنَّ

پوه سه: چي خطاب د "تخافون" ومړو ته د ښځو دی، او له "التي" څخه مراد زوجات دي، او "التي" مبتداء ده متضمن معنا لره د شرط او "فعظوهن" يې خبر دی يعني هغه ماينه چي تاسي ببرېږئ له عصيان او تکبر څخه ددې.

پوه سه: چي اصل معنا د نشوز ارتفاع ده، نو ځکه مکان مرتفع ته نشز وايي.

پوه سه: چي ځيني مفسران معنی د "تخافون" په تعلمون سره کوي، يعني چي ستاسي يقين سي پر نشوز د دوی استدلالاً بما في القاموس جعل من معاني الخوف العلم، او ځيني مفسرين "خوف" پر خپله معنا پرېږدي او عبارت په حذف سره د مضاف بولي يعني دوام نشوزهن واصرار هن عليه، يعني اصل نشوز او تکبر خو متيقن وي تاسي له دوام څخه ببرېږئ، لکن دې توجيه ته ضرورت نسته، ولي چي نفس خوف د نشوز کافي دی لپاره د وعظ، او علامه برسوي رحمة الله عليه وايي الخوف حالة تحصل في القلب عند حدوث امر مکروه او عند الظن او العلم بحدوثه والانسب ه ان يفسر بالظن ای تظنون نشوزهن وتکبرهن وترفعهن عليکم بان ظهر بعض امارات النشوز عليهن بان يتکلمن مع الازواج بصوت عال والاباء عن المضاجعة في بعض الاوقات والعبوس (يعني تريو تندی) عند التکلم مع الازواج الى غير ذالک من امارات النشوز.

فَعِظُوهُنَّ

نو اول خو په قول لین نصیحت ورته وکړئ او له خدای ﷻ څخه د ېرې خبري ورته وکړئ او د مېړه حقوق ورته بیان کړئ، او د جنت په ترغیب او له دوږخ څخه د ترهیب خبري ورته وکړه، نو که وعظ فائده وکړه او ښځي له نشوز څخه توبه وکښل، نو خبره خلاص سول او که وعظ فائده ونه کړه.

وَاهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ

بیا نو هجران څندي وکړه په ځای کي د بیدېدو څوک وایي که پخوا ته په یوه تلتک کي ورسره بیدیدلې اوس مه ورسره بیدېږه یعنې ځای ځیندي جلا کړه، او بعض مفسران وایي په یوه ځای کي لکه پخوا چي ورسره بیدیدلې اوس هم ورسره بیدېږه خو شا ورگرځوه، پاني پتي دا تفسیر مختار کړی دی په قرینه ددې چي في المضاجع عبارت په قرآن نو په ځای کي د بیدېدلو هجران کول دغه شا ورگرځول دي، ولي که مراد ځای بدلېدل وای، نو داسي عبارت مناسب و عن المضاجع، او بعض مفسرین وایي چي دا عبارت کنایه ده له عدم الجماع څخه یعنې عادي جماع مه ورسره کوه، او که دې هجران هم فائده ونه کړه بلکې ښځي و نشوز ته دوام ورکړی نو بیا.

وَاضْرِبُوهُنَّ

بیا یې ووهه، لکن اکثره مفسران پر دې رایه دي چي ضرب به مبرح یعنې سخت نه وي بلکې یو څو سپکي چپلاخې یې پر مخ ووهه، او یا یو څو سخت سوکان یې پر کوناټو ووهه، لکن په قرآن مجید کي لفظ د ضرب مطلق راغلی دی، نو باید سیاست د ضرب دي پر قدر او اندازه د ماینې د نشوز وي، نو که ښځي فاحشه وکړه او یا یې فرضي لمونځ نه کاوه، او یا یې فرضي روژې نه نیولې او یا یې غسل د جنابت نه کاوه، نو مېړه دې کلکه وهي او په خونه کي دې بندي کړي دونده قدر چي د مېړه دا خیال سي چي اوس به نو دا دغه اعمال سیئه پرېږدي او توبه به هم وکاږي.

درویش وایي: چي دا وروسته څو کارونه یعنې د فاحشې را شروع کارونه که څه هم د نشوز د ښځي له مېړه څخه نه دي بلکې د ښځي شخصي ګنهونه دي، لکن په مقتضی د الرجال قوامون علی النساء، درویش دلته ذکر کړه چي مېړه باید په هره توګه چي ماینه یې له شخصي ګنهو څخه راګرځي پر ده لازمه ده چي را وه یې ګرځوي.

فَإِنۡ أَطَعۡنَكُمۡ فَلَا تَبۡغُواْ عَلَيۡهِنَّ سَبِيلًاۗ

که ماینو ستاسي اطاعت شروع کړی او له نشوز او تکبر څخه یې توبه وکښل، نو بیا مه طلبوئ تاسي پر دوی باندي لار د ایذاء او پېغور په خوله بلکې نشوز ددې داسي ګرځوي کان لم یکن منهن شیئاً لان التائب من الذنب کمن لا ذنب له.

إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ عَلِيّٗا كَبِيرٗا ۝٣٤

په تحقیق سره خدای ﷻ عالي په قدرت سره پر ټوله مخلوق او لوړ دی په عظمت سره تر ټوله مخلوق.

پوه سه: مقصود له دې آیت څخه دادی چي تاسي پر "من تحت ایدیکم" باندي ظلم مه کوئ او له "علی کل شئ قدیر" خدای ﷻ څخه وبېرېږئ، ولي چي خدای ﷻ پر تاسي ډېر قدرت لري تر تاسي پر "من تحت ایدیکم" باندي، او خدای پاک سره علو شان دده په توبه سره ستاسي تر ګنهو در تېرېږي، نو تاسي په طریق اولی سره باید له ګنهو څخه د "من تحت ایدیکم" په توبه سره ورتېر سئ لکه په "مانحن فیه" کي د نشوز ګناه.

درویش وایي: چي په فتوٰی شرعه او په شرح کي د هغه وایي که د سړي علم پر خپل ماینه و پر فجور یعنې فسق او یا دروغ او یا میل و باطل کار ته مثل الزنی، نو دې طلاقه کړي الا ان لا یصبر عنها، مګر نه که یې صبر نه ځیندي درلودی یعنې ډېره پر ګرانه وه فیتمسکها، نو بیا دې خوندي کړې.

درویش وایي: چي ددې خبري تاکید هغه حدیث کوي چي یو سړی و علیه الصلوة والسلام ته راغلی او وه یې ویل چي زما ماینه رد د لاس د لامس نه کوي یعنې که څوک مچه ځیندي واخلي یا یې پر مخ یا پر بل ځای لاس ورتېروي، نو

عليه الصلوة والسلام ورته وويل چي داسي ده نو يې طلاقه کړه، هغه ورته وويل چي پر ما ډېره ګرانه ده صبر نه سم ځيندي کولای، نو عليه الصلوة والسلام ورته وويل نو خوندي يې کړه يعنې درته ناسته دي وي، دا اجازه چي عليه الصلوة والسلام ورکړه ددې خوف له سببه چي که يې دی طلاقه هم کړي بيرته به دی په سبب د غاية محبت د زنی له لاري ورسره مبتلا سي، نو عليه الصلوة والسلام يې بقاء د نکاح خير وبلل تر طلاق او بيرته بيا زنی.

فائده: ددې حديث معنا دا نه ده چي سړی دي له ځانه دوث جوړ کړي يعنې پر ماينه خلګ ويني چي زنی ورسره کوي دی دې نه طلاقوي په دې عذر چي پر ما ګرانه ده، په حديث متفق عليه کي راغلي دي "لايجلد احدکم امرئته جلد العبد ثم يجامعها في اخير اليوم" ددې مطلب دادی چي ښځه چونکه ضعيف البنية ده او په وخت کي د وهلو عاجزه درته ناسته وي او ځغاستی نه سي، نو داسي سخته يې مه وهه لکه مريی چي وهې، ولي چي د مريي بدن قوي دی او که ډېر په عذاب سي ځغاستی هم سي او په حملو هم ځان خلاصولای سي، او حکيم بن معاويه له خپل پلار څخه داسي روايت کړی دی چي احمد، ابو داؤد او ابن ماجه دا حديث نقل کړی دی قال قلت يا رسول الله ماحق زوجة احدنا عليه قال ان يطعمها اذا طعمت" چي ډوډی به ورکوې که دي ډوډی غوښتل "ويکسوها اذا کسيت" او کالي به ورکوې که دې کالي غوښتل "ولا يضرب الوجه" او پر مخ به يې نه وهې، ولي چي مخ معدن د قوی لطيفه وو شريفه وو دی "ولا يقبح" او په بدو سترګو به نه ورته ګورې "ولا يهجرها الا في البيت" او هجرت يعنې ګوښه پريوتل دي ځيندي کوي مګر په خونه کي، يعنې خوا ځيندي بدوه په سبب د نشوز، نو د خوني دي نه ځيندي وځي بلکې په خونه کي دي ځان ته جلا ځای هوار کړي، حاصل د کلام دادی چي د ماينې بعض بد اخلاق بايد مېړه ورته معافوي، ولي چي ماينه عاجزه ده او په مثال د مينځي ستا د کور او اولادو خادمه ده او له خپلو اقرباؤ څخه په مياشتو بلکې په کلو دور افتاده ده.

درويش وايي: چي د کلمات جامعه وو ښائسته وو د خير البشر ﷺ دا حديث

مبارک دی چې ټولو امامانو د حدیثو یې روایت کړی دی "کلکم راع وکلکم مسؤل عن رعیته الی اخیر الحدیث" ولې دا حدیث که څه هم په ضمیر د مذکر راغلی دی لکن نر او ښځې، شاه وګدا ته، رئیس ته د محلې، رئیس ته د یو قوم، د کور مشر ته، د کور ښځې ته، بادار او مریې ته دې ټولو ته شامل دی لکه څرنګه چې په هم دغه حدیث بطوله کې په تفصیل ذکر سوي دي، نو ددې حدیث په رڼا حال د ناشزه ماینې من الوعظ والهجران او وروسته تر توبې ددې چې سړی غور وکړي مفصل معلومېږي ومن الله التوفیق.

وَإِنْ خِفْتُمْ

پوه سه: چې مخاطب په ضمیر د مخاطب حکام او قضات دي.

شِقَاقَ بَيْنِهِمَا

پر عدوات د مېړه او ماینې، یعنې په وعظ او هجران او ضرب سره عداوت ددوی نسو قطعه.

فائده: عداوت شقاق ددې سببه وایي چې هر یو له خصمینو څخه هغه کار کوي چې پر هغه بل باندې شاق او سخت پرېوځي، او یا له دې سببه چې هر یو د مخاصمینو علحده علیحده لار مختار کوي.

فائده: اضافت د شقاق یې وظرف ته یعنې بینهما مجازاً کما في قوله مکر اللیل والنهار.

پوښتنه: مېړه او ماینه خو دمخه نه دی ذکر سوی، نو اضمار قبل ذکر المرجع به نه وي؟

ځواب: یا ولې مېړه او ماینه له نشوز څخه فهمېږي، ولې چې نشوز عصیان د ماینې له امر څخه د زوج، او بل دا چې ذکر د ماینې او ضمیر د زوج له هغه آیت څخه ښکارېږي واللتي تخافون نشوزهن.

فَابْعَثُوا حَكَمًا مِّنْ أَهْلِهِ

ایها الحکام ومېړه ته، ای رجلاً عاقلاً عادلاً له قریبانو څخه د مېړه.

وَحَكَمًا مِّنْ أَهْلِهَا

او ور واستوئ ومابینې ته یو حکماً د قریبانو ددې، یعنې ددې غرض لپاره چې حق او باطل په خصومت کې د مېړه او مابینې معلوم کړي او پر هغه غور وکړي.

فائده: حاکمان یې مقید کړه چې له اقرباوو څخه د مېړه او مابینې وي له دې سببه چې اقارب په پټو احوالو د نر او ښځې ښه خبر دي تر اجانبو او اقرباو د نر او ښځې ډېر کوشش په اصلاح کې د ذات البین د مېړه او مابینې، او داغه رنګه ښځه خپل د اقرباوو سره په دلاورۍ خبرې کولای سي تر بېګانه وو، نو قید د اقاربو استحبابي دی، نو که حکام بېګانه خلګ لپاره د معلومولو د ظالم او مظلوم ور واستوي هم روا ده، نو دا حکام هر څوک چې وي وروسته تر غور یې مېړه ظالم په خیال ورغلی، نو هغه دې امر کړي چې یا به د مابینې امساک بالمعروف في الشرع کوي، او یا به یې طلاقوي چې په عربي تسریح بالاحسان ورته وایي، او که ظلم په ښځه کې و حاکمان دې اول ښځه امر کړي په اطاعت د مېړه، او که مابینې دا نه قبلول بیا دې امر کړي چې فدیه ورکړه یعنې خلع بالمال وسره وکړه.

إِن يُرِيدَا إِصْلَاحًا يُوَفِّقِ اللَّهُ بَيْنَهُمَا

که اراده درلوده دا دوو حکمینو اصلاحاً د اختلاف د مابین الزوجین او نیت ددوی صحیح و، او د یو جانب مراعات یې نه کاوه، نو خدای ﷻ به په سبب د حسن نیت د دوی یعنې مېړه او مابینې اتفاق او الفت پیدا کړي، نو ضمیر اول راجع و حکمینو ته دی او ضمیر ثاني وزوجینو ته دی، او داسې احتمال هم سته چې مراد له اصلاح څخه دې عام تر وفاق او تر فراق یعنې که د حکمینو مراد ماهو الاصلح و من بقاء النکاح او ایقاع الطلاق یوفق الله ذالک الاصلح بینهما.

إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا خَبِيرًا ﴿٣٥﴾

په تحقیق خدای ﷻ علم لري ددوی پر نیتو او خبر دی په ظالم او مظلوم د مېړه او مابینې، نو به ظالم ته جزاء ورکړي په دنیا او اخرت کې.

پوه سه: چې په دې آیت کې باعثه کول دې د مسلمانانو پر اصلاح د ذات البین

يعنې اختلاف په منځ کې د دوو کسانو اعم من الزوجين وغيرهما، په صحيح حديث کې راغلي دي چې عليه الصلوة والسلام وويل چې زه تاسي ته خبر در نه کړم په هغه عمل چې افضل وي تر لمانځه او روژې او صدقې، والمراد النفلي منها قالوا بلی صحابه وو ﷺ وويل چې هو خبرو مو کړه، نو عليه الصلوة والسلام ورته وويل "اصلاح ذات البين"

پوه سه: چې مصلحين خيار خلق الله والمفسدين شرارهم، ولې چې مفسدين کوشش کوي چې تر منځ د مسلمانانو تفريق او تباغض پيدا کړي، او په منځ کې د مسلمانانو فتنه را ژوندی کړي، وفي الحديث الصحيح الفتنة نائمة لعن الله من ايقضها.

پوه سه: چې له مفسدينو څخه هغه کسان هم مراد دي چې د دوو کسو تر منځ شيطانت کوي، او د يوه مسلمان خبره وبل مسلمان ته رسوي په نيت د ايقاع الشقاق بينهما.

درويش وايي: چې په صحيح حديث کې راغلي دي "الدين النصيحة" ثلاث مرات "قالوا لمن يارسول الله قال لله ولرسوله ولكتابه ولأئمة المؤمنين ولعامتهم انتهى"

درويش وايي: چې محدثينو او مفسرينو رحمهم الله په شرح او بيان کې ددې حديث مبارک داسي فرمايلي دي چې مراد له نصيحت څخه د خدای ﷻ دادی چې ايمان به پر خدای ﷻ لري او شريک به نه ورته وايي، او عمل به کوي په هغو چې خدای ﷻ ته په امر کړی يې او پرهيز به کوې له هغو عملو څخه چې خدای ﷻ ته ځيندي نهي کړی يې او خلګو ته به هم بلنه ورکوې ددغې لارې، او دوی ته به دغه لار ورزده کوې هم، واما النصيحة لكتابه اى القرآن العزيز ان تؤمن به" چې پر قرآن به له اوله څخه تر اخيره پوري ايمان لرې، او تلاوت به يې کوې او عمل به په کوې بما فيه، او خلګ به هم رابولې ودغه ته.

واما النصيحة لرسوله: هغه دادی چې عمل به کوي بما امر به سره او خلګ به هم رابولي ودغه ته.

واما النصيحة للائمة: يعنې بادشاهانو او رئيس جمهورانو ته د مسلمانانو، هغه دادی چې چې بغاوت به پر دوی نه کوي او دوی ته به د عدل او انصاف دعاء

کوي، او نور خلگ به هم دغې لارې ته رابولي.

پوه سه: چي مراد له ائمة المسلمین څخه هغه کسان دي چي دوی رعیت په ضلال او گمراهي سره نه امر کوي، او په اطاعت د کافرانو یې هم نه امر کوي، والا فلا طاعة للمخلوق في معصیة الخالق.

واما النصیحة للعامة: یعنې عامو مسلمانانو ته هغه دادی چي پر بل مسلمان هغه شی پېرزو کوي چي ستا پر خپل ځان پېرزو کوي کما ورد في الحدیث النبوي ﷺ ایضاً، او په اصلاح د دوو مسلمانانو به سعي او کوشش کوي، او دعاء د صلاح به ومسلمانانو ته کوي.

درویش وایي: چي په دغه یوه حدیث چي څوک عمل وکړي د دینا او اخرت خیرات پکښي نغښتی دی، لکن هیهات العمل في الزمان الحاضر زمان الفتن والسرور والفساد الا من شاء الله من خواص المؤمنین اللهم صبراً ونصراً وتوفیقاً وهدایةً وعلماً نافعاً.

وَاعْبُدُوا اللَّهَ وَلَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا

او تاسي عبادت کوئ د خدای ﷻ او شریک مه نیسئ دده سره هیڅ شی.

پوه سه: چي په صحاح کي وایي چي عبودیت اظهار د تذلل او عجز دی، او عبادت ابلغ دی تر عبودیت، ولي چي عبادت اظهار د نهایت تذلل دی او مستحق د عبادت نه دی مگر هغه ذات چي نهایت عظمت لري او افضال وهو لیس الا ذات الباري عزوجل، ونهایة التذلل من العبد ایښول دي د اشرف اعضاء خپل چي مخ دی پر اخس ځای چي مځکه ده په سجده کي، نو سجده کول وغیر ته د خدای ﷻ شرک دی لا مطلق الانحناء وتقبیل الید للاساتذة والمشائخ، نو هغه معلوم الحال خلگ چي وایي چي تقبیل د لاس د استاذ وغیره خو تعظیم دی د هغه او تعظیم د غیر الله شرک دی، ډېره لویه دلاوري کوي په دعوه کي د شرک پر مسلمانانو کیف؟! وقد صح ان الامام مسلم رحمة الله علیه صاحب الصحیح جاء الی الامام البخاري رحمة الله علیه فقبل یدیه وقال مات اقبل رجلیک یا سید المحدثین وما طبیب الحدیث في علله وهل هذا الا تعظیم الامام مسلم للامام البخاري، واما مجرد الانحناء بغیر سلام وتقبیل الید فلما کان في الملل السابقة فهو منسوخ في

الشريعة المطهرة كما قالوا في سجدة اخوة يوسف عليه السلام له، او دوی نه پوهېږي چي تعظيم د صحابه کرامو رضي الله عنهم د رسول کريم صلى الله عليه وسلم په اندازه کي و چي دوی وايي چي موږ به په مجلس کي د رسول کريم صلى الله عليه وسلم ناست وو داسي به وو كانما على رؤسنا الطير.

درويش وايي: چي هم دا سبب دی چي عبادت کول خاص په خدای جل جلاله پوري دی، وروسته خدای پاک داسي وويل چي "ولاتشركوا به شيئا" پر دې چي شرک او عبادت خاصه د خدای جل جلاله ده نه سره يو ځای کېږي.

پوښتنه: مشرکينو د مکې خو تعظيم د بتانو کاوه، نو دوی ولي مشرکان وګڼل سوله؟

ځواب: مشرکانو د مکې خو بتانو ته سجدې متعارفي کولې او له جماداتو څخه يې قضاء حاجات غوښتل مع انها لاتضر ولاتنفع بشئ.

پوښتنه: بعض مريدان له مشائخو څخه هم قضاء حاجات غواړي؟

ځواب: مريدان خو شيخ ته وايي چي خواست وکړه خدای جل جلاله ته چي زما دا فلانی امر وکړي داسي نه ورته وايي چي ته قاضي الحاجات يې زما دا فلانی کار را وکړه، والفرق بين، او په يوه روايت کي راغلي دي چي حليمه سعديه چي د عليه الصلوة والسلام مرضعه وه يو وخت يې په حال کي د رضاع آنحضرت صلى الله عليه وسلم لپاره د ملاقات د نيکه عبد المطلب مکې ته راوستلی و او په حطيم شريف کي يې کښېنولی و، او دې طواف کاوه يو دوه درې واره چي يې طواف وکړی په حطيم شريف کي يې عليه الصلوة والسلام نه وليدی، نو يې بغاري کړې دباندي تر حرم ووتل او هورې خلګ ناست وه، چي په هغو کي عبدالعزی نامی يو سړی هم و هغه ورته وويل چي عليمه سعديه يې؟ ولي ژاړې هغې قصه ورته وکړه، عبدالعزی ورته وويل چي مه ژاړه اوس بې دستي در پيدا کړم.

مولانا روم په مثنوي کي وايي.

برد اورا پيش عزی که اين صنم — هست در اخبار غيبی مغتنم
پير کرد اورا سجود وګفت زود — ای خداوند عرب وی بحرجود

الی اخير الابيات مطلب د درويش دادی چي عربو مشرکانو به خپل بتان قاضي الحاجات ګڼله او سره ددې چي قضاء الحاجات خاصه بلاشريکه د

خدای ﷻ ده او مسلمانان خو دا عقیده نه لري.

پوه سه: چي تنوین د "شیئاً" لپاره د تحقیر دی ای شیئا حقیراً وهو الصنم وای شیئ کان لان ماسوی الله بالنسبة الی جلال ذاته تعالی حقیر جداً وان کان جلیلاً في نفسه لکه چي بعض مشرکان وایي چي ملکې د خدای ﷻ لونې دي، نو ځکه یې مور عبادت کوو او یهودان وایي چي عزیر ابن الله دی یا نصارٰی وایي چي عیسی ابن الله دی، نو پر دې تقدیر "شیئاً" منصوب دی مفعول به د لاتشرکوا دی، او دا احتمال هم سته چي "شیئاً" دي منصوب وي مفعول مطلق د لاتشرکوا دي وي ای شیئاً من الاشراک که شرک جلي وي لکه د عبدة الاصنام شرک یاشرک خفي وي لکه د ریاء کارانو شرک.

پوه سه: چي عبادت د خدای ﷻ دوه قسمه دی یو اضطراري یعنې پر بنده بې اختیاري دده راځي لکه مرض، مرگ فقر او غنی وغیرها، او بل عبادت اختیاري دی وهو المراد آه، وهو بامتثال او امره تعالی والاجتناب عن المعاصي.

وَّبِالْوَالِدَيْنِ اِحْسَانًا

پوه سه: چي حرف جر یعنې "باء" متعلق په محذوف پوري ده او "احساناً" د هغه مفعول مطلق دی ای احسنوا بالدین احساناً، او دا فعل محذوف یعنې "واحسنوا" عطف دی پر "وعبدالله" عطف الانشاء الامري علی الانشاء الامري او یا عطف دی پر "لاتشرکوا" من قبیل عطف الانشاء علی الانشاء وان کانا مختلفین.

فائده: خدای پاک چي مربي اعظم د بندگانو دی کما ورد "الحمد لله رب العالمین" بندگان یې امر کړه په خپل عبادت سره او نهي یې کړه له اشتراک څخه به تعالی، وروسته یې امر په احسان سره د مربي اصغر وکړی چي مور او پلار دي یعنې في الظاهر او احسان د مور او پلار یې تر راتلونکو احسانو دمخه کړی لان احسان الوالدین اعظم الحقوق البشریة.

پوه سه: چي احسان د مور او پلار د دوی خدمت دی، او اولاد به نه پورته کوي آواز پر مور او پلار الا لعذر الصمم بهما، او په خبرو کي به ځیر والی و دوی ته نه کوي او انفاق به کوي پر دوی بقدر القدرة او که مور او پلار اولاد امر کړی په یو

مطلب سره د تحصیل ولد به کوشش کوي ولو کانا کافرین.

مسئله: که د یو مسلمان پلار مشرک و او زوی ته یې وویل چي ما په شا کړه تر بت خانې پوري چي زه بتانو ته عبادت کوم، نه دې په شا کوي ولې چي دا کومک دی پر شرک باندې، او که یې پلار بت خانې ته پخپله تللی و او بیا یې زوی ته وویل چي ما په شا کړه تر کوره پوري، نو پر زوی یې واجبه ده چي په شا کوي به یې:

پوښتنه: خدای ﷻ د خپل عبادت سره نهي له اشتراک څخه وکړې او د مور او پلار په احسان کي یې نهي له شي څخه ونه کړې؟

ځواب: نهي دلته هم تقدیراً سته یعنې "ولاتؤذوهما" یعنې تاسي مور او پلار ته ازار مه رسوئ.

پوښتنه: ټوله پښتانه په دعاء کي د مور او پلار، مور دمخه ذکر کوي کما یقولون خدایه ما وبخښې زما مور او پلار وبخښې ددې سِر څه دی؟

ځواب: مور په وخت کي د حمل او په وخت کي د ولادت او وروسته تر ولادت په حال کي د رضاع او بعد الرضاع ډېر کړاوونه د عیال وړي دي بخلاف الاب کما هو ظاهر له دې سببه په حدیث صحیح نبوي ﷺ کي راغلي دي چي یو سړی راغلی و نبي کریم ﷺ ته یې وویل "من ابر" زه د چا سره احسان وکړم؟ علیه الصلوة والسلام ورته وویل "امک" د مور سره احسان وکړه هغه سړي ورته وویل بیا د چا سره احسان وکړم علیه الصلوة والسلام ورته وویل "امک" بیا هغه سړي ورته وویل "ثم من" علیه الصلوة والسلام ورته وویل "امک" بیا هغه سړي ورته وویل "ثم من" علیه الصلوة والسلام ورته وویل "ثم اباک" بیا د پلار سره احسان کوه ثم الاقرب فالاقرب.

وَّبِذِی الْقُرْبٰی

او احسان کوئ د درلودونکو څخه د قرابت ستاسي.

پوه سه: چي "قربٰی" مصدر دی په معنا د قرابت دی، او د "القربٰی" لفظ عام دی که له ذوی الفروض څخه وي او که عصبات وي او که ذوی الارحام وي.

فائده: که د چا د ټولو ذوی القربی سره احسان له وسه نه و پوره، نو بیا به د کومو ذوی القربی سره احسان کوي؟ ځیني علماء وایي الاقرب فالاقرب سره دي

احسان کوي لکن صحیح داده الاجوح فالاجوح سره دي احسان کوي، د سلمان بن عامر په حدیث کي راغلي دي چي رسول اللهﷺ وفرمایله "الصدقة علی المسکین صدقة ای المسکین الاجنبي وهي علی ذی الرحم صدقة وصلة رواه احمد والنسائي وغیرهما.

مسئله: له دې آیت څخه دا معلومه سوه چي نفقه د مور او پلار او د نورو قریبانو نفقه پر سړي واجبه ده لکن بشرط کونه غنیاً بدلیل قوله تعالی "ویسئلونک ماذا ینفقون قل العفو" یعنې هغه څه دي نفقه کوي چي زائد وي تر حاجت د سړي وفي الحدیث قال رسول اللهﷺ "خیر الصدقة ماکان عن ظهر غني" رواه البخاري عن ابي هریرةؓ یعنې ښه صدقه هغه صدقه ده چي وروسته تر غنٰی د سړي وي.

مسئله: د مور او پلار نفقه چي محتاجه وي پر عیال فرض ده که والدین قادر پر کسب وي او که نه وي، او د نورو اقاربو د نفقې د وجوب په باره کي دا شرط دی چي دوی به قادر پر کسب او مزدوری نه وي، یعنې یا صغیر قابل کسب نه وي او یا شل او یا ګوډ وي یا ښځه وي او یا ضعیف البنیة ناجوړی وي او یا ډېر سین ډېری سال خورده وي او غیر ذالک.

وَالْيَتٰمٰى وَالْمَسٰكِيْنِ

او د یتیمانو سره دي احسان کوي، او د مسکینانو سره دي احسان کوي.

فائده: یتیم په انسانانو کي هغه دی چي پلار نه لري او په حیواناتو کي هغه دی چي مور نه لري او په جماداتو کي هغه دی چي مثل نه لري کما یقال درة یتیمة یعنې لا مثل لها.

مسئله: یو احسان د یتیمانو او د مسکینانو سره واجب دی چي زکوٰة د خپلو مالو به دوی ته ورکوي، او یو مستحب دی چي زائد تر زکوٰة په هم احسان ور سره کوي، بخاري د سهل بن سعدؓ څخه روایت کړی دی چي علیه الصلوة والسلام وویل "انا وکافل الیتیم في الجنة کهاتین واشار بالسبابة والوسطی و فرج بینهما شیئاً" زه او متولي د یتیم یعنې چي انفاق پر کوي په جنت کي لکه

دغـه دوې ګـوتې چې سبابه او د منځ ګوتـه ده او لږ فصل بـه ورکـړي، او د ابي امامه رضي الله عنه په روایت کې چې روایت یې بغوي کړی دی چې علیه الصلوة والسلام وویل کـه څوک لاس تېر کړي پر سر د یتیم او دا لاس تېرېدل صرف لپاره د خدای جل جلاله وه، نو دغه سړي ته به په مقابل کې د هر وېښته چې دده لاس پر تېر شي لس نېکۍ نوشته کېږي (الحدیث)

وَالْجَارِ ذِي الْقُرْبٰى

او احسان کوئ د هغه همسایه سره چې صاحب د قرابت دیني او یا نسبي وي د سړي سره، او ځینې علماء وایي چې په جوار کې در نژدې وي.

وَالْجَارِ الْجُنُبِ

او د هغه همسایه سره احسان کوئ چې یا په جوار کې لېرې وي او یا پـه قرابت کې لېرې وي او یا په قرابت دیني کې یعنې کافر وي.

پوه سه: چې له جابر بن عبدالله رضي الله عنه څخه روایت دی چې علیـه الصلوة والسلام وویل چې بعض همسایه ګان درې حقه لري یو حق د قرابت نسبي، او بل حق د شراکت في الدین، او بل د قرب جوار، او بعض همسایه ګـان دوه حقه لري، یو قرابت د نسب، او بل قرابت د دین، یعنې کور یې لېرې وي، او بعض همسایه ګان یو حق لري یعنې د جوار چې کور یې هم در څخه لېرې وي او پـه اسلام کې هم در شریک نه وي، لکه مشرک یا اهل کتاب همسایه رواه الحسن بن سفیان وبزار، په حدیث مبارک کې راغلي دي "والذي نفسي بیده" چې حق د همسایه نه پر ځای کوي مګر هغه څوک چې خدای جل جلاله پر ده رحم کړی وي او داسي کسان لږ دي، علیه الصلوة والسلام زیاته کړه چې تاسي پوهېږئ چې حق د همسایه څه دی، که دی مسکین و ته به یې غني کوې یعنې احسان بـه ورسره کوې، او کـه یې قرض در څخه طلب کړی قرض به ورکوې، او که یو خیر وده ته ورسېدی لکه مثلاً زوی یې پیدا سو او یا لـه حجه راغلی او یا یې سرای جوړ کړی الی غیر ذالک من وجوه الخیرات تـه بـه مبارکي ورکوې، او کـه یو شر ور ورسېدی مثلاً

زوی یا لور یا ماینه الی غیر ذالک یې مړ سو ته به فاتحې ته ورځې او د زړه ډاډ به ورکوې، او که ناجوړی سو ته به پوښتنې ته ورځې، او که مړ سو ته به جنازې ته ورځې انتهی الحدیث.

درویش وایي: چي په ننني زمانه کي همسایه د سړي دښمن وي، او هر نوع ازار چي یې په وسه پوره وي همسایه ته یې رسوي حتی د تېرېدلو په وخت کي سلام هم نه اداء کوي، درویش ته دا پخپل محل کي په تجربه ثابته ده، تر ټولو عجبه او د حیرانی وړ خبره خو داده چي زما په محل کي یو ملا چي زما شاګرد هم دی ورته کارونه کوي ...... ع چو کفر از کعبه بر خیزد کجا ماند مسلمانی.

او هم دغه ملا چي ځان مدرس عالم هم بولي پر منبر د وعظ حقوق د همسایه بیانوي.......... بیت

واعظان کین جلوه در محراب ومنبر میکنند
چون بخلوت میروند آن کاری دیگران میکنند
ع.......... توبه فرمایان چرا خود توبه کمتر میکنند

بخاري له ابن عمر رضي الله عنه څخه روایت کړی دی چي علیه الصلوة والسلام وویل "مازال جبرئیل یوصیني بالجار حتی ظننت انه سیورثه.

وَالصَّاحِبِ بِالْجَنْبِ

او احسان کوه د هغه چاسره چي ملګری دي وي پر بغل.

پوه سه: چي ابن عباس، قتاده، مجاهد او عکرمه رضي الله عنهم وایي چي مراد له صاحب بالجنب څخه ملګری د سفر دی، او ابن جریح او ابن زید وایي چي صاحب بالجنب چي ستا سره په صحبت کي وي په امید او طمع د فائدې فیشمل التلمیذ ایضاً، او بعض تابعین وایي چي مراد ځیندي ماینه ده.

وَابْنِ السَّبِيلِ ۙ

او احسان کوه د لاري د زوی سره، ځیني علماء وایي چي مراد له "ابن السبیل" څخه مسافر دی او اکثره علماء وایي چي مراد ځیندي مطلق میلمه دی.

پوه سه: چي که مراد مطلق مېلمه سي چي د سړي کور ته راسي، نو درې ورځي خو يې د مېلمستيا حق دی او تر درې ورځي بالا صدقه ده او مېلمه ته نه ده په کار چي کور والا تنگ کړي، يعنې ورته ناست وي پښتې يې غځولې وي، په صحيح حديث کي راغلي دي چي روايت يې بغوي رحمة الله عليه کړی دی چي عليه الصلوة والسلام وويل "من کان يؤمن بالله واليوم الآخير فليحسن الی جاره ومن کان يؤمن بالله واليوم الاخير فليکرم ضيفه ومن کان يؤمن بالله واليوم الاخير فليقل خيراً او ليصمت" يعنې يا دي د خير خبري کوي او يا دي پټه خوله کښېني يعنې عبث خبري دي نه کوي.

پوه سه: چي عبث خبري هغه دي چي نه د دنيا فائده پکښې وې لکه بيع او شراء وغيرهما او نه د آخرت فائده پکښې وي لکه وعظ، تبليغ، تعليم وغيرها، بخاري او مسلم د ابي شريح الکعبي رحمة الله عليه څخه روايت کړی دی چي رسول الله ﷺ وويل "من کان يؤمن بالله واليوم الآخير فليکرم ضيفه جائزة يوم وليلة والضيافة ثلاثة ايام فما بعده صدقه الی اخير الحديث"

پوه سه: چي ددې حديثو مبارکه وو څخه دي څوک دا نه فهموي که چا داسي ونه کړه لکه په حديث شريف کي چي راغلي دي، نو هغه کافر دی، بلکې د حديث مبارک معنی داده چي مؤمن کامل بايد دغه کارونه وکړي، ولاشک ان من لم يعمل بمقتضی الحديث المذکور فهو ليس بمؤمن کامل.

فائده: کمال د ايمان مقول بالتشکيک دی، لامنتهی له في عالم الانس حتی ينتهی الی ساحة النبوة.

وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ ط

او د هغه چا سره احسان کوه چي ستا په ملک کي وي يعنې مريان او مينځياني، بلکې هغه حيواناتو ته هم شامل دی چي سړی يې مالک وي لکه اوښ، خويی، خر وغيره.

پوه سه: چي په اوسنی زمانه کي خو مينځياني او مريان د عالم اسلام په لاس کي نسته ولعل الله يحدث بعد ذالک امراً، يعنې چي په عالم اسلام کي دي بيا مريان او مينځياني پيدا سي.

پوه سه: چي په يوه حديث صحيح كي راغلي دي چي عليه الصلوة والسلام پر يوه كلي ورغلى او په هغه كلي كي يوه ډنگره اوښه ولاړه وه، او هغې اوښې د عليه الصلوة والسلام په پښو كي خپل غاړه كښېښول او د اوښانو ناري او بغاري يې ورته وكړې، عليه الصلوة والسلام د كلي خلكو ته وويل چي دا اوښه د چا ده، يو سړي ورته وويل زما ده، عليه الصلوة والسلام ورته وويل چي دې اوښي ماته شكايت وكړى چي زما مالك پر ما درانه بارونه وړي او علف يعنې واښه وغيره ماته مناسب الحال يعني زما د مړتيا په اندازه نه راكوي، نو د اوښي مالك ته يې وويل چي سپک بارونه پر وړه او كافي علف وركوه، وعلى هذا فقس الحمار والبقر والبقرة وغيرها.

درویش وايي: چي امام پاني پتي رحمة الله عليه په باب كي د مريانو او مينځيانو ډېر احاديث صحيحه رانقل كړي دي من شاء فليطالع ثمة اعرضنا عنها لحال الاختصار في تفسيري هذا.

إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ مَن كَانَ مُخْتَالًا فَخُورًا ﴿٣٦﴾

په تحقيق خداى جل جلاله نه خوښوي چي فخر كوي پر نورو خلكو په سبب د دنيا او يا د جاه وجلال.

پوه سه: چي عدم الحب كنايه ده له بغض څخه د هغه چا چي خيالور وي يعني متكبر وي، همسايه گانو او قريبانو ته له كبره التفات نه كوي.

پوه سه: چي انسان چي انسان وي، عاقل وي بايد خپل سر او پاى وسنجوي چي د فخر او كبر ځاى پكښي سته او كه نه، مثلاً دى دي فكر ووهي چي زه د دوو ځايو څخه د بولو پيدا سوى يم او په اخير كي د خاورو كور ته ځم، او د قيامت په ورځ به خداى جل جلاله د ذرې ذرې سوال راسره كوي، نو فخر او ناز او خيال او كبر ته كوم ځاى پاتېږي، او تاريخ اسلامي دي په غور سره مطالعه كړي ودي گوري چي متكبران د دنيا لكه فرعون، نمرود، شداد، ابو جهل او قارونان د دنيا څه سوه او چېري دي؟ قال بعض العارفين رحمهم الله تعالى.

نقد هستي محو كن در لا اله   تا به بيني دار ملک باد شاه

غیرحق هرزره که مقصود تست　　تیغ لا برکش که آن معبود تست
لا که عرش و فرش بر میبرد　　از فنا سوی بقا ره میدهد
لا ترا از تورهائی میدهد　　با خدایت آشنائی میدهد
چون توخودراازمیان برداشتی　　قصر ایمان را دری افراشتی

له جابر بن عبدالله رضي الله عنه څخه طبراني داسي روایت کړی دی چي علیه الصلوة والسلام وویل "اې د مسلمانانو ډلې له خدایه وېرېږئ، ولې چي بوی د جنت له زر کاله مسافت څخه پیدا کېږي یعنې چي د سړي او د جنت تر منځ د زرو کالو لار وي بیا هم خوشبوي د جنت پر ولاړېږي، او دغه خوشبویي نه سي پیدا کولای عاق یعنې ازاري د مور او پلار او یا ازاري د استاذ، او هغه څوک چي قطع د صله رحمی یې د قریبانو کړې وي، او نه یې سپین ږیری زناکاره پیدا کولای سي، او نه یې هغه څوک پیدا کولای سي چي لنګ او یا پرتوګ پر مځکه پسي کشېږي یعنې کښته تر بجلکو د خیال له لاري "انما الکبریاء لرب العٰلمین"

او مسلم له عیاض بن حمار الاشجعي څخه داسي روایت کړی دی چي رسول الله ﷺ وویل چي خدای ﷻ ماته وحي کړي دي چي تاسي تواضع کوئ چي یو سړی دي پر بل فخر نه کوي، یعنې هیڅ سړی پر هیڅ چا او نه دي هیڅ څوک پر هیڅ چا ظلم او بغاوت کوي.

درویش وایي: چي په اوسنۍ زمانه کي قسم قسم فخرونه په پښتنو کي روان دي (۱) سرمایه داره پر مسکین په مال فخر کوي (۲) ملا صائب پر عوامو فخر کوي (۳) او په اصطلاح د پښتنو ځرک پر پنجپای فخر کوي (۴) او درني قوم پر خلجي فخر کوي والی غیر ذالک من وجوه الفخر في الافاغنة مثلاً فلانی سړی جټ دی او یا پاړسیبان دی او یا استاکار دی، ولنعم ماقیل

په قیامت نسته داسي پوښتنه　　چي د چا زوی یې له کوم وطنه

الَّذِينَ يَبْخَلُونَ

پوه سه: چي "الذین" بدل کل دی د "من کان" او جمع د موصول ده په اعتبار د معنی د "من" ده، او روح البیان وایي چي دا موصول مبتداء ده خبر یې محذوف دی ای احقاء

بکل ملامة، او مظهري رحمة الله عليه دا احتمال هم راوړی دی چي "الذين" د خبر وي د مبتداء محذوفی ای "هم الذين آه" او دا احتمال هم سته چي موصول منصوب على الذم، والمعنى الذم الذين آه، چي د نحو په کتابو کي داسي تعبير کوي اعني الذين.

پوه سه: چي له بخل څخه يا مراد بخل متعارف دی يعني البخل بالمال فرضاً او واجباً لکه زکوة او نفقه د والدينو او يا نفقه د محتاجه اقرباوو يا مستحب وي له انفاق پر بېگانه گانو من المحتاجين واليتامٰى والمساكين، او يا مراد دی بخل په تواضع سره د نبي نوع سره كما هو المناسب لحال المختال الفخور.

وَيَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبُخْلِ

او نور خلگ هم امر کوي په بخل سره، بغوي رحمة الله عليه نقل کوي چي ابن عباس رضي الله عنه وايي چي آيت په شان کي د حيي بن اخطب او رفاعه بن زيد او د نورو گنو شمېرو يهودانو نازل سوی دی چي دوی به د انصارو سره په وخت کي د ملاقات داسي ويل چي تاسي خپل مالونه مه صرفوئ پر مهاجرينو، موږ بېرېږو چي تاسي به له فقر سره مخامخ سئ، او تاسي ته نه ده معلومه چي حال د عليه الصلوة والسلام به څرنگه سي، نو پر دې تقدير مراد له بخل څخه بخل بالمال دی، او بعض مفسران وايي چي مراد له بخل څخه بخل بالعلم دی لکه د يهودانو ملايانو به بخل کاوه په اظهار کي د اوصافو د عليه الصلوة والسلام چي په تورات کي دوی ته بيان سوي وه.

وَيَكْتُمُونَ مَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ ۗ وَأَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ

او دوی به پټاوه هغه شی چي خدای جل جلاله دوی ته ورکړی و يعني من المال والغنى او العلم، او موږ اراسته کړی دی کافرانو لره.

پوه سه: چي ځای خو د ضمير و يعنې واعتدنا لهم، لکن اسم ظاهر يې په ځای کي راوړی تنبيهاً على كفرهم بهذا الكتمان او بالبخل او الامر بالبخل.

عَذَابًا مُّهِينًا ﴿٣٧﴾

عذاب د اهانت لکه چي دوی اهانت د نعمت د مال وکړی يعني چي په ځای کي د انفاق في سبيل الله يې بخل مختار کړی او يا يې نعمت د علم په اهانت وکړی

چي په ځاى کي د اظهار يې کتمان مختار کړى، نو ځکه مونږ دوى ته عذاب د اهانت ورکړى.

درويش وايي: چي بخل له ذميمه صفاتو څخه د انسان دى چي له بخل څخه نور امراض مزمنه نفسانيه پيدا کېږي لکه حرص د دنيا الذي هو راس کل خطيئة بقول الصادق المصدوق ﷺ، والبغض والکراهة عن الفقراء السائلين وقطع صلة الارحام الى غير ذالک، او له هم دې سببه سيد البشر ﷺ فرمايي چي سخي سړى قريب دى وخداى ﷻ ته او نژدې دى وجنت ته، او نژدې دى وخلگو ته يعنې د خلگو ښه ځيندي راځي او لېري دى له اور څخه، والبخيل بعيد من الله، بخيل له خدايه لېري دى، او لېري دى له جنت څخه او لېري دى له خلگو څخه يعنې د خلگو بد ځيندي راځي "قريب من النار" او هر آئينه جاهل سخي محبوب دى وخداى ﷻ ته تر عابد بخيل، رواه الترمذي عن ابي هريره ﷺ، او ابو سعيد الخدري ﷺ داسي حديث مرفوع له عليه الصلوة والسلام څخه نقل کړى دى چي دوه خويه نه سره جمع کېږي په مؤمن کي "البخل وسوء الخلق" رواه الترمذي.

درويش وايي: چي دا حديث يا لپاره د زجر دى له دغو دوو خويو څخه او يا مراد له مؤمن څخه فرد کامل دى، والله اعلم بمراد رسوله ﷺ، او ترمذي له ابوبکر صديق ﷺ داسي روايت کړى دى چي جنت ته نه سي داخليداى "خب" يعنې چي په منځ کي د خلگو فساد کوي او نه بخيل، او نه منان يعنې چي د چا سره احسان وکړي بيا يې هر ځاى ورپيادوي.

پوه سه: چي مراد له دخول څخه د جنت يا دخول اولى دى، او يا حديث مبني پر زجر دى والله اعلم بمراد رسوله ﷺ.

وَالَّذِيْنَ يُنْفِقُوْنَ اَمْوَالَهُمْ رِئَآءَ النَّاسِ

او هغه کسان چي نفقه کوي يعنې خلگو ته يې ورکوي خپل مالونه لپاره د ليدلو د خلگو يعنې تاچي خلگ ووايي چي فلانى سړى عجبه سخي دى.

پوه سه: چي "رئآء الناس" مفعول به دى د "ينفقون" او دا موصول عطف دى پر موصول اول يعنې "الذين يبخلون آه"

پوښتنه: په منځ کي د معطوف او معطوف عليه خو مناسبت او مشارکت په يو شي کي شرط دی فما وجه المشاركة والمناسبة؟

ځواب: بخل په انفاق کي او انفاق "رئآء الناس" دواړه صفات مذمومه دي، او يا دا چي انفاق "رئآء الناس" داسي دی لکه عدم الانفاق يعني البخل چي هيڅ نفع او فائده نسته پکښي، او يا دا وجه د مناسبت ده چي بخل يو طرف دی د انفاق شرعي، ای الانفاق لمرضات الله، وهذا الطرف هو التفريط وانفاق "رئآءالناس" چي صرف اسراف دی بل طرف دی د انفاق شرعي چي اسراف يې بولي فهما ای البخل والانفاق "رئآء الناس" مشاركان في انهما طرفا الانفاق الشرعي او دواړه سببه دي د جلب د عذاب الهي.

وَلَا يُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْاٰخِرِ ؕ

او ايمان نه لري پر خدای ﷻ او پر ورځي د آخرت حتی چي انفاق به يې سبب د نجات له عذابه د آخرت گرځېدلای وای، روح البيان وايي چي مراد په دې آيت کي کفار د مکې دي چي مالونه يې مصرفول په عداوت کي د رسول کريم ﷺ او لپاره له منځه وړلو د اسلام او قرآن.

پوه سه: چي د ذم د انفاق "رئآء الناس" دا حديث مبارک کافي دی چي روايت يې ابوهريره رضي الله عنه له عليه الصلوة والسلام څخه کړی دی او دغه حديث مسلم راوړی دی چي رسول کريم ﷺ وويل چي خدای ﷻ وايي "انا اغني الشركاء عن الشرک". زه ډېر غني يم له شريکي عبادت څخه د مسلمانانو يعنې د ريا کارانو له عبادت څخه چي زما سره په عبادت کي بل څوک شريک کړي وي زه بنده دده له شرک سره پرېږدم يعنې هغه شريک دي په ورځ د آخرت ثواب ورکړي زه يې نه ورکوم.

وَمَنْ يَّكُنِ الشَّيْطٰنُ لَهٗ قَرِيْنًا فَسَآءَ قَرِيْنًا ۝۳۸

او د چا چي شيطان ملگری وي، نو بد دی دې سړي ته ملگری شيطان لانه يامره بالفحشاء والمنكر، لکه دلته چي ددوی داغه دوست شيطاه دوی امر کړه په بخل او په صورت کي د انفاق په دوی امر کړه په رياء سره.

پوه سه: چي "ربط د من يكن آه" له ماقبل سره دادی چي انفاق "رئاء الناس" او عدم ایمان پر خدای جل جلاله او پر ورځ د اخرت ښوونه د عدوالله والمؤمنین شیطان ده.

پوه سه: چي په دې آیت کي تحذیر دی د مؤمنانو د مصاحبت او خلت او دوستۍ څخه د شیطان.

فائده: علماء حضرات وايي چي د رياء كار مثال داسي دی لکه یو سړی چي کودري پر نقشه د دراهمو او دنانیرو وتراشي او په یوه کڅوړه کي یې واچوي او په بازار کي یې په شا وي، نو خلګ دا ګمان کوي چي ددې سړي سره ځومره دراهم او دنانیر ورسره دي، نو ددې سړي فائده صرف د خلګو خبري دي او که دا کودري یو دوکان ته وروړي هیڅ شی نه په رانیول کېږي، داغه رنګه ریاء کار لره د خلګو خبري فائده ده وبس، او په بازار کي د آخرت وده ته په ریائي عمل هیڅ شی په لاس نه ورځي، محقق وايي.

هر که مقصود ش از کرم آنست — که بر آرد بمردم آوازه
باشد از مصر فضل کرم وجود وکرم — خانه او برون زدروازه

سعدي شیرازي قدس سره وايي.

عبادت باخلاص نیت نکو ست — وگر نه چه آید زبی مغز پوست
چه زنار مغ در میانت چه دلق — که درپوشی از بهر پندار خلق

وَمَاذَا عَلَيْهِمْ لَوْ آمَنُوا بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَأَنْفَقُوا مِمَّا رَزَقَهُمُ اللَّهُ ۚ وَكَانَ اللَّهُ بِهِمْ عَلِيمًا ﴿٣٩﴾

او څه تاوان او ضرر به وای پر دوی یعني الطوائف المذکوره که دوی ایمان راوړی وای پر خدای جل جلاله او پر ورځ د قیامت او انفاق یې کولای له ځیني هغه ماله چي موږ دوی ته په رزق کي ورکړی و یعني به الانفاق في سبیل الله وفي مرضاته او دی خدای جل جلاله په دوی ښه خبر.

پوه سه: چي استفهام د ماذا علیهم انکاري دی یعنې هیڅ تاوان او ضرر نه و.

پوه سه: چي "من" په "مما" کي تبعیضي دی یعني بعض قلیل له اموالو څخه د

زکوٰة مثلاً چي په دراهمو کي زکوٰة ربع العشر دی چي ډېر ادنی شی دی، وهکذا في السوائم لکه پسونه، بوزې، غویان او اوښان چي په هغو کي هم زکوٰة لږ شی دی، او په اضافت کي رزق و ضمیر ته د خدای ﷻ نکته داده چي رزق او راس المال د زکوٰة هم ما درکړی دی، او په مال کي هم لږ شی درڅخه غواړم کمامر او هغه هم په دې شرط درڅخه غواړم چي ستا تر حوائجو اصلیه وو لکه سلاح، د سپرتیا آس او په اوسنۍ زمانه کي د سپرتیا موټر او مفروشات البیت او د ستوګني سرای الی غیر ذالک به زائد وي، او کال به هم پر تېر سوی وي او پور به هم نه وي درباندي، او بیا به په زکوٰة کي یو په لسه تر اوه سوه مثل پوري بلکې تر ماشاء الله پوري عوض او ثواب درکوم نو ته ولي منع د زکوٰة کوې.

درویش وایي: چي د مانع الزکوٰة مثال داسي دی چي یو سړی و یوچا ته دوه سوه درهمه مثلاً مفت ورکړي او بیا هغه سړي ته یو فقیر ودرېږي، نو هغه سړی و معطي له المال ته ووایي چي د هغه دوه سوه درهمه څخه پنځه درهمه په قرض حسن ماته راکړه چي زه به یې عوض تر اووه سوه مثله پوري بیا درکړم چي زه اوس دغه پنځه درهمه ودې فقیر ته ورکوم، او هغه سړی چي معطي له دی منع وکړي نو دا مانع به ډېر احمق او کنجوس نه وي؟ هو! دی.

نو عاقل سړی باید اطراف د خپل مال چي زکوة پکښي کېږي وسنجوي، او په ښه خوشحالۍ سره دي زکوٰة ورکړي.

پوښتنه: اغنیاء به وایي چي دا مال خو ما پخپل تجارت دکانداري حاصل کړی مثلاً؟

ځواب: که تاسي وخدای ﷻ ته دا رزق منسوب نه بولئ، خو کافر کېږي، ولي چي خدای پاک وایي "ان الله هو الرزاق" او بل ځای وایي "یرزق من یشاء" الی غیر ذالک من الآیات الصریحة في ان الرزق من جانبه تعالی، او که نه صرف ځان کاسب بولي او ورکونکی د رزق خدای ﷻ بولي، پیا خو د منع د زکوة هیڅ وجه نسته.

درویش وایي: چي استفهام په ماذا علیهم آه، کي لپاره دُ توبیخ او سرزنش دی پر منعه د انفاق في سبیل الله ولمرضات الله عزوجل، فتدبر فیما قلنا.

درویش وایي: چي د بخل د مذمت په باره کې او د انفاق في سبیل الله د مدح

حدیث د بخاري ج ۱ جزء ۱۳ چي په دې عنوان یې راوړی دی حدیث "ابرص واقرع" پیس او پک "واعمی" یعنې په ستر گو ړوند، ډېر مناسب الحال د وړاندي آیتو سره دی.

پوه سه: چي بخاري خپل په دوو سندو سره له ابي هریره ﷺ څخه داسي روایت کړی دی چي دی وایي ما له رسول اللهﷺ څخه واورېدل چي ویل یې (ان ثلاثة في بني اسرائیل ابرص واقرع واعمی) درې کسه له بني اسرائیلو څخه چي یو پیس و، بل پک و او بل ړوند و (بدء الله ان یبتلیهم) اراده وکړه خدای ﷻ چي په دوی امتحان وکړي.

پوه سه: چي خدای ﷻ خو عالم الغیب والشهادة دی او د ځان لپاره خو امتحان ته ضرورت نه لري، بلکې ددې لپاره چي په امتحان سره خلګو ته ددوی حال معلوم کړي تاچي خلګ عبرت ځیندي واخلي، سعدي شېرازي وایي

پند گیر از مصائب دیگران تا نگیرند دیگران زتوپند
نه رود مرغ سوی دانه فراز چو دیگر مرغ بیند اندر بند

(فبعث الیهم ملکاً فآتي الابرص) نو خدای ﷻ ودوی درو ته ور واستول یوه ملکه، نو هغه ملکه وار دواره وپیس ته ورغله (فقال أي شیئ احب الیک؟ قال لون حسن وجلد حسن قد قذرني الناس) نو ملکې پیس ته وویل چي تاته څه شی خوند درکوي؟ پیس ورته وویل چي ښه رنګ او ښه پوست، یعنې اوس خو زما مخ تپلي تپلي دی په سبب د پیس او د بدن پوست مي هم تیکیالی دی په سبب د پیس، او هر مجلس ته چي ورسم خلګ بد راڅخه وړي یعنې وایي درغلی منحوس، نو مي مجلس ته نه پرېږدي (قال فمسحه فذهب عنه فاعطي لوناً حسناً وجلداً حسناً) علیه الصلوة والسلام وویل چي ملکې یې پر مخ او بدن باندي لاس ورتېر کړی، نو پیس ته د خدای ﷻ په قدرت ښه رنګ ورکړه سو د مخ او پوست یعنې د پیس دا مرض کامل جوړ سو (واي المال احب الیک فقال الابل او البقر شک في ذالک) نو ملکې ورته وویل چي کوم مال دي خوښ دي؟ هغه ورته وویل چي اوښ یا غوا، بلکې په دې کي شک دی ابو اسحق راوي وایي

چي پیس اوښه خوښه کړه که یې غوا لکن دا معلومه خبره ده چي یوه لـه پک او پیسه څخه اوښه خوښه کړې ده او بل غوا (فاعطي ناقة عشرا وقال یبارک لک فیها) نو ورکړه سوه وپیس ته یعنې د ملکې لـه خوا اوښه چي د لسو میاشتو بلاربه وه یعنې چي د لنگېدو وخت یې نږدې و کما هو قانون ولادة الناقة، او ملکې ورته وویل چي تاته به برکت درکړه سي په دغه اوښه کې یعنې نسل پر نسل به ډېري سي (قال فأتى الاقرع فقال اي شيئ احب اليک؟ قال شعر حسن ويذهب عني الاذاء قد قذرني الناس قال فمسحه فذهب واعطى شعراً حسناً) علیه الصلوة والسلام وایي چي بیا هغه ملکه ورغله پک ته او ملکې ورته وویل چي څه شی تاته ښه خوند درکوي؟ پک ورته وویل ښه د سر وېښتان او زما څخه چي دا پک والی ولاړ سي، ولې چي هر مجلس ته ورسم خلگ بد راڅخه وړي، یعنې بعض وایي ولاړ سه د سر دي بد بوی ځي، او بعض وایي ولاړ سه د موچانو پلاره مثلاً، نو ملکې یې پر سر لاس ورتېر کړی سر یې په ښوو وېښتانو پټ سو او د پک والي دانې وغیره یې جوړي سوې (فقال فاي المال احب اليک؟ قال البقر، فاعطي بقرة عشراء فقال يبارک لک فيها) بیا ملکې وپک ته وویل چي کوم مال وتاته ښه محبوب دی؟ هغه ورته وویل غوا.

یوه سه: چي بقر اسم جنس دی نر او ښځي دواړو ته شامل دی فلا یرد مایتوهم، نو پک ته ورکړه سوه د ملکې له خوا غوا چي د لسو میاشتو بلاربه وه او ملکې ورته وویل چي برکت یې درکړی تاته په دغه غوا کې یعنې نسل پر نسل به گورم ځیندي جوړ سي (قال وأتى الاعمى فقال اى شيئ احب اليک؟ قال يرد الله علي بصري فابصربه الناس فمسحه فرد الله عليه بصره) علیه الصلوة والسلام وایي چي بیا ملکه راغله ړانده ته ملکې ورته وویل چي څه شی تاته محبوب ترین دی؟ ړانده ورته وویل چي خدای ﷻ وماته رد کړي زما دید د سترگو او په هغه سره زه خلگ ووینم یعنې وغیرهم من الاشیاء الغریبة الدالة علی قدرة عظیمة للمعبود بالحق کما قال السعدي الشیرازي قدس سره.

برگ درختان سبز درنظر هوشیار   هرورقی دفتریست معرفت کردگار

نو ملکې یې پر سترګو لاس ورتېر کړی، نو خدای ﷻ رد کړه و هغه ړانده ته لیدل د سترګو (فقال فاي المال احب الیک؟ قال الغنم فاعطاه شاةً والداً) نو ملکې ورته وویل چې کوم مال دې ښه خوښ دی؟ ړاند ورته وویل چې د پسو جنس، نو ملکې وده ته ورکړه مېږ چې پر لنګېدو وه (فانتج هذان وولد هذا فکان لهذا واد من الابل ولهذا واد من البقر ولهذا واد من الغنم) نو په لنګېدو سوې هغه دوې یعنې اوښه او غوا او لنګه سوه مېږ.

پوه سه: چې لنګېدو ته د اوښې او غوا انتاج وايي او لنګېدو ته د مېږې ولاد وايي، اخیر په مرور د زمانې پیس لره پوره شپله سوه د اوښانو، او پک لره بسته شپله سوه د غواوو، او ړانده لره بسته شپله سوه د پسو.

فائده: درویش وايي چې که څه هم په دغه حدیث مبارک کې دانه دي راغلي چې دا درې کسه په یوه ځای کي وه او که په جلا جلا ځایو کي کي اوسېدل، لکن ظاهره داده چې په جلا جلا ځایو کي اقامت پذیره وه، تاچه پک د پیس له حاله کما سیئاتي في وقت الامتحان عبرت وانه خلي فتامل في ذالک والله اعلم بمراد رسوله ﷺ في هذا الحدیث (ثم انه آتی الابرص في صورته وهیئته فقال رجل مسکین انقطعت بي الحبال فلا بلاغ بي الیوم الا بالله، ثم بک اسئلک بالذي اعطاک اللون الحسن والجلد الحسن والمال بعیراً اتبلغ به في سفري) وروته هغه ملکه ورغله پیس ته په هغه صورت او هیئت کي چې پیس لیدلې وه یعنې چې پر ته یې لاس تېر کړی او جوړ سو او بیا یې اوښه ورکړه.

پوه سه: چې ورتګ په هغه صورت کې لپاره د اقامت د حجت د ملامت دی پر پیس باندې، نو ملکې ورته وویل چې زه یو مسکین سړی یم چې قطع سوی دی زما د سفر اسباب، نو زه نه رسېږم منزل مقصود ته مګر نه په خدای ﷻ سره او بیا په تا سره، او زه تا ته سوال کوم په هغه چا چې تا ته یې لون حسن او جلد حسن درکړی دی د یوه اوښ چې زه پر هغه ځان ورسوم مقصد ته په دې سفر کې.

پوښتنه: ملائکې خو معصومې دي له ګناه څخه دا خبره د ملکې خو دروغ وه.

ځواب: درویش وايي چې ددې سوال اسانه ځواب هغه دی چې فاضل سندي

ورکړی دی بان له تعالی ان یبیح التکلم لبعض المصالح بما ظاهره کذب او هو کذب بالحقیقة ایضاً فحین ابیح ذالک فلا اشکال علی التکلم بذالک لانه ما اتی الا بالمباح له فلا اثم علیه ولا یقدح ذالک في عصمة الملائکة عن المعاصي لان هذا التکلم في حق هذا الملک لیس بمعصیة انتهی (فقال ان الحقوق کثیرة) نو پیس ورته وویل چي حقوق خو ډېر دي یعنې موږ په چا ورسېږو (فقال کاني اعرفک الم تکن ابرص یقذرک الناس فقیراً فاعطاک الله تعالی) ملکې ورته وویل لکه زه چي تا پېژنم ته پیس نه وې چي خلګو به بد درځخه وړل او مسکین هم وې خدای ﷻ تاته مال درکړی (قال لقد ورثت کابراً عن کابر) پیس چونکه اوس نه پیس و او نه مسکین بلکې پېدا ال و، نو د ملکې په خبره یې بد یوړه او وه یې ویل چي دا ډېر ښه رنګ، جمال او مال ماته له پلار او نیکه راپاته دی، یعنې نه مو په پلار او نیکه کي پیس و او نه فقیر و.

درویش وایي: چي مسکین سړی چي ډېر مال پیدا کړي او یو څوک دده د مسکنت حال ورپیاد کړي ډېر بد په وړي دلت علیه التجربة في الوقت الحاضر انفاً چناچه یو څوک چي یو اندازه دنیا پیدا کړي که یې حج هم نه وي کړی خلګ یعني طامعان یې حاجي صاحب بولي او که یې یو څه دنیا پسي ډېره سوه او حج یې هم وکړئ خلګ یعنې طامعان یې حاجي آغا بولي.

درویش وایي: چي ما پخپلو سترګو ولیدل چي یو ملا صاحب د یو حرام خوره پېدا ال لاسونه ور مچ کړه او پېدا ال هم لاسونه د ملا صاحب وخولې ته ورپورته کړه، دا ټوله د طمعي له سببه (ملکې ورته وویل که ته درواغ وایي خدای ﷻ دي تا بیرته هغه سي وګرځوي لکه ته چي پخوا وې.

درویش وایي: چي د پیس په اوښانو مرض ګډ سو کرار کرار مړه کېدل په مرور د لږ زماني اوښان ټوله مړه سوه او جاه وجلال د پیس خان بالکلیة ختم سو او آثار د پیس والي بیرته پر ښکاره سوه او بیرته لکه پخوا هم فقیر سو او هم پیس سو (ثم آتی الاقرع في هیئته وصورته فقال مثل ماقال لهذا ورد علیه مثل مارد علیه هذا) بیا ملکه ورغله وپک ته پخپل پخواني هیئت او صورت کي، نو

ملکې ورپک ته هغه خبرې وکړې لکه پیس ته چې یې کړې وې، او پک هم هغه سې رد د ملکې وکړی لکه پیس چې کړی و (فقال له ان کنت کاذباً فصیرک الله الی ماکنت علیه) نو ملکې پک ته وویل که به ته دروغ وایې خدای ﷻ دې بیر ته هغه سې وگرځوه لکه مخ کې چې وې.

درویش وایي: چې د پک حال د پیس پر حال چې مونږ ذکر کړی قیاس کړه.

(وآتی الاعمی في صورته فقال رجل مسکین وابن السبیل وتقطعت بي الحبال في سفري فلا بلاغ الیوم الا بالله ثم بک اسئلک بالذي رد علیک بصرک شاةً اتبلغ بها في سفري)

درویش وایي: چې ددې عربې عبارت ترجمه هم هغه سې ده لکه د مخ د عبارت عربي په بیان کې چې د پیس او د پک د حال وه (فقال قد کنت اعمی فرد الله بصري وفقیراً فاغناني الله فخذ ماشئت فوالله لا احمدک لشیئ اخذته لله فقال امسک مالک فانما ابلیتم فقد رضي الله عنک وسخط علی صاحبیک) نو ړانده پخپله ورته وویل چې زه دمخه ړوند وم، نو زه خدای ﷻ په سترگو بینا کړم او زه فقیر وم خدای ﷻ غني کړم، نو واخله هرڅو پسونه چې غواړې بو یې زه، قسم په خدای دی زه ستا حمد نه وایم پر ترک د شي چې ته حاجت ورته لرې "فلفظ الترک محذوف" والمعنی زه نه راضي کېږم له تا څخه چې ته هغه پسونه پربږدې چې ته حاجت ورته لرې، دا ټوله د خدای ﷻ د رضی لپاره بوزه ملکې ورته وویل خپل مال دې خوندي کړه زه هیڅ پسه نه غواړم، دا صرف ستاسې یعنې پیس، پک او ړانده خدای ﷻ امتحان وکړی له تا څخه راضي سو او پر هغه نورو دوو یعنې پیس او پک باندې په غضب سو.

درویش وایي: چې وپای ته ورسېدی هغه طویل حدیث د بخاري مع الترجمة من هذا العبد العاصي والله الموفق.

درویش وایي: چې د حدیث فوق الذکر سره دا حدیث د بخاري چې په عنوان د حدیث الغار یې راوړی دی ډېر مناسب دی.

پوه سه: چې بخاري پخپل متصل سند سره د عبدالله بن عمر رضي الله عنه څخه داسې

رایت کړی دی چي رسول اللهﷺ وویل (بینما ثلثة نفر ممن کان قبلکم یمشون اذ اصابهم مطر فآوو الی غار فانطبق علیهم) په دې منځ کي درې نفره له هغو کسانو څخه چي تر تاسي دمخه تېر سوي وه یعنې من بني اسرائیل کما قال الطبراني، نو پر دوی شروع سو باران یعنې تېز باران، نو دوی پناه یوړه د غره یوه غاري ته یعنې په غاري ننوتل چي باران تېر سي برته به را ووځو، نو د غاري خوله پر بنده سوه.

درویش وایي: چي په دې ځای کي خو بخاري دغونده خبره کړې ده یعني فانطبق آه لکن په بل ځای کي د بخاري او د اصحاب السنن په روایاتو کي سبب د انطباق د فم الغار داسي بیان کړی دی چي باران یوه غټه ډبره را ګېل کړه چي د غاري په خوله کي چسپه ولګېدل او دې درو کسانو چي هرڅومره کوشش وکړی ډبره یې نه سوای لېري کولای (فقال بعضهم لبعض انه والله لاینجیکم الا الصدق فلیدع کل رجل منکم بما یعلم انه صدق فیه) نو دې درې کسانو یوه وبل ته وویل چي په تحقیق تاسي ته نجات نه سي در کولای مګر نه رشتیا ویل، نو هر یو له تاسي دې وخدای ﷻ ته دعاء وکړي په هغه عمل سره چي دوی پوهېږي چي دا عمل ما رشتیا کړی دی یعنې خالصاً لله (فقال واحد منهم اللهم ان کنت تعلم انه کان اجیر عمل لي علی فرق من ارز فذهب وترکه) نو یوه له درې کسانو څخه وویل اللهم که چېري ته خبر یې چي ما یو مزدور درولی و په مزدورۍ د یوه فرق چي درې کاسې کېږي د شالیو د ورجو یعنې چي ورجي یې نه وي ځیندي جلا سوي، نو هغه مزدور ولاړی او مزدوري یې نه یوړه.

پوښتنه: د مسلمان خو ایمان دی چي خدای ﷻ په هر شي خبر دی فما معنی الشک في قوله "ان کنت تعلم آه"؟

ځواب: دا شک په علم کي د خدای ﷻ نه دی بلکې شک راجع وقائل ته دی یعنې دی شکي دی چي دا زما عمل به خالصاً لله وي او که نه او مقبول عندالله به وي او که نه.

درویش وایي: چي دغه سوال او جواب په راتلونکو چي وروسته به په صیغه

کي د شک راسي هم جاري دی (واني عمدت الی ذالک الفرق فزرعته فصار من امره اني اشتریت منه بقراً وانه آتاني یطلب اجره فقلت اعمد الی تلک البقر فسقها فقال لي انما کان لي عندک فرق من ارز فقلت له اعمد الی تلک البقر فانها من ذالک الفرق فساقها فان کنت تعلم اني فعلت ذالک من خشیتک فضرج عنا فانساخت عنهم الضحرة) او ما قصد وهغه شالیو ته وکړی، نو مي وکرلې یعنې پخپله مځکه کي، نو وگرځېدلې له حال څخه د فرق یعنې ورجي یې ډېري وکړې، نو په هغو ورجو مي غویی رانیوی.

پوه سه: چي بقر اسم جنس دی نر او ښځي دواړو ته شامل دی، لکن وروسته له ضمیر مؤنث څخه دا معلومېږي چي غوا مراد وه، او شان دا و چي هغه اجیر راغلی خپله مزدوري یې غوښتل، ما ورته وویل چي هغه غوا ورسه بوزه، هغه مزدور ماته وویل چي زما خو ستا سره یو فرق شالي وې او ته وایي غوا بوزه، ما ورته وویل چي غوا بوزه ولي چي دا غوا ستا په فرق رانیول سوې ده، نو هغه اجیر هغه رهي کړه، نو که خدایه ته خبر یې چي ما دا کار وکړی ستا له بېري نو موږ ته فرجه راکړې، نو ډبري لږ څنگ وواهه.

درویش وایي: چي ځیني ملایان چي د "فانساخت" ترجمه داسي کوي چي ډبره گېل سوه دا ترجمه غلطه ده، له دوو سببو، یو دا چي په ځینو رویاتو کي داسي راغلي دي "حتی رءو السماء" یعنې صرف دونده څنگ یې وواهه چي دوی اسمان ولیدی یعنې تر هغې فرجې وتلای نه سوای، او بل دا چي که ډبره گېل سوې وای نو د هغو نورو دوو کسو وزاریو ته څه ضرورت پاته و (فقال الآخر اللهم ان کنت تعلم انه کان لي ابوان شیخان کبیران واني کنت آتیهما کل لیلة بلبن غنم لي فابطائت عنهما لیلة فجئت وقد رقدا واهلي وعیالي یتضاغون من الجوع وکنت لا اسقیهم حتی یشربا ابوای فکرهت ان او قظهما وکرهت ان ادعهما فیستکنا لشربتهما فلم ازل انتظر حتی طلع الفجر فان کنت تعلم اني فعلت ذالک من خشیتک ففرج عنا الصخرة فانساخت عنهم الصخرة حتی نظروا الی السماء) او هغه بل سړي وویل اللهم که چېري ته علم لرې چي ما لره مور او پلار وه.

درویش وايي: چي تثنیه د ابوان بناء ده پر تغلیب د اب پر مور باندي او دواړه شېخان کلان ساله وه، او زه به وم هره شپه به مي د خپلو مېږو شیدي راوړې د مور او پلار لپاره یعني دمخه تر خپل عیال.

درویش وايي: چي ترجمه د "لبن" چي ما په شیدو سره وکړه بناء پر اصطلاح قدیم د عربو چي هغو لبن شیدو ته وایه، ورنه په اوسنی اصطلاح کي د عربو شیدو ته حلیب وايي او لبن شلومبو ته وايي کمامر منا، نو زه یوه شپه وځنډېدم له مور او پلار څخه یعني ناوخته راغلم، نو زه چي راغلم دوی بیده سوي وه او زما اهل وعیال بوغاري وهلې له لوږي، او زما عادت و چي تر هغو مي عیال ته شیدي نه ورکولای تر څو مي مور او پلار نه وای څېښلې او دا مي هم مناسب ونه ګڼل چي مور او پلار زه راوینښ کړم د شیدو د څېښلو لپاره او دا مي مکروه وبلل چي دوی پرېږدم، نو دوی به ضعیفه سي لشربتها بحذف المضاف ای لعدم شربتهما.

درویش وايي: چي عیال خو اخیر بیده سوه، نو همېشه او ټوله شپه زه مور او پلار ته منتظروم. چي اوس به راوینښ سي او اوس به راوینښ سي حتی چي سپېدی راوچاودې دوی راوینښ سوه یعني ما شیدې ورکړې، نو که ته خبر یې اې خدایه چي ما دغه خدمت د مور او پلار ستا له بېري کړی دی، نو دېره ایسته کړه، نو دېري بیا لږ ځان ایله کړی حتی چي دوی اسمان ولیدی لکن وتلای نه سوه (فقال الآخر اللهم ان کنت تعلم انه کانت ابنة عم من احب الناس الي واني راودتها عن نفسها فابت الا ان اتیها بمائة دینار فطلتها حتی قدرت فآتیها فدفعتها الیها فامکنني من نفسها فلما قعدت بین رجلیها قالت اتق الله ولا تفض الخاتم الا بحقه فقمت وترکت المائة الدینار فان کنت تعلم اني قد فعلت ذالک من خشیتک ففرج عنا ففرج الله عنهم فخرجوا) نو بیا هغه بل یعنې اخیري سړي له بندیانو څخه د غاري داسي وویل چي اې الله که ته علم لرې چي شان او حال دا و چي ما لره یوه د اکا لور وه چي ما ته تر ټولو انسانانو یعنې تر ښځو محبوبه وه، نو له دې څخه ما طلب وکړی ددې د نفس چي مراد ځیندي زنی ده، نو دې منع له زنی څخه وکړه بیله دې چي زه به دې ته سل طلاوي ورکوم، نو ما د سلو طلاوو په برابرولو پسې کوشش شروع کړی حتی چي

هغه سل طلاوي مي برابرې کړې، نو مي راوړي او د اکار لور ته مي ورکړې، نو دې هم ماته پر خپل ځان باندي قدرت راکړی، یعنې پر توگ یې وکښنی، نو زه یې د دوو پښو تر منځ کښېنستم یعنې ځان مي وجماعو ته اراسته کړی، دې راته وویل له خدایه څخه وبېرېږه او زما د بکارت مهر مه راماتوه مگر نه په حق سره چي نکاح ده، نو ماته چي یې دا وویل زه ځیندي ولاړ سوم یعنې بېله جماعو او هغه سل دیناره مي هم ورپرېښول، نو که اې خدایه ته خبر یې چي دا کار ما ستا له بېرې وکړی، نو دبره ایسته کړه د غاري له خولې څخه، نو دبره یکلخته گېل سوه، نو دوی دري سره په سلامت او عافیت سره راووتل.

فوائد حدیث الغار المذکور: (۱) چي څوک د چا مزدوري وکړي باید اجرت بلا مهلت ورکړي او که مزدور ولاړی او ورک سو، نو هر وخت چي راغلی که گټه دده مزدوری کړې وه د گټې سره به یې ورکوي (۲) خدمت د مور او پلار خصوصاً چي ضعیفه وي باید تر حد ډېر وکړي (۳) چي پر جماع قادر سي او هیڅ مانع هم نه وي باید د خدای ﷻ له بېري یې پرېږدي.

إِنَّ اللَّهَ لَا يَظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ

خدای ﷻ ظلم نه کوي پر بندگانو باندي په قدر د یوې ذرې، نو بالا تر یوې ذرې خو په طریق اولی ظلم نه کوي یعنې چي د یو بنده حسنات ور لږ کړي او یا گنهو نه ناکرده ور زیات کړي الی غیر ذالک.

پوه سه: چي مثقال مفعال دی له ثقل څخه یعنې په قدر د ثقل د یوې ذرې، بعض اهل لغت وایي چي ذره هغه ډېر کوچنې مېږي ته وایي چي له ډېر کوچنیوالي څخه تقریباً په سترگو نه معلومېږي، او بعض اهل لغت وایي چي ذره هغه کوچني کوچني اجزاء دي چي په وخت کي د برابروالي د لمر پر یو سوري لیدل کېږي، له دې آیت څخه دا وفهمېدل چي عذاب ابدي د کفارو په دوږخ کي ظلم نه دی.

پوښتنه: د کافر عمر په دنیا کي یا سل کاله مثلاً یا پنځه سوه کاله یا زر کاله یا زیات تر هغه یا کم تر هغه کما في کتب التواریخ والتفاسیر، نو ابدي دوږخ چي نهایت نه لري ظلم به نه وي او څرنگه؟

ځواب: ژوند دوه قسمه دی، یو ژوند د دنیا دی هر څو کاله چي وي اخیر فاني دی، او یو ژوند د آخرت دی چي هغه عمر متناهي دی، نو کافر چي خپل ټوله عمر د دنیا په کفر کي تېر کړی و، نو ټوله عمر د آخرت به په دوږخ کي تېروي لان العمرین یقاس احدهما بالآخر فلا ظلم في تابیدهم في النار، وهذا کالمؤمن چي هر عمر یې په دنیا کي تېر کړی وي په توحید او ایمان کي، نو په ورځ د آخرت به یې ابدي ژوند په جنت کي وي لان العمرین یقاس احدهما بالآخر فتذکر فان هذا سانح عزیز.

معذرت: درویش وایي چي مظهري رحمة الله علیه ددې آیت په تفسیر کي بعض صحیحه احادیث په روایت د بغوي او بخاري راوړي دي لکن چونکه په هغو حدیثو کي متشابهات عبارات موجود دي التي لایعلم تاویله الا الله بالوقف اللازم کما هو المذهب الحنیفي، نو هغه احادیث مي پخپل تفسیر کي درج نه کړه له دې کبله چي ظاهر د هغو احادیثو پر جسمیت د خدای جل جلاله دلالت کوي کما هو مذهب المجسمة، وهذا خلاف مذهب اهل السنة والجماعة، نو زما دغه تفسیر چونکه د بعضې کم علمه امامانو او طالبانو او عوام د پښتنو لپاره دی، نو زه وېرېدم که دغه احادیث زه ذکر کړم مطالعه کونکي په بلا د جسمیت د خدای پاک نسي اخته او خدای جل جلاله ته جسم ثابت نه کړي.

سوال: احادیث مذکوره خو ذکر کړه په اخیر کي ووایه چي فلانی او فلانی عبارت له متشابهاتو څخه دی؟

ځواب: د متشابهاتو په معنی به زه خپل مطالعه کونکي چي ما ذکر کړه څرنګه پوه کړم، بلکې درویش وایي چي کاشکي مظهري هم وتشابه ته د بعض عباراتو اشاره کولای، ولي چي بعض امامان تفسیر مظهري په سبب د اختصار او شهرت مطالعه کوي او عوامو ته وعظ پکښي کوي او عوام چي دغه ظاهر الفاظ د حدیثو واوري د جسمیت په بلا به اخته سي وهذا عذري الیکم والله حفیظ علیکم.

وَإِن تَكُ حَسَنَةً يُضَٰعِفۡهَا

که چېري وي مثقال د ذرې نیکي خدای پاک هغه مضاعف وي.

پوه سه: چي ضمير مؤنث د "تک" راجع دی و "مثقال" ته او تانيث يې په اعتبار د خبر دی چي "حسنة" او يا دا چي مثقال و "ذرة" ته مضاف دی، نو تانيث يې په اعتبار د مضاف اليه د مرجع دی لاتحادهما في المعنى هذا ماقاله المفسرون.

درويش وايي: چي که ضمير و "ذرة" ته راجع سي فلا اعتبار الى توجيه التانيث.

فائده: له "حسنة" څخه په اعتبار د تنکير يوه حسنه مراد ده، او له تضعيف څخه مراد تضعيف الى اضعاف مضاعفة كثيرة باعتبار العرف وفي الحديث الذي رواه ابن جرير وابن ابي شيبة عن ابي هريرة ﷺ، دی وايي ما له عليه الصلوة والسلام څخه واورېدل "يضاعف الحسنة الفي الف حسنة"

فائده: اصل د "تک" تكون ان شرطيه جازمه چي پر داخل ده نون حركت حذف سو التقاء د ساكنينو په منځ كي د واو او نون راغله او چونكه حرف علت حذف كړه سو "تکن" پاته سو بيا د تخفيف لپاره په سبب د كثرت استعمال نون هم حذف كړی "تک" پاته سو، بغوي رحمة الله عليه په خپل سند له انس ﷺ څخه روايت كړی دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل "ان الله لايظلم المؤمن حسنة يثاب عليها الرزق في الدنيا ويجزي في الآخرة" واما الكافر فيطعم في الدنيا حتى اذا اقضى الى الآخرة لم يكن له حسنة يعطى بها خيراً رواه احمد ومسلم" ترجمه الحديث په تحقيق خدای ﷻ ظلم نه كوي د يوې "حسنة" يعنې كه څه لږ وي يعنې چي ثواب دي ور نه كړي بلكې خدای ﷻ وده ته ثواب په مقابل كي د هغه رزق په دنيا كي وركوي او خدای ﷻ جزاء وركوي د هغې حسنه په اخرت كي، او هرچه كافر دی فيطعم في الدنيا خدای ﷻ رزق وركوي په دې دنيا حتى چي كافر آخرت ته ورسي نه وي دلږه حسنه حتى چي خدای ﷻ وركړي وده ته خير، له عبدالله بن عمرو بن العاص ﷺ څخه روايت دی، دی وايي چي عليه الصلوة والسلام وفرمايل چي يو سړی به وميدان ته د آخرت حاضر كړه سي چي نهه نيوي (۹۹) كاغذات د كرام الكاتبين له خوا به په ده پسي ليكل سوي وي او هغه سړی به زما له امت څخه وي، هر كاغذ به يې په اندازه د سترگو د ديد وي، بيا دا كاغذات يعنې دده د سيئاتو به پر ده باندي ولوستل سي او ده ته به وويل سي چي ددغو كاغذاتو له يو شي څخه انكار لرې آيا

پر تاباندي ظلم زما کاتبانو د عملو د بندګانو سوی دی؟ هغه سړی به وو ایي لا یارب، نو خدای پاک به ورته وو ایي چي ته کوم عذر لرې یا نیکي سړی حیران پاته سي، اخیر وو ایي لا یارب، خدای پاک ورته وو ایي چي دغسي نه ده لکه ته چي وایي چي زه حسنه نه لرم بلکې ته یوه حسنه لرې، او نن ورځ ظلم نسته، وروسته یو کوچنی کاغذ په لاس ورکړي چي په هغه کي صرف دا نوشته وي. ﴿اشهد ان لا اله الا الله وان محمدا عبده ورسوله﴾ بیا خدای ﷻ ورته وو ایي چي ورسه په ترازو کي خپل د بدو او د ښو عملو نامه سره وتله هغه بنده ورته وو ایي چي څه وزن به وي ددې ښخي کوچني کاغذ په مقابل کي د هغو نورو اوږدو کاغذانو، مطلب یې دا وي چي تول ته حاجت نسته، خدای پاک ورته وو ایي "انک لاتظلم" یعنې خواه مخواه به یې تلې، نو دی مجبوراً ورسي او کوچنی کاغذ په یوه پله کي کښېږدي او لوی لوی کاغذان په بله تله کي کښېږدي هغه د لویو کاغذو پله په هوا ګرځي او د کوچني کاغذ پله پر مځکه پرته وي، ولي چي د کلمې شریفي سره هیڅ شی نه سي برابر کېدای، رواه ابن ماجه وابن حبان والحاکم.

درویش وایي: چي په یو بل حدیث مبارک کي راغلي دي چي که اوه آسمانونه او مځکي په یوه پله کي کښېښوول سي او کلمه مبارکه په بله پله کي کښېښوول سي، نو بیا به هم د کلمې مبارک پله درنه وي.

پوښتنه: کلمات د شهادت خو د هر مسلمان سره خوندي دي، او سره ددې چي په حدیث مبارک کي داسي راغلي دي "ان رجلاً من امتي الی اخیر الحدیث" نو د یوه رجل د تخصیص څه وجه ده؟

ځواب: دا یو سړی چي سره د ډېرو سجلاتو او کاغذاتو د سیئاتو فقط یو کوچنی کاغذ د "اشهد ان لا اله الا الله وان محمداً عبده ورسوله" ورسره وي او هغه کوچنی کاغذ پر هغه لوی لوی سجلاتو او کاغذاتو غالب راسي او د هغه سړي د بخښني او دخول د جنت بلا عذاب وګرځي دا هغه سړی دی چي خدای ﷻ یې په خپل رحمت سره وبخښي، او پر خدای ﷻ ځای د اعتراض نسته یفعل مایشاء ویحکم مایرید لایسئل وهم یسئلون.

وَيُؤۡتِ مِن لَّدُنۡهُ أَجۡرًا عَظِيمٗا ۝٤٠

او ورکوي خدای ﷻ و صاحب ته د هغې حسنې له خپله اړخه بېله هغه ثوابه چي خدای ﷻ وعده کړې ده پر عمل حسن باندي وذالک تفضل من الله العزیز الرحیم.

درویش وایي: چي له ابو هریره رضی الله عنه څخه روایت دی چي خدای پاک ودې اجر ته عظیم وواېه، نو د هغه اجر د عظمت مقدار وچاته نه معلومېږي.

درویش وایي: چي بغوي رحمة الله علیه په خپل سند سره له عبدالله بن مسعود رضی الله عنه یو طویل حدیث روایت کړی دی چي د هغه حدیث په اخیرنی حصه کي داسي راغلي دي چي یو بنده به په ورځ د قیامت ومیدان ته حاضر کړه سي او یوه ملکه په نعره وکړي پر رؤس د اولین او اخرین چي دا فلانی دی که ده چا پر ده حق باندي وي رادي سي خپل حق دي ځیني واخلي، نو حقداران چي حاضر سي، نو بنده ته وویل سي چي ورکړه ټولو حقدارانو ته خپل حقوق، نو هغه بنده به ووایي من این یارب وقد ذهبت الدنیا، نو هغه سړی ووایي چي د کومي خوا یې ورکړم دنیا خو تېره سوه یعنې زما مال او شتمني خو په دنیا کي پاته سوه، نو خدای ﷻ ملکو ته ووایي چي دده په اعمال حسنه وو کي وګورئ او له هغو حسنه وو څخه خلګو ته ددوی حقوق ورکړئ، نو چي حقوق د ټولو خلګو دده له اعمال حسنه وو څخه اداء سوه او یو مثقال ذرةٍ حسنة پاته سوه، نو ملکې وخدای ﷻ ته ووایي چي حقوق خو ټوله ختم سوه او ددې سړي مثقال ذرةٍ حسنه پاته سوه، نو خدای پاک ملکو ته ووایي چي هغه ذرة حسنه یې ور مضاعف کړئ "وادخلوه بفضل رحمتي الجنة" ومصداق ذالک في کتاب الله ان الله لا یظلم مثقال ذرةٍ وان تک حسنة یضاعف آه وان عبداً شقیاً لم یبق له عمل صالح یعنې بېله ایمان قلبي وان کان مثقال ذرةٍ وبقی حقوق الناس، نو خدای پاک امر وکړي وملکو ته چي اعملا سیئه د پوروړو را اخلئ او دده وسیئاتو ته یې ورضموئ چي کله هغه کار هم وپای ته ورسېږي ملکو ته ووایي چي اوس یې نو و اور ته ورېږي وهئ، رواه البغوي وابن المبارک وابن ابی حاتم، وفي هذا المقام سؤال دقیق وله جواب انیق فتامل فیهما بفکر عمیق.

درویش وایي: چي په حدیث صحیح کي راغلي دي چي خدای ﷻ په هغه وخت کي وملکو ته ووایي چي جنتیان وجنت ته ورسي چي ورسئ خوراکي شیان راوړئ ودغو جنتیانو ته، نو ملکي قسم قسم مطعومات ودوی ته راوړئ چي د هر یوه خوند له بله څخه جلا وي، وروسته تر اکل او شرب خدای پاک ودوی ته ووایي چي زه ستاسي رب یم ما خپله وعده د تاسي سره پر ځای کړه، نو زما څخه سوال کوئ چي در پر ځای کوم یې دوی وایي چي "ربنا نسئلک رضوانک" دوه واره یا درې واره خدای پاک ورته ووایي "قد رضیت عنکم" اما زما سره تر دغو ټولو نعمتو زائد نعمتونه سته کما ورد ولدي المزید، جنتیان حیران پاته سي چي تر دې ټولو نعمتو به زائد نعمت څخه شی وي، نو خدای پاک حجاب د کبریا له ځان څخه لېري کړي بلا کیف، نو دوی چي د خدای ﷻ دیدار بلا کیف وبلاجهت تر یوې اندازې وکړي باره پر سجده وخدای ته پرېوزي تر یو وخته پوري پر سجده باندي پراته وي، خدای پاک ورته ووایي چي سرونه پورته کړئ دا ځای یعنې جنت د سجدې ځای نه دی یعنې د عبادت ځای دنیا وه، نو دوی هېر کړي د جنت ټوله نعمتونه او دیدار د خدای ﷻ ودوی ته محبوب وي تر هر نعمت.

درویش وایي: چي دا خو یو دیدار عمومي و د جنتیانو لپاره وروسته بیا دیدار خصوصي سته په حسب او مقدار د قرب الی الله للانبیاء علیهم السلام بحسب تفاوتهم في الدرجات ولاولیاء الله وصلحاء الامة المرحومة مع التفاوت في تعدد الرویة والعلم عند الله.

فائده: معتزله له رؤیة څخه د خدای ﷻ منکر دي او په عقلي دلائلو سره دلیل وایي، ولهذا قال الطوسي في التجرید ورؤیة الله تعالی کما یزعمها اهل السنة والجماعة باطل لانه لابد انیکون المرئي في مکان لایکون في غایة القرب ولا في غایة البعد ویکون المرئي في جهة من الرائي ای جهة المواجهة من الرائي وکل ذالک محال في حقه تعالی.

درویش وایي: چي دلائل له فاسد عقل څخه ددوی دي چي آخرت پر امور د دنیا قیاسوي او دا قیاس فاسد دی، نور نو لمزید تفصیل د مسئلې د رؤیت الهي

په شرح عقائد او شرح مقاصد کي للعلامة التفتازاني رحمه الله او په مواقف للقاضي عضد الملة والدين وشرحه للسيد الجرجاني رحمه الله او په نورو کتابو کي مطالعه کړئ يعنې د عقائدو د اهل السنة والجماعة.

فَكَيْفَ إِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وَجِئْنَا بِكَ عَلَىٰ هَٰؤُلَاءِ شَهِيدًا ﴿٤١﴾

نو څرنګه به وي حال ددغو کافرانو چي نه يې حقوق د خداى جل جلاله پر ځای کړي وي او نه يې حقوق د بندګانو، يعنې حال ددوی په ورځ کي د قيامت.

پوه سه: چي استفهام په "کيف" کي لپاره د تهويل دی يعنې ډېر بد حال به وي ددوی چي موږ راتګ وکړو له هر امت څخه په يو شاهد چي نبي د هغه امت دی چي شاهدي به اداء کوي پر خپل امت بما عملوا من خير او شر وتصديق من صدقه وتکذيب من کذبه، او راتګ وکړو په تا سره اې محمد صلى الله عليه وسلم پر خپل امت که عليه الصلوة والسلام ليدل وکړي ته شاهد يې.

فائده: کلمه د "فا" په "کيف" کي تفريع ده پر مفهوم د کلام سابق يعنې اذا علمت ان الله لا يظلم مثقال ذرة وياخذ من الظالم حق المظلوم فکيف آه"

پوه سه: چي مراد له امت څخه د عليه الصلوة والسلام امت د دعوت دی، ولي چي په حديث شريف کي چي ابن المبارک رحمه الله له سعيد بن المسيب رضي الله عنه څخه روايت کړی دی داسي راغلي دي چي "ليس من يوم الا وتعرض على النبي صلى الله عليه وسلم امته غدوة وعشية فيعرفهم بسيماهم واعمالهم فلذالک يشهد عليهم" او روايت کړی دی بخاري چي ابن مسعود رضي الله عنه وويل چي ماته عليه الصلوة والسلام وويل چي ته يو څه قرآن مجيد ماته ووايه، ما ورته وويل "اقرء عليک يا رسول الله وعليک انزل، قال نعم" نو ابن مسعود رضي الله عنه وايي چي ما سورة النساء ورته شروع کړی حتی چي دې آيت ته ورسېدم "فکيف اذا جئنا من کل امة بشهيد وجئنابک على هؤلاء شهيدا" عليه الصلوة والسلام راته وويل اوس بسته، ما چي عليه الصلوة والسلام ته وکتل تر سترګو مبارکو يې اوښکي بهېدلې.

درويش وايي: چي مشهور مفسرين وايي چي مراد له "هؤلاء" څخه نور انبياء

علیهم السلام مراد دي چي هغه انبیاء به پر خپلو امتو باندي شاهدي اداء کړي، نو علیه الصلوة والسلام ددوی پر صدق شاهدي اداء کوي، او بعض مفسران وایي چي مراد له "هؤلاء" څخه مؤمنان دديْ امت دي چي دا مؤمنان به شاهدي اداء کړي د انبیاؤ لپاره ددوی پر امتو او علیه الصلوة والسلام به د خپلو مؤمنو امتیانو شاهد د تزکیې وګرځي.

درویش وایي: چي دا شهادت د مؤمنانو پر امتو باندي دديْ تفسیر په سورت بقره کي تېر سوی دی فتذکر.

يَوْمَئِذٍ يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَعَصَوُا الرَّسُولَ لَوْ تُسَوَّىٰ بِهِمُ الْأَرْضُ

په دغه ورځ چي حال يې هغه و چي تېر سو في قوله تعالی "فکیف آه" چي دا ورځ د قیامت ده تمنیٰ به کوي هغه کسان چي کفر يې کړی وي په دنیا کي او عصیان او نافرماني يې کړې وي له رسول ﷺ څخه چي کاشکي پر موږ مځکه برابره یعنې خاوري سوې وای او د مځکي اجزاء ګرځېدلي وای او بیا نه وای راژوندي سوي.

درویش وایي: چي مظهري رحمة الله علیه داسي تفسیر دديْ آیت کړی دی "الذین آتوا بالکفر والعصیان جمیعاً او باحدهما آه" دا تفسیر مناسب نه دی، ولي چي په کفر او عصیان رسول دواړو سره يې راتګ کړی وای او یا په یوازي کفر سره هغه بېشکه دا تمنیٰ کوي یعني لو تسویٰ بهم آه لکن د احدهما خو یو شق دادی چي کفر به يې نه وي کړی صرف عصیان رسول يې کړی وي په اعمالو سره لکه لمونځ، روژه وغیره چي دې ته مؤمن عاصي وایي هغه خو دا تمنیٰ نه کوي، ولي چي امید د شفاعت الرسول لري او امید د رحمت عامه الهي لري کمامر عنقریب مثاله، نو صحیح تفسیر هغه دی چي برسوي رحمة الله علیه کړی دی حیث قال وعصیان الرسول محمول علی المعاصي المغایرة للکفر فلا یلزم عطف الشیئ علی نفسه ای یتمنی الذین جمعوا بین الکفر وعصیان الرسول انتهی.

پوه سه: چي بعض قراء کلمه د "تسویٰ" په فتحه د تا او په تشدید د شین بادغام التاء التفعل في السین او بعض قاریان يې په فتح د تاء او تخفیف د سین

وايي بحذف تاء التفعل والاصل على القرائتين "تتسوٰى" دى او مشهور قراء يې په ضمه د تاء او په تخفيف د سين چې مجهوله صيغه سي د تفعيل له بابه.

درويش وايي: چي يوه ترجمه د "يسوٰى بهم الارض" هغه وه چي موږ دمخه ذکر کړه، او کلبي رحمة الله عليه وايي چې په ورځ د قيامت چي د وحوشو او مرغانو تر منځ د ظلم کسات خداى جل جلاله سره وکاږي وروسته وايي "كونوا تراباً فتسوٰى بهم الارض" نو په دغه وخت کي کافران هم دا تمنٰى وکړي.

وَلَا يَكْتُمُونَ اللّٰهَ حَدِيثًا ﴿٤٢﴾

او دوى نه پوټوي له خدايه هيڅ خبره.

درويش وايي: چي په نېز د عطاء رحمة الله عليه جمله د "ولا يكتمون آه" معطوف ده پر "تسوٰى بهم الارض" باندي او دا جمله داخله ده تر تمنٰى لاندي او مضارع په معنى د ماضي ده، يعني دوى وايي کاشکي د خداى جل جلاله نازل سوي آيتونه په تورات کي په نبوت او نعوت د محمد صلى الله عليه وسلم موږ نه واى پټ کړي، او نه ورځ د قيامت کي به سبب د نجات واى انتهى بحاصله، لکن پر دې تقدير دا آيت خاص په يهودانو پوري گرځي، نور کافرانو ته شاملېږي، والظاهر من سياق الآيات السابقة عموم هذه الآية بجميع الكفرة، او بعض مفسران وايي چي دا كلام مستانف دى يعني تر تمنٰى لاندي داخل نه دى بلکې دا جمله معطوف ده پر "يود آه" او دې مفسر ددې آيت ترجمه داسي کړې ده چي دوى قدرت نه لري پر کتمان د خپل کفر، اول خداى جل جلاله ددوى په عملو او کفر خبر دى، او دويمه دا چي جوارح او اعضاء د دوى ددوى په عملو سره ورکوي.

درويش وايي: چي بخاري په خپل کتاب کي له سعيد بن جبير رضي الله عنه څخه يو ډېر اوږد حديث مبارک را نقل کړى دى چي د هغه حديث په يوه برخه کي داسي راغلي دي چي سعيد بن جبير رضي الله عنه له ابن عباس رضي الله عنه څخه پوښتنه وکړه چي د قرآن مجيد په يوه ځاى کي خداى پاک وايي "ولا يكتمون الله حديثاً" او بل ځاى داسي راغلي دي "والله ربنا ماكنا مشركين، فقد كتموا كفرهم" ابن عباس رضي الله عنه ورته وويل چي په اول الامر دوى له خداى جل جلاله څخه خبره نه پوټوي او خپل کفر

مني، خو چي دوی ووينې چي خدای ﷻ و مؤمنانو ته کبيره کبيره گنهونه وربخښي صرف مشرکانو ته يې نه بخښي، نو په دې وخت کي دوی له شرکه منکر سي "والله ربنا ماکنا مشرکين" په طمع ددې چي موږ به هم خدای ﷻ وبخښي، نو خدای ﷻ ددوی پر خولو مهرونه ور ولگوي او پر دوی باندي شاهدي اداء کړي ددوی لاسونه او پښې "بما کانوا يعملون" نو په دغه وخت کي دوی دا تمنیٰ وکړي "يود الذين کفروا وعصوا الرسول لو تسوىٰ بهم الارض، ولا يکتمون الله حديثاً" او حسن بصري رحمة الله عليه وايي چي د قيامت ورځ مواطن لري په يوه مواطن کي کافران هيڅ خبري نه کوي کما ورد "ولا تسمع لهم الا همسا" او په بل مواطن کي خبري کوي خو دروغ وايي کما ورد "والله ربنا ماکنا مشرکين" وجاء ايضاً ما نعمل من سوء، وفي موطن اخر يعترفون على انفسهم کما قال الله فاعترفوا بذنبهم"

درويش وايي: چي په حديث شريف کي چي روايت يې ابو داؤد، ترمذي او حاکم کړي دی او ترمذي ويلي دي چي حديث حسن له علي رضي الله عنه څخه چي يوه ورځ د مازديگر تر لمانځه عبدالرحمن بن عوف رضي الله عنه ډوډۍ کړې وه چي متعدد اصحاب پکښي شامل وه، وروسته تر ډوډۍ شراب راوړل سوه چي په هغه وخت کي شراب حرام نه وه، نو شراب مو هم نوش کړه چي د شرابو د سکر وخت ورسېدی د ماښام د لمانځه وخت و، نو علي رضي الله عنه وايي چي زه يې دمخه کړم ما د "قل يا ايها الکافرون" سورت داسي وو وايه "قل ياايها الکافرون اعبد ما تعبدون" په حذف سره د لا د کلمې په ټوله سورت کي، نو دا آيت نازل سو.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تَقۡرَبُواْ ٱلصَّلَوٰةَ وَأَنتُمۡ سُكَٰرَىٰ حَتَّىٰ تَعۡلَمُواْ مَا تَقُولُونَ

ای هغه کسانو چي ايمان يې راوړی دی تاسي مه نيژدې کېږئ لمانځه ته په داسي حال کي چي تاسي نشه ياست يعنې سکر د شرابو درسره وي تر هغه وخته چي تاسي پوهېږئ چي تاسي يې واياست.

پوه سه: چي معنیٰ د "لاتقربوا الصلوة" داده چي "لاتصلوا" لکن په نفي کي د قربان مبالغه ده په نهي کي د لمانځه کولو په وخت کي د سُکر کما في قوله

تعالی "لاتقربوا الزنی" وقوله تعالی لآدم وحواء "لاتقربا هذه الشجرة"

درویش وایي: چي حرمت د شرابو ډېر په تدریج سره نازل سوی دی سبب یې دادی چي عرب ډېر پوله په شراب نوشي اخته وه، نو که یې په یوه وار حرمت نازل سوی وای شاید بعض مسلمانانو به عمل نه وای په کړی، اول خدای ﷻ دا آیت نازل کړی "ویسئلونک عن الخمر قل فیها اثم کبیر ومنافع للناس واثمهما اکبر من نفعهما"

ژباړه: مسلمانان ستاڅخه پوښتنه کوي په باره کي د شرابو او قمار، ته ورته ووایه چي د شرابو په څیښلو او د قمار په کولو کي لویه ګناه ده، او د خلګو فائدې هم پکښې دي خو ګناه یې ډېره ده تر نفعي، نو بعضې مسلمانانو په دغه آیت سره شراب نوشي او قمار پرې ښول، دوی دا ویل چي داسي کار باید سړی نه وکړي چي ګناه یې تر فائدې ډېره وي، او بعضې خلګو وویل چي موږ نفع پر اخلو او له ګناه څخه پرهېز کوو، وروسته چي دا آیت نازل سو "یاایها الذین آمنوا لاتقربوا الصلوة" نو شراب نوشي ډېره کمه سوه، ولي چي د ماپښین تر لمانځه وروسته نه څیښل کېده، ولي چي د مازدیګر تر لمانځه پوري یې سُکر نه زائلېدی، او داغه رنګه د مازدیګر تر لمانځه وروسته نه څیښل کېده، ولي چي د ماښام تر لمانځه پوري یې سکر نه زائلېدی، او د ماښام تر لمانځه وروسته هم خلګو پرهېز څني کوی، ولي چي د ماخستن لمونځ پسي راتلی، نو فقط د ماخستن تر لمانځه وروسته به یې څیښل چي تر سهاره پوري به یې سکر پای ته رسېدی، او یا به یې د سهار تر لمانځه وروسته څیښل چي د ماپښین تر لمانځه به یې سکر ختمېدی، وروسته تر هغه په حرمت قطعي حرام سوه کما سیئاتي.

درویش وایي: چي ضحاک بن المزاحم وایي چي مراد له سکر څخه سکر النوم دی چي سړي ته ډېر خوب ورځي له لمانځه څخه نهي دی، استدلال یې په هغه حدیث متفق علیه ویلی دی چي له عائشې رضی الله عنها څخه مروي دی، دا وایي چي رسول الله ﷺ وویل چي سړي ته خوب ورسي او دی لمونځ کوي نو بیده سي حتی چي خوب ولاړ سي، ولي چي یو له تاسو څخه لمونځ کوي او دده سترګي له خوبه ډکي وي، نو دی به طلب د مغفرت کوي خو ځان ته به ښېرا وکړي یعنې

دده به نيت دا وي چي ووايي "اللهم اغفرلي" لكن چونكه خوب پر غالب دى او په ځان نه پوهېږي داسي به څني وويل سي "اللهم لاتغفرلي"

درويش وايي: چي دا حديث كه څه هم صحيح متفق عليه دى لكن په آيت كي مراد خوب نه دى بلكي مراد په آيت كي سُكر د شرابو دى كمامر في حديث علي رضي الله عنه.

او شان نزول د آيت په نېز د اكثرو مفسرينو هم دغه سكر د شرابو مراد دى والله اعلم بالصواب.

تنبيه: له دي آيته دا معلومه سوه چي مصلي بايد په حضور قلبي سره لمونځ كوي او په معاني كي د قرآن مجيد دي فكر وهي او دنياوي فكرونه دي په لمانځه كي نه وهي او كه د قرآن مبارك په معنا نه پوهېدى بيا دي په نورو كارو كي د دين او د خير فكر وهي كما روى ان امير المؤمنين عمر رضي الله عنه اذا صلى تفكر في تجهيز الجيوش لمحاربة الكفار، فعلم من ذالك ان التفكر في الامور الدينية لاينافي حضور الصلوة وان كان يعلم معاني القرآن كما فعل عمر رضي الله عنه.

وَلَا جُنُبًا

پوه سه: جنباً" عطف دى پر جملې د "انتم سكارٰى" چونكه هغه جمله منصوب على الحالية وه، نو گويا معنا يې داده "لاتقربوا الصلوة سكرٰى ولا جنبا" فلهذا صح عطف المفرد على الجملة.

فائده: جنب هغه چا ته وايي چي جنابت ورسېدلى وي كه په وينښه كي وي له جماع څخه او كه په خوب كي د شيطان له بازيه الى غير ذالک كالاستمناء، مذكر، مؤنث، مفرد او جمع پكښي برابر دي لجريانه مجرى المصدر.

إِلَّا عَابِرِي سَبِيلٍ

پوه سه: چي دا لفظ استثناء مفرغه ده له اعم الاحوال څخه محلاً منصوب دى حال دى له ضمير څخه د "لاتقربوا" لكن په اعتبار د تقيد د نهي په دويم حال سره چي "جنبا" دى نه په اعتبار د تقيد اول سره چي "وانتم سكارى" دى، عامل د نصب يې "لاتقربوا" دى، والمعنى لاتقربوا الصلوة جنباً في حال من الاحوال، خو

نه چي تاسي په لاره کي روان یاست یعني مسافرین یاست، نو سفر ستاسي عذر دی، نو که جنب یاست یا اوبه نه وي او یا اوبه وي لکن ډېر یخ وي چي تاسي له استعمال څخه د اوبو پر مرض ډېرېږئ، نو به لمونځ په تیمم سره وکړئ.

پوه سه: چي اول آیت چي په رخصت کي د تیمم نازل سوی دی هغه د سورت مائده آیت دی، هغه تر دا اوسني آیت دمخه نازل سوی دی.

پوه سه: چي طبراني له اسلع ﷺ څخه روایت کړی دی چي ما به د رسول الله ﷺ خدمت کاوه په سفر کي، نو یوه ورځ یې راته وویل چي اسلع ولاړسه پر اوښه رحل کښېږده ما ورته وویل چي ماته ماښام جنابت پېښ سوی دی چي شپه ډېره یخه وه نو زه ډېرېدم که زه غسل وکړم یا به مریض سم او یا به مړ سم، نو جبرائیل علیه السلام آیت الصعید نازل کړی یعني "فتیمموا صعیدا طیبا" نو علیه الصلوة والسلام ماته تیمم راوښود ضربةً للوجه وضربة للیدین، نو ما تیمم وواهه او پر اوښ باندي مي رحل کښېښود.

المسائل المتعلقة بالجنابة

مسئله: د څلورو مذاهبو امامان رحمهم الله تعالی او جمهور د مسلمانانو پر دې متفق دي چي جماع موجب د غسل ده که انزال سي او که نه، ولي چي ذکر خو پټ دی په فرج کي او په انزال بعض خلګ پوهېږي او بعض خلګ نه په پوهېږي په سبب د ضعف یا په سبب د رقت مني، نو چونکه جماع سبب وه غالباً نو د دین امامانو جماع چي سبب ده په ځای کي د مسبب چي انزال دی ودرول لکه نوم او خوب چي په ځای کي د حدث درول سوی دی، ولي چي هورې هم نوم غالباً سبب د خروج د ریح دی نو ځکه د نائم اودس مات دی، ویؤتیه قوله علیه الصلوة والسلام اذا جاوز الختان الختان وجب الغسل انزل او لم ینزل.

مسئله: که سړی بیده و، نو چي راویښ سو پر توګ یې لوند و، غسل پر واجب دی که څه هم جماع یې په خوب کي نه وي پیاد، او ګاهي په غایت رقت سړی نطفه نه سي پېژندلای، او که د نائم جماع په یاد وي او پر جامه یې لوند والی نه و غسل نسته باندي.

مسئله: غسل په خروج سره د مني بالاجماع واجب دی، لکن ابو حنيفه، امام محمد، امام مالک او امام احمد رحمهم الله وايي چي دفق او شهوت شرط دی په وخت کي د جلا والي د مني له خپله ځايه څخه چي د نر ملا ده، او امام ابو يوسف رحمة الله عليه وايي چي دفق او شهوت شرط دی په وخت کي د انفصال او خروج د مني دواړو.

درويش وايي: چي فائده ددې اختلاف داده چي که د سړي په وخت کي د انفصال المني دفق او شهوت و لکن سړي د ذکر سر ټينګ ونيوی چي د دفق او شهوت يې کرار سو، نو يې د ذکر سر ايله کړی او مني يې ووتل، نو د امام ابو يوسف رحمة الله عليه په نيز غسل نسته باندي، ولي چي په وخت کي د خروج المني خو دفق او شهوت نه و، او په نيز د هغو نورو ائمه مذکورينو غسل باندي واجب دی، ولي چي په وخت کي د انفصال المني خو دفق او شهوت و، وهو شرط عندهم، او امام شافعي رحمة الله عليه وايي چي خروج د مني موجب د غسل دی وان لم يقارن اللذة سواء کان الخروج بدفق اولاً، وتفصيل دلائل المذاهب المذکورة في کتب الفقة.

درويش وايي: چي ما چي د مخني تفسير "عابري السبيل" ترجمه په مسافر سره وکړه، دا د علي رضي الله عنه قول دی، او ابن عباس، مجاهد، سعيد بن جبير، ابن مسعود، سيد بن المسيب رضي الله عنهم او ضحاک، حسن بصري، عکرمه او نور ګڼ شمېر تابعين رحمهم الله د "الا عابري السبيل" داسي تفسير کړی دی "لاتقربوا الصلوة" ای مواضع الصلوة وهي المساجد بحذف المضاف جنباً الا عابري السبيل، راويان د احاديثو مبارکه وو وايي چي د بعضې انصارو د سرايو دروازې په مسجد نبوي راخلاصي وې، نو دوی ته چي به په کور کي جنابت ورپېښ سو او اوبه به يې په کور کي نه درلودې چي غسل په وکړي، نو په طلب د اوبو به دوی په مسجد نبوي کي تېرېدل، نو دا آيت په شان کي د هغو کسانو دی، نو حاصل د آيت دادی چي بېله درنګه او مکث دي په مسجد کي تېر سي.

درويش وايي: چي پر هم دغه قول په اوسني زمانه کي قياس دی حال د بعضې طالبانو چي د خوب ځای يې مسجد وي، او يا يې حجره د مسجد په پای کي وي او اوبه په خارج المسجد کي نو دوی ته روا ده تېردل په مسجد کي د غسل په

طلب پسي، اما په مسجد کي په درنگ نه کوي، وهذه فائدة نفسية.

حَتّٰى تَغْتَسِلُوْا ؕ

تر هغو چي تاسي غسل کوئ.

پوه سه: چي "حتّٰى" غاية لپاره د نهي دی له لمانځه څخه يعنې پر ته له مسافر معذوره، ولي چي هغه ته تيمم روا دی د جنابت لپاره.

پوښتنه: څرنگه صحيح کېږي چي غسل دي غايت سي لپاره د نهي عدم القربان حالة الجنابة، ولي چي په غسل کي خو جنابت زائلېږي او غاية د شي خو بايد د هغه سره يو ځای کېږي؟

ځواب: غاية د شي چي حتّٰى دی دلالت پر کوي د اخير سره د جنابت يعنې چي جنابت پای ته ورسېږي يو ځای کېږي کما في قولهم نمت البارحة حتى الصباح يعني جزء اخير د خوب خو د صباح سره يو ځای کېږي فكذا ههنا فتامل.

مسئله: جنب ته د بيت الله شريفي طواف نه دی روا لانه في المسجد، او نه هم جنب ته تلاوت د قرآن مجيد روا دی په نېز د جمهورو فقهاؤ، او امام مالک وايي چي لږ قرآن ويل لپاره د تعوذ لکه "قل اعوذ برب الناس الخ و ده ته روا دی، والحق عدم الجواز لان القرآن قليله وكثيره مساويان في الاحكام.

وَاِنْ كُنْتُمْ مَّرْضٰٓى اَوْ عَلٰى سَفَرٍ

پوه سه: چي دا آيت تفصيل دی د جنب د حال والمعنى ان كنتم جنباً مرضٰى او على سفر وحذف لفظ جنباً لان الكلام في الجنب.

فائده: قيد د مرضٰى او على سفر پر غالب عادت مبني دی، ولي تيمم چي روا کېږي غالباً په سبب د مرض او يا سفر مباح کېږي، نو غرض دادی چي دا قيد مفهوم مخالف نه لري، يعنې چي جوړ سړي ته چي مسافر به هم وي تيمم نه دی روا، ولي د ابو ذر رضي الله عنه څخه روايت دی چي زه په ربذه چي د يو ځای نوم دی د مدينې منورې په اطرافو کي مقيم وم او څو ورځي به اوبه د اوداسه او غسل لپاره نه پيدا کېدې، او گاهي به جنابت ماته راورسېدی، نو ما په دې باره کي د عليه

الصلوة والسلام څخه پوښتنه وکړه، نو علیه الصلوة والسلام وویل "التراب کافیک ولولم تجد الماء عشر حجج" خاوري یعنې تیمم پر خاورو تالره کافي دی که څه هم تر لسو کالو پوري وي، وفي روایة الصعید الطیب وضوء المسلم لو الی عشر حجج، قال المظهري رحمة الله علیه رواه اصحاب السنن وصححه ابو داؤد.

فائده: مرض درې قسمه دی، یو دادی چي که صاحب المرض اوبه استعمال کړې یا د اوداسه یا د غسل، نو غالباً به مړسي لکه د کوي شدید مرض چي پر سړي په لوی والي ښکاره سي، او یا لوی لوی دانې، او دویم دا قسم مرض دی چي د اوبو په استعمال سره خو نه مري لکن په استعمال سره د اوبو ډېر دردونه پر تېرېږي او مرض یې سختېږي او یا اوږدېږي، او دریم داسي مرض دی چي په استعمال سره د اوبو نه سړی مري او نه سخت دردونه پر تېرېږي لکن د ابو له استعمال څخه پر بدن بعضې نښانونه پاتېږي فقهاء د احنافو په اول دوه قسم مرض کي تیمم روا بولي، او په دریم قسم کي روا نه بولي والعلم عندالله.

اَوْ جَآءَ اَحَدٌ مِّنْكُمْ مِّنَ الْغَآئِطِ

او یا راسي یو ستاسي د بولو او یا نور چکر څخه.

پوه سه: چي غائط ګښته ځای ته وایي، نو راتګ له غائط څخه کنایه ده له بولو کولو یا نور چکر وهلو څخه، ولي چي غالباً سړی چي چکر وهي، نو د مځکي په یو ګښته ځای کي یې وهي.

فائده: له دې آیته دا معلومه سوه چي خارج عن السبیلین چي معتاد وي لکه بولي او چکر اودس په ماتېږي او پر دې دلالت نه کوي چي خارج عن السبیلین که غیر معتاد و، نو اودس په ماتېږي بدلیل حدیث عائشه رضي الله عنها چي علیه الصلوة والسلام وه فاطمې بنت ابی حبیش ته وویل چي هغې شکایت د استحاضې و علیه الصلوة والسلام ته وکړی، نو علیه الصلوة والسلام داسي ورته وویل اغسلي منک الدم ویوضئ لکل صلوة، نو که غیر معتاد ناقص نه وایي، نو ولي علیه الصلوة والسلام فاطمه مذکوره امر کوله چي هر لمانځه ته اودس تازه کوه.

فائده: دا آیت ساکت دی له حکم څخه د خارج عن غیر السبیلین لکه قی او

وينه، نو په دې آيت سره دليل ويل د امام شافعي رحمة الله عليه چي خارج عن غير السبيلين ناقض نه دى صحيح نه دى كمالا يخفى.

پوه سه: چي مذهب د امام اعظم رحمة الله عليه دادى چي خارج عن غير السبيلين ناقض دى په شرط ددې چي نجس وي، نو كه هر څو ډېره خوله د سړي له بدنه ووځي اودس يې نه په ماتېږي او داغه رنګه وينه چي د تپ تر خولې تېره نه سي يعنې سېلان ونه کړي مرداره نه ده، او داغه رنګه لږ قى مردار نه دى په حكم كي د ناړو دى، بخلاف الكثير من الدم والقيئ لانه نجس بدليل انه لو القى الكثير من الدم او القيئ في الماء القليل ينجساه كما في كتب الفقه.

أَوْ لَٰمَسْتُمُ النِّسَاءَ

او يا تاسي مسه کړئ ښځي.

پوه سه: لمس كنايه ده له جماعو څخه، والحاصل اذا اصابكم المرض او السفر او الحدث او الجنابة.

فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً

او تاسي اوبه نه کړئ پيدا.

پوه سه: چي مراد د عدم وجدان د اوبو عدم قدرت دى پر استعمال داوبو، يعني يا ګرسره اوبه نه وي، او يا اوبه په څاه كي وي او سولاغه نه وي، او يا تناو نه وي، او يا پر اوبو باندي مار وي، يا درنده وي، يا دښمن وي.

فائده: مراد دلېري والي څخه د اوبو دادى چي يو ميل قدر لېري وي، او يا دا چي كه سړى ولاړ سي اودس تازه كوي قافله ځندي غائبېږي، او يا په اوسنى زمانه كي موټران يې و اوداسه ته نه پرېږدي، موټر ځندي بيايي.

درویش وايي: چي داسي مانع د اوداسه دحج په وخت كي ډېر پېښېږي، په عربستان كي حاجيانو ته، او يا اوبه د سړي سره ورسره وي، لكن كه دى اودس په تازه كي، نو ورسته تنده ور پېښېږي، او يا په سبب د ډېر يخ بېرېږي، كه زه اودس تازه كړم مريض به سم، او يا مريض وي، او دا يې ګمان وي كه زه اودس تازه كړي، مرض به مي زيات سي، په حديث شريف كي راغلي دي د عمرو بن

العاص رضي الله عنه څخه چي په غزا کي د ذات السلاسل زه شیطان خطاء ایستم نو زه بیرېدم، له جهته د ډېر یخ که زه غسل وکړم مړ به سم، نو ما تیمم وواهه او انډیوالانو ته مي د جماعت لمونځ ورکړی، نو دا قصه یو چا و علیه الصلوة والسلام ته وکړه نو علیه الصلوة والسلام وویل "یاعمر اصلیت باصحابک و انت جنب" ما ورته وویل چي ما د خدای پاک دا ایت اورېدلی وو، "ولاتقتلوا انفسکم الایة" نو علیه الصلوة والسلام وخندل هیڅ یې نه راته وویل، اود مجاهد څخه روایت دی، چي دا آیت په باره کي د یو سړي د انصارو نازل سوی دی، چي مریض وو او دا طاقت یې نه درلودی چي ولاړ سي اودس تازه کړي او خادم یې هم نه درلودی، نو دا واقعه چي علیه الصلوة والسلام ته بیان سوه نو دا آیت نازل سو" وان کنتم مرضی "ترپایه پوري.

درویش وایي: چي ټوله مفسرین لکه مظهري او روح البیان او روح المعاني و غیرهما وایي په جواز کي د تیمم و سړي ته "عدو مسلط علی الماء" هم کافي دی.

درویش وایي: چي ددې عبارت فائده داده چي په افغانستان کي تر اوسه سنه ۱۴۲۸ هـ ۲۸ کاله میدان جنګ دی د مشرانو ترمنځ او یا د خلقیانو او روسانو او د مجاهدینو تر منځ او یا د امریکایانو او طالبانو تر منځ، نو ګاهي ډېر پېښېږي چي مجاهدین یا طالبان په دښت کي وي که څه هم اوبه نژدې وي لکن پر اوبو جانب مقابل مسلط وي، نو دې مجاهدو او طالبانو ته په تیمم سره لمونځ روا دی، وهذا فائدة مهمة سنیة".

فَتَيَمَّمُوا

اي قصدو" په قاموس کي وایي توخي یعني طلب او تعمد یعني قصد ته وایي، نو له دې سببه چي په مفهوم لغوي کي د تیمم قصد ماخوذ دی، امام اعظم ابو حنیفه رحمة الله علیه وایي چي په تیمم کي نیت شرط دی بخلاف الوضوء والغسل یعني که یو څوک لپاره د تبرد اودس تازه کړي او یا غسل وکړي لمونځ په روا دی، او امام زفر رحمة الله علیه وایي چي په تیمم کي هم نیت نه دی شرط والحجة علیه هذه الآیة، او امام شافعي، امام مالک او امام احمد رحمهم الله وایي چي په اوداسه او غسل کي هم نیت شرط دی والمسئلة مبسوطة في کتب الفقة.

صَعِيدًا

پوه سه: چي صعيد مخته د مځکي وايي که خاوري وي او که ريګ وي او که ګچ وي او که ډبره وي، زجاج لغوي رحمة الله عليه وايي لا اعلم خلافاً لاهل اللغة في ذالک حتی که پر مخ د مځکي ښويه ډبره وي که څه هم پر هغې هيڅ خاوره يا ګرځ نه وي بيا هم تيمم باندي روا دی وهو مذهب ابو حنيفه رحمة الله عليه، بغوي وايي چي ابن عباس رضي الله عنه وايي چي صعيد يوازي خوارو ته وايي.

طَيِّبًا

يعنې پاکه مځکه، حتی که يو مخ د مځکي سړي ته معلوم و چي مردار دی پر هغه مځکه تيمم نه دی روا، او بعض اهل مذهب وايي چي د طيب معنی منبت ده يعنې چي شی شين کوي، نو پر ترخه يا توروه مځکه تيمم روا نه بولي، والتفصيل في کتب الفقهاء رحمهم الله ولا نشغل بالنقض والابرام في هذا التفسير الوجيز لانه خلاف موضوع هذا التفسير وهو انه تفسير لعموم قوم الافاغنة.

فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ

پوه سه: چي کلمه د "باء" زائده ده فالمعنی "وامسحوا وجوهکم" نو استعاب د ټوله مخ په مسح کي د تيمم فرض دی اجماعاً لکه په اوداسه کي د اوبو چي فرض دی.

وَأَيْدِيكُمْ

پوه سه: چي "يد" نوم دی د لاس تر اوږو پوري ځکه چي د زهري رحمة الله عليه څخه روايت دی چي په تيمم کي د لاس مسحه تر اوږو او تخرګو پوري فرض ده، او اصحاب کرامو رضي الله عنهم مسحه د لاسو تر اوږو او تخرګو پوري کوله لکن دمخه تر تعليم د رسول الله ﷺ چي مسحه د لاس په تيمم کي تر مرفقينو پوري فرض ده وذالک ان التيمم في الوجه واليدين عوض عن الوضوء فيها فغاية الوضوء يعنې المرفقين غاية لمسح التيمم ايضاً، او په حديث کي د عمار بن ياسر رضي الله عنه چي بزار روايت کړی دی "کنت في الصوم حين نزلت آية التيمم فامرنا رسول الله ﷺ فضربنا واحدة للوجه ثم ضربة اخری لليدين الی المرفقين رواه البخاري

ایضاً" او په بل حدیث کي چي روایت یې حاکم رحمة الله علیه کړی دی له جابر رضي الله عنه څخه چي یو سړی و علیه الصلوة والسلام ته راغلی چي ماته جنابت ورسېدی په سفر کي چي اوبه نه وې، نو ما کالي وکښل او په خاورو کي ولغښتم یعنې قیاساً منه للتیمم علی الغسل بالماء، نو علیه الصلوة والسلام ورته وویل التیمم ضربة للوجه وضربة للیدین الی المرفین.

مسئله: امام اعظم رحمة الله علیه وایي چي تیمم د داسي لمانځه لپاره هم روا دی چي هغه عوض نه لري یعنې که څه هم اوبه موجودي وي، لکه د اختر لمونځ که ابتداءً وي او که بناءً وي یا د جنازې لمونځ وغیره ته د ولي، په دې توګه چي ولي د جنازې خو لمونځ ځنډوالی سي تر اودس تازه کېدو پوري او بل څوک خو یې نه سي ځنډوالی، او د وختي لمانځه د قضاکېدو لپاره او یا د جمعې د لمانځه د فوت لپاره تیمم نه دی روا، ولي چي دا دوه لمونځونه خو خلف او عوض لري چي قضایي لمونځ دی د وختي لمانځه لپاره او ماپښین لمونځ دی د جمعې لپاره.

مسئله: که مسافر تیمم وواهه په سبب د اوبو د نیستي والي او لمونځ یې وکړی وروسته وخت هم باقي و چي اوبه یې پیدا کړې، نو اعاده د لمانځه نسته باندي عند الحنیفیة رحمهم الله په دلیل د هغه حدیث چي ابو سعید الخدري رضي الله عنه یې روایت کړی دی چي دوه کسان د اصحابو کرامو رضي الله عنهم څخه په سفر کي، نو د لمانځه وخت ورسېدی او د دوی سره اوبه نه وې نو دواړو تیمم پر صعید طیب باندي وواهه او لمونځونه یې وکړه وروسته وخت د لمانځه باقي و چي دوی اوبه پیدا کړې نو یوه صحابي اودس تازه کړی او لمونځ یې راوګرځاوه، او هغه بل لمونځ نه را وګرځاوه، نو وروسته تر سفر علیه الصلوة والسلام ته راغله او دا موضوع یې ورته بیان کړه، نو علیه الصلوة والسلام و هغه سړي ته چي لمونځ یې نه و راګرځولی داسي وویل "اصبت النسة، واجرئتک صلوتک" یعنې طریقه مسنونه داغه ده او ستا کړی لمونځ ستا کافي دی، او هغه بل ته چي لمونځ یې راګرځولی و داسي وویل لک الاجر مرتین، تاته خدای جل جلاله دوه ثوابونه درکوي، رواه النسائي وابو دؤد والحاکم.

فائده: د فقهي شریفې په ټولو کتابو کي وايي چي هر شی چي ماتونکی د اوداسه دی، لکه بولي مثلاً هغه شی ماتونکی د تیمم هم دی، لکن ماتونکی د تیمم یو شی پر بالا دی یعنې وجدان الماء یعنې چي اوبه پیدا سوې تیمم خپله مات سو، حاصل ددې فائدې دادی لکه سړی چي اودس تازه کړي په هغه اوداسه هر څو لمونځونه که فرض وي که سنت وي او که نفل وي کولای سي تر څو چي اودس یې ماتېږي، داغه رنګه په تیمم سره هم مذکوره لمونځونه کولای سي تر څو چي اودس یې ماتېږي او یا اوبه پیدا کېږي، او امام شافعي رحمه الله تیمم طهارت ضروري بولي نو هر لمانځه ته به تیمم وهي، زموږ دلیل هغه حدیث نبوي دی "الصعید الطیب وضوء المسلم وان لم یجد الماء عشر سنین فاذا وجد الماء فلیمس بشرته فان ذالک خیر رواه اصحاب السنن الاربعة من حدیث ابي ذر او ترمذي ویلي دي چي دا صحیح حدیث دی.

إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَفُوًّا غَفُورًا ﴿٤٣﴾

په تحقیق خدای جل جلاله عفوه کونکی چي ستاسي د اسانی لپاره یې تیمم درته روا کړی دی، او بخښونکی دی چي سره له جنابته یې لمونځ درته روا کړی دی یعنې عند عدم الماء او الاعذار المذکورة کمامرت فتذکر.

درویش وايي: چي ابن اسحاق له عبدالله بن عباس رضي الله عنه څخه داسي روایت کړی دی چي رفاعة بن زید بن تابوت چي د یهودانو له مشرانو څخه و چي د علیه الصلوة والسلام سره به یې خبري کولې ژبه به یې یوې او بلې خوا ته پېچلې مثلاً په ځای کي د السلام علیکم کي به یې السام علیکم یعنې غم دي نازل وي پر تاسي باندي، او دا به یې هم و علیه الصلوة والسلام ته ویل چي هغه به خبري کولې "راعنا" چي دا کلمه په ژبه کي ددوی پوچ ښکنځل دي کما سیجیئ في تفسیر فنزلت هذه الآیات.

أَلَمْ تَرَ

آیا ته نه ګورې.

پوهه: چي خطاب په "الم تر" وغیره و معین ته دی یعنې خاص و علیه

الصلوة والسلام ته، په قرينه ددې چي وروسته صيغه د جمعي رازي لکه "تضلوا اعدائکم"

إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيبًا مِّنَ الْكِتَٰبِ

چي ودوی ته يې ورکړه يوه برخه د کتاب يعنې تورات چي مراد ځني يهودان د مديني دي.

پوه سه: چي نکره راوړل د "نصيباً" لپاره د تحقير ده يعنې "نصيباً" حقيراً ذالک النصيب الحقير محض القرائة باللسان دی بېله ايمانه بما فيه والا لما کتموا نعوته ﷺ.

يَشْتَرُونَ الضَّلَٰلَةَ

پوه سه: چي "اشتروا" دلته پر حقيقي معنا نه دی بلکې په معنا د استبدال ده، او مراد له ضلالت څخه کفر دی په عليه الصلوة والسلام سره، اوسره ددې چي دوی په شان کي د نبي اخير زمان محمد ﷺ پر ښه هدايت او ايمان وه په باره کي د عليه الصلوة والسلام لکن د مبعث د عليه الصلوة والسلام بدليل قوله تعالى وکانوا يستفتحون على الذين کفروا" يعنې دوی به پر مشرکانو طلب د فتح کاوه په برکت د نبي عليه السلام لکن چي عليه الصلوة والسلام مبعوث سو او مدينې منورې ته راغلی او دوی هم وپېژندی چي هم دغه محمد عليه السلام هغه نبي موعود في التوارة دی او علماء ددوی پر خپل رياست پر عوامو وبېرېدل، نو هغه هدايت سابقه يې په ضلالت او انکار له نبوت څخه د عليه الصلوة والسلام رد کړی، لکه په بل ځای کي چي خدای جل جلاله وايي "فلما جاء ما عرفوا کفروا به، فلعنة الله على الکافرين"

پوه سه: چي جمله د "يشترون" جمله استينافيه ده په استيناف بياني، جواب ده د سوال مقدر ده گويا سائل وويل چي دوی څه کوي چي زه مخاطب سوم په الم تر سره فاجيب بانهم يشترون الضلالة بالهدی وکلمة با داخلة على المتروک.

پوه سه: بعض اهل التفسير وايي چي دا رؤيت علمي دی ولي چي استبدال د ضلال خو په سترگو نه ليدل کېږي لکن صاحب د روح البيان وايي چي دا رؤيت بصري دی ولي چي دا شنائع په يهودانو کي له جهته د غاية الشهرة لکه

محسوس بالبصر گرځېدلی دی.

وَيُرِيدُونَ أَن تَضِلُّوا السَّبِيلَ ﴿٤٤﴾

يعنې دوی سره د خپله ضلال کوشش کوي چې تاسي هم گمراهان کړي او له حقي لاري مو په مشکوکو او شبهاتو واړوي، والمقصود من هذه الآية تحذير المؤمنين من هؤلاء اليهود وعدم استماع كلامهم والمجانبة منهم، نو دوی د انسانانو شيطانان دي كما قال في سورة الاستعاذة الثانية من الجنة والناس.

وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِأَعْدَائِكُمْ

پوه سه: چې صيغه د تفضيل يعنې چې خدای ﷻ ښه خبر دی په دښمنانو ستاسي ددې لپاره ده چې که تاسي بعض دښمنان پېژنئ اما خدای ﷻ ستاسي ټوله دښمنان پېژني يا د دښمنانو پر دښمني که علم اجمالي لرئ خدای ﷻ علم تفصيلي پر لري، نو دا جمله تاکيد ده د تحذير د مسلمانانو له يهودانو څخه لکه د مخنۍ جملې څخه چې مراد و.

وَكَفَىٰ بِاللَّهِ وَلِيًّا وَكَفَىٰ بِاللَّهِ نَصِيرًا ﴿٤٥﴾

او کافي دی خدای ﷻ تاسي لره په دوستۍ او نفع رسولو کې، او کافي دی ستاسي کومکي په دفع کې د شر د اعداؤ ستاسي او په کومک درکولو کې پر دښمنانو يعنې که دغه يهود وي او که نور وي.

پوه سه: چې کلمه د باء زائده ده پر فاعل د "كفى" په دواړه ځايو کې.

سوال: فائدة د زيادت له باب څخه وه؟

ځواب: فائده يې تاکيد دی د اتصال اسنادي په منځ کې د فعل او فاعل، ولې چې کلمه د باء لپاره د الصاق ده كما قال النحاة، نو حاصل د آيت دادی چې چونکه خدای ﷻ کافي او ناصر دی د مؤمنو بندگانو لپاره، بايد مؤمنان هم پر خدای ﷻ توکل وکړي او له دښمن څخه ونه بېرېږي.

پوه سه: چې د بعضو کسانو بلکې د بعض ملايانو تر خالق پر مخلوق تکيه ډېره وي او شپه و ورځ يې بغل ځولۍ د فقر او سوال وغاړه ته اچولې وي پر

مخلوق طوافونه کوي.

فائده: هره نشه او سکر خلگ پرېښولای سي مثلاً نسوار، چيلم، چرس بلکې هيروئن چي د منشياتو لوړ دي تجربې ثابته کړې ده چي ددغو شيانو عادي خلگو توبې کښلي دي او پر هغو توبو قائم پاته سوي دي، مگر نشه د فقر او سوال چي له هغې شخه هيڅ څوک توبه نه سي کښلای بلکې سره له دې چي دی غني وي، نو د خلگو پر کورو د روژې په مياشت کي گرځي شپه او ورځ زکاتونه ځني غواړي او په دې هم خبر وي چي زکات وغني ته حرام دی، او اضحيه او سرسايه پر واجبه وي او نه يې کوې له دې سببه چي د خلگو د غني خيال راباندي را نه سي بيا به زکات نه راکوي بلکې زائد تر مسکن او تر اثاث البيت او تر نفقې د عيال دونده روپۍ لري چي خلگو ته يې په گټه يا په سود يا گروۍ ورکړي وي چي پر ده حج فرض وي او په خيال کي يې حج نه وي، ولي چي که دی حج ته ولاړ سي د فقر او سوال دروازه پر بندېږي، دا هغه فقير دی چي په شان کي دداسي کسانو خير البشر ﷺ داسي ويلي دي چي بعض مؤمنان به د قيامت په ورځ داسي حشر سي چي مخ به يې خالص هډوکي وي يوه ټوټه د غوښو به هم نه وي باندي چي محشر والا به يې ټوله په دغه نښاني پېژني چي بې ضرورته سوال گرو، حتی چي داسي کسان د فقر په نشه اخته دي چي هينو گاډيانې يې پر لين باندي چلېږي او دی په بازار کي گرځي فقر او سوال کوي.

مِنَ الَّذِيْنَ هَادُوْا يُحَرِّفُوْنَ الْكَلِمَ عَنْ مَّوَاضِعِهٖ

پوه سه: چي دا آيت متصل دی په ماقبل پوري او بيان دی د "للذين اوتوا الكتاب نصيباً آه" او د اعراب له لاري خبر دی د مبتداء محذوفې والتقدير من الذين هادوا قوم يحرفون.

پوه سه: چي بعض علماء وايي چي "كلم" جمع د "كلمة" ده.

سوال: که "كلم" جمع وای، نو په دې آيت کي ولي ضمير د مفرد په مواضعه ورته راجع کېدی؟

ځواب: ضمير د مفرد راجع دی ومضاف محذوف ته، والتقدير يحرفون بعض

الکلم، واختار الجامي في شرح الکافیة انه اسم جنس واختار العلامة التفتازاني کونه اسم جنس، او د دواړو قولو تر منځ یې داسي محاکمه کړې ده چي هغه کسان چي نفي د جمعیت کوي مراد یې دادی چي جمع صیغةً ده، او هغه څوک چي جمع یې بولي جمع معنوي یې بولي، ولي چي د اسم جنس اطلاق په یوه او ډېرو کېږي، ومعنی الآیة او له هغو کسانو څخه چي یهودان دي هغه کسان دي چي تغیر او تبدیل یې کړه هغه کلمات چي په تورات کي دوی ته خدای ﷻ رالېږلي وه له خپلو ځایو څخه والمراد نعوته ﷺ المذکورة في التوراة، بیهقي له ابن عباس رضی الله عنه څخه روایت کړی دی چي په تورات کي خدای ﷻ داسي فرمایلي وه چي ترجمه یې داده چي نبي علیه السلام به اکحل العین وي یعنې سترګي به یې توري وي "اربعة" میانه قد سړی به وي "جعد الشعر" به وي یعنې وېښتان د سر او ږیري به یې لږ څه پېچلي وي یعنې داسي پېچلي به نه وي لکه د حبشیانو ویښتان او داسي ایله به هم نه وي لکه د رومیانو وېښتان "حسن الوجه" ښه ښائسته نوراني مخ به یې وي، نو ځرنګه چي علیه الصلوة والسلام مدینې منورې ته راغلی او هغه اوصاف مذکوره ټوله پکښې موجود وه، نو د یهودو د علماؤ حسد ورسره پیدا سو او پرخپل جاه وجلال او ریاست وېرېدل، نو نعوت د علیه الصلوة والسلام یې داسي په تورات کي نوشته کړه چي نبي آخیر الزمان چي نبي امي هم دی طوال ډېر جګ سړی به وي ازرق سترګې به یې شینې وي سبط الشعر وېښتان به یې لکه د رومیانو کټ نه لري، نو ملایانو به امیانو ته وویل چي دا سړی نبي اخیر زمان نه دی، له دې بېري چي خلګ ایمان نه پر راوړي نو زموږ ماده د رزق به قطع سي.

فائده: بعض سر سخت ملایانو د یهودانو خو داسي کوله لکه ذکر چي سوله، او بعض میانه روه ملایانو لکه معتزله، شیعه، وهابیه او نور د قرآن مجید د آیتو ترجمه و عوامو ته د خپلو عقائدو زائغه وو سره برابر ورته کوي د عوامو دا خیال سي چي چونکه قرآن مجید د ملا صاحب ومخ ته پروت دی، نو د قرآن داغه معنا ده لکه دی چي وایي فضلوا واضلوا او دا سلسله اوس هم جاري ده وهابیان،

Scanned by CamScanner

سلفیان، اهل ظاهر الحدیث او په نامه موحدین هم ورته ترجمې د قرآن عزیز کوي.

درویش وايي: چې حل او فصل ددې اختلافاتو به په ورځ د قیامت کېږي.

وَيَقُولُونَ سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا

او دغه یهودان و نبي علیه السلام ته وايي مونږ ستا خبرې یعنې تبلیغ د دین د اسلام واورېدی لکن په خوله دې نه کوو.

پوه سه: چې دا جمله معطوف ده پر هغه جمله "ویحرفون آه" لکن دا خبره ددوی تحریف نه دی، که مراد له تحریف څخه ما في التوراة وي، نو دا خبره خو د تورات نه ده چې دوی به تحریف کاوه.

پوه سه: چې که ددې خبرې کونکي سرسخته مجاهر یهودان وي، نو معنا د آیت یا داده چې دوی به مخامخ و علیه الصلوة والسلام ته ویل چې مونږ ستا خبرې خو واورېدلې لکن مونږ عمل نه په کوو، یعنون پر تا ایمان نه راوړو، او یا معنا د آیت داده چې دوی به نورو مجاهرینو یهودانو ته ویل چې مونږ د محمد ﷺ خبرې وارېدلې لکن قناعت او تصدیق مو نه دی پر کړی، نو گویا دا خبره ددوی لپاره د دفع د توهم ده نورو مجاهرینو وکړه، او بعض مفسران وايي چې دا قول د منافقانو یهودانو و، نو پر دې تقدیر "سمعنا" یې و علیه الصلوة والسلام ته په حضور کې ویل او "عصینا" یې ومجاهرینو ته ویل کما في سورة البقرة "ومن الناس من یقول آمنا بالله آه" الی ان قال "واذا رجعوا الی شیاطینهم قالوا انا معکم الآیة"

وَاسْمَعْ غَيْرَ مُسْمَعٍ

بعض مفسرین وايي چې د "واسمع" کلمه دوی مخامخ و علیه الصلوة والسلام ته ویله او په زړه کې به یې ویل غیر مسمع، نو دا ښېرا ده و علیه الصلوة والسلام ته معنا یې داده چې یا کوڼ سې او یا مړ سې، او محققین د مفسرانو وايي چې دواړې کلمې یې مخامخ ورته ویلې، ولې چې غیر مسمع دوه احتماله لري یو چې تېر سو دا خو د دوی په زړه کې مراد و، بل احتمال دادی چې "غیر مسمع مکروهاً من القول" دا خو بیا دعاء ده، نو د علیه الصلوة والسلام په خیال به یې معنا ثاني ورکړه لعنهم الله تعالی.

وَّرَاعِنَا

پوه سه: چي په صحيح حديث كي راغلي دي چي عليه الصلوة والسلام به وعظ او تبليغ او خبري چابک چابک كولې، نو اصحابو كرامو ﷺ به ورته ويل راعنا يعني زموږ د حال مراعات كوه چي موږ دي په خبره پوه سو، نو دا لفظ چي يهودانو واورېدی غنيمت يې وباله، او په خپلو كي يې سره وويل چي پخوا به موږ ده ته په پټه سره ښكنځل كول اوس به يې مخامخ ورته كوو، ولي چي راعنا په سرياني يا عبراني ژبه كي ښكنځل دي، والمعنى يا احمق في هذا نزلت آية سورة البقرة "ياايها الذين آمنوا لاتقولوا راعنا وقولوا انظرنا" نو دلته هم يهودانو د عصر نبوي لعنهم الله جميعاً دا لفظ د والمتعنين په مخاطبه كي د عليه الصلوة والسلام استعمالوی سخريةً بدين الاسلام واستهزاء بالرسول ﷺ.

لَيًّا بِأَلْسِنَتِهِمْ

پوه سه: چي "ليًّا" مفعول له دی لقوله "يقولون" والمعنى دوی به پېچلې خپلې ژبې او بدلاوه به يې حق چي تعظيم دی په باطل سره چي ښكنځل دي يعني التوقير في الظاهر بالشتم المضمر.

وَطَعْنًا فِى الدِّيْنِ ط

او د طعن په دين كي او عيب پر عليه الصلوة والسلام ويل، ولي چي دوی به په خپلو كي سره ويل كه محمد ﷺ نبي بر حق وای، نو ده ته به زموږ د زړونو حال معلوم وای يعني چي موږ ښكنځل ورته كوو او پسخند په وهو.

وَلَوْ أَنَّهُمْ قَالُوْا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا وَاسْمَعْ وَانْظُرْنَا لَكَانَ خَيْرًا لَّهُمْ وَأَقْوَمَ لا

او كه دوی په پټه او په ظاهره سمعنا واطعنا په عوض كي ددې قول د دوی سمعنا وعصينا او دوی صرف واسمع لفظ ويلای يعني بېله غير مسمع او دوی ويلای كلمه د وانظرنا چي معنا يې انتظرلنا وه په ځای كي د راعنا دا بدلول به ددوی لپاره فائده وايي او حقه خبره به وای، ولي چي احتمال د استهزاء او د ښكنځلو به نه وای.

وَلٰكِنْ لَّعَنَهُمُ اللّٰهُ بِكُفْرِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُوْنَ اِلَّا قَلِيْلًا ﴿٤٦﴾

لکن دغه یهودان خدای ﷻ له خپل رحمت عامه څخه لیري کړي دي، په سبب د کفر ددوی په دین اسلام او په علیه الصلوة والسلام سره، نو دوی ایمان نه راوړي مګر نه لږ ددوی.

پوه سه: چي قلیلاً منصوب دی علی کونه مفعول مطلق لیؤمنون ای ایماناً قلیلاً چي هیڅ اعتبار نه لري چي هغه ایمان دي په بعض رسولانو چي موسی علیه السلام دی فقط او ایمان دی په بعض کتابو سره چي تورات دی فقط او یا ایمان في الظاهر او انکار في الباطن کما في المنافقین منهم.

امام مظهري رحمة الله علیه وایي چي ابن اسحاق له ابن عباس رضي الله عنه څخه روایت کړی دی چي علیه الصلوة والسلام د بعضو ملایانو سره د یهودانو چي یو په هغو کي عبدالله بن سوریا و او بل کعب بن اسید و، نو ورته وه یې ویل "یا معشر الیهود اتقوا الله" اې ډلې د یهودانو له خدای ﷻ څخه وبیرېږئ یعنې ایمان راوړئ قسم په خدای ﷻ دی چي تاسي پوهېږئ چي دغه دین چي ما راتګ په کړی دی حق دی، دوی په ځواب کي ورته وویل چي موږ ستا د دین په حقیقت نه پوهېږو او پر خپل یهودیت او کفر یې انکار وکړی، نو خدای ﷻ دا آیت نازل کړی.

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اُوْتُوا الْكِتٰبَ اٰمِنُوْا بِمَا نَزَّلْنَا مُصَدِّقًا لِّمَا مَعَكُمْ

اې هغه کسانو چي ورکړه سوی دی کتاب یعنې تورات، ایمان راوړئ پر هغه کتاب چي ما نازل کړی یعنې القرآن علی محمد ﷺ، او حال دادی چي دغه مانزلنا یعنې القرآن تصدیق کونکی دی د هغه کتاب چي ستاسي سره دی یعنې التوراة.

پوه سه: چي موافقت د قرآن کریم د تورات سره یا دا معنا ده چي قرآن کریم پر داسي چا نازل دی چي نعوت د هغه ستاسي په کتاب تورات کي موجود دي، او یا دا معنا چي په تاریخي قصو کي د تورات سره موافق دی مع کونه نازلاً علی النبي الامي ﷺ او یا په دعوت کي و توحید ته او عدل بین الناس او نهي له معاصیو څخه لکه زنی، لواطت، قتل بغیر حق وغیر ذالک.

مِّنۡ قَبۡلِ اَنۡ نَّطۡمِسَ وُجُوۡهًا

پوه سه: چي تنوين د "وجوهاً" عوض دی له مضاف اليه څخه ای وجوهکم، والطمس في اللغة ازالة اثر الشئ، او دلته مراد محو کول دي د اثارو د مخانو ددوی لکه خوله، پزه، سترګي، ورځي وغيره.

فَنَرُدَّهَا عَلٰۤى اَدۡبَارِهَاۤ

او موږ به وګرځوو مخان ددوی لکه شټ يعنې لکه په شټ کي چي نه خوله سته او نه پزه وغيره مخان ددوی هم لکه شټان ددوی ګرځوو، ابن عباس رضي الله عنه وايي نجعلها کخف البعير، يعنې مخان ددوی به داسي وي لکه د اوښ څپر، او قتاده رحمة الله عليه وايي چي مراد له وجه څخه سترګي دي يعنې په سترګو به يې ړند ؤ.

پوښتنه: خدای جل جلاله خو ددغو يهودانو سره که دوی ايمان رانه وړي نو مخان به يې لکه شټ وګرځي او سره ددوی چي دوی خو ايمان نه راوړی او مخان يې لکه شټ داسي نه وګرځېدل؟

ځواب: بعض علماء وايي چي دا مسحه په يهودانو کي راتلونکې ده د مخه تر قيام د قيامت، او بعض وايي چي دا طمس مشروط په دې سره و چي هيڅ څوک له يهودانو څخه ايمان نه راوړي، نو چي عبدالله بن سلام او دده ملګرو رضي الله عنهم ايمان راوړی، نو دا وعيد له نورو يهودانو څخه پورته سو، او بعض مفسران وايي چي په دې آيت خدای جل جلاله د "وجوه على الادبار" او د "لعن" تر منځ په منفصله قضيه مانعة الخلو راوړې ده، او لعنت خو پر دوی ثابت و نو وعيد الهي صحيح او پر ځای سو، او امام مظهري رحمة الله عليه يو ځواب په داسي الفاظو سره ذکر کړی دی، والصحيح عندي الخ لکن درويش وايي چي زه خو نه په پوهېږم والله اعلم بمراد عباده، او امام مظهري پخپل تفسير کي راوړي دي او هيڅ حواله يې و يو کتاب ته د حديثو نه ده کړې او سند يې هم نه دی ذکر کړی لکه دده چي عادت و چي يا به يې حواله وکتاب ته د حديثو کوله او يا به يې سند ذکر کاوه، دلته يې داسي ويلي دي د عبدالله بن سلام رضي الله عنه د ايمان راوړلو په باره کي چي

عبدالله بن سلام رضي الله عنه چي دا آيت واورېدی، نو د مخه تر دې چي کور ته ولاړ سي لاسونه یې پر مخ نیولي وه او علیه الصلوة والسلام ته راغلی او ایمان یې راوړی او علیه الصلوة والسلام ته یې وویل چي زما دا خیال نه و چي زه به تر تاپوري راورسېږم حتی چي زما مخ به شټ وګرځي انتهی.

درویش وایي: چي دا روایت په اسلام کي د عبدالله بن سلام رضي الله عنه د ټولو کتابو د صحاح سته وو مخالف دی، په ډېر طویل حدیث کي د بخاري راغلي دي چي حاصل یې دادی چي عبدالله بن سلام رضي الله عنه وویل چي زه خپل د خورما په باغ کي وم چي خبره دعربو د نبي یعنې علیه الصلوة والسلام مي واورېدل نو چابک مي خورما سره ټوله کړه راغلم، نو د علیه الصلوة والسلام نوراني مخ چي مي ولیدی له ځان سره مي داسي وویل ما هذا الوجه وجه کذاب، او بیا راغلم و علیه الصلوة والسلام ته مي وویل چي زه درې پوښتنې ستا څخه کوم چي بېله نبي بل څوک نه دی په خبر (۱) ما اول طعام اهل الجنة (۲) وما اول اشراط الساعة (۳) ولي ګاهي اولاد د یوې مور او پلار بعض په رنګ پلار او اکاګانو ته کېږي، او بعض عیالونه مور او ماماګانو ته کېږي، علیه الصلوة والسلام چي دا درې سره ځوابونه ورکړه چي تفصیل د ځوابو یې په بخاري وغیره کي دی، نو عبدالله بن سلام رضي الله عنه اسلام راوړی، وروسته حدیث نور پسي طویل دی.

درویش وایي: چي زه دا نه وایم چي مظهري رحمة الله علیه ته دا حدیث طویل د بخاري نه و معلوم، ولي چي امام مظهري لوړ محدیث دی لکن زه دا وایم چي ولي امام مظهري دغه موضوعي لنډ حدیث په اسلام کي د عبدالله بن سلام رضي الله عنه په تفسیر کي درج کړی دی او هغه صحیح طویل حدیث یې صرف نظر ګرځولی دی، آیا امام مظهري به تطبیق ددغه لنډ حدیث چي ده دلته راوړی دی د هغه حدیث صحیح طویل سره وکړای سي که څرنګه، هذا ماعندي والله اعلم بالصواب في هذا الباب.

فائده: یوه سه چي مسخ جزوي په امت مرحومه کي واقع سوې ده (۱) د ابي علقمه رحمة الله علیه روایت دی چي زه په یوه قافله کي شامل وم، نو قافلې والو یو سړی آمر ګرځولی و چي د هغه په امر به یې یو ځای اړول او دهغه په امر به یې کوچ

کاوه، نو یو ځای موږ واړول، خو دا زموږ امر و حضرت ابوبکر رضي الله عنه او حضرت عمر رضي الله عنه ته ډېر ښکنځل کول موږ ډېر منع کړی لکن زموږ په خوله یې عمل نه کاوه، نو موږ ډېر غمجن سوو، نو یوه شپه موږ یو ځای اړولي وه چي سهار سو لمونځونه مو وکړه هر سړي پر خپل راحله باندي بار باندي کړی موږ منتظر وو چي اوس به آمر اعلان وکړي، خو اعلان تر وخت وځنډېدی، نو موږ ورغلو چي په آمر څه سوي دي، نو موږ چي ورغلو دی چار زانو ناست و او پښې یې په پټو پټي کړي دي موږ چي پټو ځني پورته کړی، که ګورو چي پښې یې د سرکوزي وې، نو موږ یې راحله ورسمه کړه او دی مو پر سپور کړی، نو دی له اوښه راوغورځېدی دړې واره یې د سرکوزي ناري ووهلې او سر تر پایه سرکوزی وګرځېدی، او میدان یې کړه دښت ته وختی، کذا في روضة العلماء.

(۲) شیخ دهلوي رحمه الله علیه په شرح کي د مشکوٰة راوړي دي چي یو محدث عالم ته په یو صحیح حدیث کي د علیه الصلوة والسلام "کیف لایخاف من وضع راسه یعنې في السجدة قبل الامام او رفعه قبله ان یجعل راسه حمار" شک پیدا سوی و چي څرنګه به یې سره د خره ګرځي، نو په قصده یې بل سړی یعنې شاګرد دمخه کړی او دي محدث به قصداً وضع او رفعه تر امام دمخه کوله چي لمونځ یې وکړی په انداره کي یې وکتل مخ او سره یې د خره و چابک یې مخ پټ کړی کورته ولاړی، وروسته به یې لمونځ او درس په حجاب کي کاوه هیڅ طالب ته یې مخ نه ورښکاره کاوه. لکن څه وخت چي به یو طالب د حدیثو کتابونه خلاص کړه او له ده څخه به یې اجازه او رخصت غوښتی، نو دي استاذ به هغه فارغ شده طالب وخپل خلوت ته ور وغوښتی او مخ به یې ورښکاره کړی، او دا به یې ورته وویل چي وروره ډېر فهم کوه چي په احادیثو نبویه وو کي شک په زړه کي درونه ګرځوې او خپل قصه به یې تولا ورته وکړه.

أَوْ نَلْعَنَهُمْ كَمَا لَعَنَّا أَصْحَٰبَ ٱلسَّبْتِ ۚ وَكَانَ أَمْرُ ٱللَّهِ مَفْعُولًا ﴿٤٧﴾

او یا به موږ لعنت وکړو پر دوی لکه چي موږ لعنت کړی و پر اصحابو د شنبې د ورځي، یعنې الیهود الذین منعوا من صید السمک یوم السبت، نو دوی هغه

ښکار نه پرېښوی، نو موږ پر هغو لعنت نازل کړی چي سرکوزان او بیزوګان سوه په زمانه کي د داؤد عليه السلام.

درویش وایي: چي تفصیل د لعنت د یوم السبت موږ په پوره ډول راوړی دی د سورة بقره ددې آیت په تفسیر کي "ولقد علمتم الذین اعتدوا منکم في السبت فقلنا لهم کونوا قردةً خاسئین" نو ددې تفسیر ایوبي د مذکوره آیت وتفسیر ته رجوع وکړئ فلاحاجة الی الاعادة.

او دی امر د خدای جل جلاله نافذ او کېدونکی چي څوک یې مانع او ردونکی نه سي کېدای.

درویش وایي: چي لعنت پر اصحاب السبت باندي یوازي پر ژبه د داؤد عليه السلام و، نو مظهري چي عیسیٰ بن مریم هم ورسره راوړی دی لیس کما ینبغي لان لعنت اصحاب السبت لیست في زمن عیسیٰ عليه السلام بل هو محصور علی زمن داؤد عليه السلام واللعنة علی لسان عیسیٰ عليه السلام لعنة اخریٰ فتامل.

درویش وایي: چي عدم مراعات د اوامرو د خدای جل جلاله او اجتناب له هغو کارو څخه چي خدای تعالی معصیت بللی وي سبب د غضب الهي ګرځي او د عذاب الهي په دنیٰ کي کما في اصحاب السبت وغیرهم.

له ابن احمد المؤذن څخه روایت دی چي ما طواف کاوه د بیت الله شریفې یو سړی مي ولیدی چي د کعبې شریفې پوښ یې ټینګ نیولی و، او دا یې ویله اللهم اخرجني من الدنیا مسلماً او دغه دعاء یې مکرره ویله بل یې هیڅ دعاء نه کوله، نو ما ورته وویل چي تا ولي دغه یوه دعاء ټینګه کړې ده، نوري ډېري دعاګانې هم سته ولي هغه نه کوې؟ نو هغه سړي راته وویل که چېري ته زما په قصه خبر سي، نو ما به معذوره وبولې په دا یوه دعاء کي، نو ما ورته وویل چي ستا قصه څه شی ده، نو دې سړي راته وویل چي زما دوه ورونه وه، مشر ورور مي مؤذن و څلوېښت کاله بېله اجرته یعنې احتساباً لله، نو وخت چي قریب الموت سو نو یې وویل چي قرآن مجید راته راوړئ، نو زموږ دا خیال سو چي دی په تبرک په قرآن مجید سره کوي، نو یې قرآن شریف په لاس کي ونیوی واشهد علی نفسه من حضر انه بریئ

مما فيه ثم تحول الى دين النصرانية فمات على النصرانية، نو چي هغه مو ښخ کړی، بیا مي دا بل ورور د هرش کاله اذان وکړی چي ناجوړی سو په وخت کي د زکندن، نو دې ورور مي هم د هغه مشر ورور لاره اختيار کړه او له قرآن مبارک څخه بېزار سو او دين د نصرانيت يې مختار کړی، نو پر نصرانيت مړ سو، نو زه هم بېرېږم چي زه هم پر نصرانيت مړ نه سم، نو ما هم له دې سببه دا يوه دعاء ټينګه کړې ده، اللهم اخرجني من الدنيا مسلماً، نو احمد مؤذن وايي چي ما و هغه سړي ته وويل چي ستا هغه دوو وړونو په دنيا کي څه عادت درلودی؟ ده راته وويل چي د هغو دا عادت و چي په ژوند کي به په ښځو پسې وه د زناء لپاره او د په هلکانو به پسې وه د لواطت لپاره، اللهم اعذنا من هذين الفعلين الخبيثين بحرمة سيد الثقلين صلى الله وعلى آله وصحبه اجميعن.

إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَن يُشْرَكَ بِهِ

په تحقيق خدای ﷻ نه بخښي هيڅ چاته شرک بالله.

پوه سه: چي ددې معنا داده چي سړی پر هغه شرک باندي مړ سي او که چېري له شرک څخه توبه وکاږي او ايمان راوړي، نو هغه سابق شرک وربخښل کېږي په دې کي د مذاهبو اربعه وو اتفاق دی د صحابه کرامو ﷡ "لان التائب من الذنب كمن لاذنب له" ای ذنب کان، ويدل عليه قوله تعالى "قل للذين كفروا ان يتهوا يغفر له ماقد سلف"

فائده: شريک وخدای ﷻ ته نيول دوه قسمه دی يو شريک دی په وجوب الوجود کي لکه مجوسيان چي وايي عالم لره دوه خدايان واجب والوجود سته، يو خالق د ښو شيانو دی لکه انسانان او غذايي موادو چي دوی يې يزدان بولي، او بل پيدا کونکی د بدو شيانو دی لکه ماران لړمان درندګان وغيره وهغه ته دوی اهرمن او په بل روايت يې شيطان بولي، او بل شريک وخدای ﷻ ته په عبادت نيول دي لکه مشرکان د مکې يا مشرکان د هند وغيرهم.

سوال: که يو سړی په غير د شرک کافر و لکه يهود او نصارٰی او پر هغه دين مړ سو، نو هغه خدای ﷻ بخښي؟

ځواب: یهود او نصارٰی که څه هم ظاهراً وخدای ته شریک نه وایي چونکه عزیر ابن الله بولي او نصارٰی عیسٰی ابن الله بولي، نو دوی هم په حقیقت کي مشرکان دي.

سوال: د مشرکې ښځي سره خو نکاح نه ده روا، او سره ددې چي د اهل کتابو د ښځو سره د مسلمان نکاح رواه ده اجماعاً؟

ځواب: عدم جواز د نکام د مشرکي ښځي هلته دی چي شرک ظاهري ولري، او د اهل کتابو د ښځو خو شرک معنوي او حقیقي دی نه شرک ظاهري والفرق بین.

وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَٰلِكَ لِمَن يَشَآءُ

او بخښي خدای ﷻ ماسوی له شرک څخه که صغیره وي که کبیره وي، په خطء یې کړې وي یا په قصد که څه هم بېله توبې مړ سي. لکن هغه چاته چي د خدای ﷻ د بخښي اراده ورته وسي.

پوښتنه: تا ولي تعمیم وکړی که څه بېله توبې مړ سي؟

ځواب: دا تعمیم له تقیید څخه د "من یشاء" وفهمېدی، ولي چي مذنب او گناه کبیره والا چي توبه وکاږي هغه په قرار د "التائب من الذنب کمن لا ذنب له" وتقیید ته ضرورت نه لري لکه د شرک سره سره چي هیڅ عمل صالح فائده نه کوي، وجه د رد یې داده چي که چېري دغسي وایي، نو قید ته د مشیت څه ضرورت و، نو په دې آیت کي رد پر مرجیه ډلي دی، ولي خو دوی پر خدای ﷻ بخښنه واجبه بولي، او دوی وایي چي سره د ایمانه هیڅ گناه ضرر نه لري لکه سره د شرکه چي هیڅ عمل صالح فائده نه لري، وجه د رد پر مرجیه داده که داسي وای لکه دوی چي وایي، نو وقید ته د لمن یشآء فائده نسته. ولي چي خو دوی بخښنه پر خدای ﷻ واجبه بولي، او داغه رنگه پر معتزله وو باندي هم رد وسو چي دوی وایي تعذیب د مؤمن مرتکب د کبائرو چي بې توبې مړ سي پر خدای ﷻ واجب دی دلیل د رد یې دادی چي ددې آیت له سوق څخه صراحةً معلومه سوه چي مشرک چي بېله توبې له شرک څخه مړ سي د شرک گناه یې نه وربخښل کېږي او ځای یې ابدي دوږخ دی، نو مؤمن مذنب چي بېله توبې له ذنب څخه مړ سي گناه یې نه وربخښل کېږي او ځای یې ابدي دوږخ دی، نو فرق په منځ کي د مشرک بې توبې او د مؤمن مذنب بې توبې څه دی، او موږ نه پوهېږو چي معتزله به

ددغه آيت څه ترجمه کوي؟ "ويغفر مادون ذالک لمن يشاء" او دغه رنګه په دې آيت سره رد دی پر خوارجو چي د هغو مذهب دادی "کل ذنب کبيرة شرک وصاحبه مخلد في النار" وجه الرد: له ابن عمر رضي الله عنه څخه په صحيح سند روايت دی چي دی وايي چي موږ به له طلب څخه د مغفرت و اهل کبائرو ته چي بې توبې به مړه سوه ځان ساتی، يعنې دعاء د مغفرت به مو نه ورته کول، چي دا آيت نازل سو "ويغفر مادون ذالک لمن يشاء" او له عليه الصلوة والسلام څخه مو دا هم واورېدل "اني ادخرت دعوتي شفاعتي لاهل الکبائر من امتي" نو موږ له زړونو څخه هغه پخواني خيالات ووتل او اميد د مغفرت و اهل کبائرو ته چي بې توبې مړه سي پيدا سو.

درويش وايي: چي بغوي رحمه الله په نقل د کلبي رحمه الله وايي چي دا آيت په شان کي د وحشي چي د حضرت حمزه سيد الشهداء رضي الله عنه قاتل و چي دغه وحشي د احد په جنګ کي دی مبارک په شهادت ورساوه نازل سوی دی.

پوه سه: چي دغه وحشي په مکه کي د يو چا مريی و او دده د مالکانو پلار حضرت حمزه رضي الله عنه په بدر کي وژلی و، نو د وحشي مالکانو وده ته وويل که تا حمزه مړ کړی موږ به تا ازاد کړو، نو وحشي چي حمزه شهيد کړی مالکانو يې وفاء په وعده ونه کړه او دی يې نه کړی آزاد، نو وحشي و عليه الصلوة والسلام ته خط ورواستاوه چي زه پر خپل کړه پښېمانه يم او اسلام ته مي شوق کېږي لکن د اسلام مانع مي هغه آيت دی چي ته په مکه مکرمه کي وې او پر تا باندي نازل سوی و او ما اورېدلی و "والذين لايدعون مع الله الهاً آخر ولايقتلون النفس التي حرمها الابالحق ولايزنون" نو ما خو د خدای جل جلاله سره الهة اخری بللي دی، او قتل نفس بغير الحق مي هم کړی دی او زنا مي هم کړې ده، نو که دغه آيتونه نه وای ما ايمان راوړی فنزل "الا من تاب وعمل صالحاً" نو دا آيت عليه الصلوة والسلام ور واستاوه وحشي چي ووايه، نو عليه الصلوة والسلام ته يې نوشته کړه چي په دې آيت کي خو سخت شرط سته يعنې وعمل صالحاً زه په ځان باور نه لرم چي زه به عمل صالح وکړم، غرض يې دا و چي د عمل صالح لمن خو ډېره فراخه ده ټوله به زه وکړای سم او که نه، بيا دا آيت نازل سو "ان الله لايغفر ان يشرک به ويغفر مادون ذالک لمن يشاء" نو عليه الصلوة والسلام دا آيت ورواستاوه وحشي چي ووايه بېرته يې

ورته نوشته کړه په دې آيت کې مغفرت مشروط په مشيت پورې د خداى ﷻ دى، نو زه نه پوهېږم يقيناً چې زما د گنهو د بخښنې سره به د خداى ﷻ مشيت او اراده وي او که نه، بيا دا آيت نازل سو "يا عبادي الذين اسرفوا على انفسهم لاتقنطوا من رحمة الله ان الله يغفر الذنوب جميعاً" چونکه په دې آيت کې قيد او شرط نه و، نو وحشي سره د څو کسو نورو چې دده انډيوالان وه ومدينې منورې ته راغلله او صادقانه ايمان يې راوړى، او عليه الصلوة والسلام يې ايمان قبول کړى، او بيا عليه الصلوة والسلام د وحشي څخه کيفيت د حمزه ﷺ د قتل وپوښتى، وحشي چې کيفيت د حمزه ﷺ د قتل ځيگر خونه واقعه ورته بيان کړه، نو عليه الصلوة والسلام ورته وويل "ويحک غيب وجهک عني، نو وحشي شام ته ولاړى تر مرگه پورې دورې و.

پوښتنه: عليه الصلوة والسلام و وحشي ته وويل "غيب وجهک عني" ولې؟

ځواب: له دې سببه يې ورته وويل چې دده په هره پلا ليدلو سره ځيگر خونه قتل د سيد الشهداء ورپياد نه سي.

فائده: وحشي وروسته بيا يو کار وکړى چې مسيلمة الکذاب چې د عليه الصلوة والسلام په عصر کې يې د نبوت دعوه کړې وه د عليه الصلوة والسلام تر وفات وروسته يې په يو جنگ کې دغه مسيلمة الکذاب قتل کړى، نو وحشي به ويل چې دا مکافات دى د حضرت حمزه ﷺ د قتل.

پوه سه: چې په حديث شريف کې راغلي دي په قول د حضرت علي ﷺ چې ده وويل "هذه الآية ارجى آية في القرآن" يعني دا آيت د اميد لوى آيت دى په قرآن مجيد کې يعني قوله تعالى "ياايها الذين اسرفوا على انفسهم لاتقنطوا من رحمة الله ان الله يغفر الذنوب جميعاً" لکن درويش وايي چې دا قضيه مهمله په قوت کې د جزئيت ده، نو دا سوال نه پيدا کېږي چې دا خو عين مذهب د مرجيه وو دى کمامر سابقاً فتدبر.

وَمَنْ يُّشْرِكْ بِاللّٰهِ فَقَدِ افْتَرٰٓى اِثْمًا عَظِيْمًا ﴿۴۸﴾

او که چا شرک مختار کړى په خداى ﷻ سره، نو پر خداى ﷻ يې لوى دروغ او ښکاره گناه غوټه کړه.

پوه سه: چې معنا د "افتراء" افساد ده او په کذب او ظلم او شرک کې مستعملېږي على ما في الصحاح للجوهري او "اثماً" منصوب مفعول مطلق دی، والتقدير ارتكب الكذب والفساد كذباً وفساداً عظيماً يعنې چې دشرک په مقابل کې نور گنهونه حقير گڼل کېږي، نو ځکه شرک قابل د عفو الهي نه دی بخلاف سائر الاثام په حديث مروي کې د جابر ﷺ راغلي دي چې عليه الصلوة والسلام وويل "ثنتان موجبتان" دوه خصلته موجب د شي، نو يو سړي وعليه الصلوة والسلام ته وويل "ماالموجبتان؟ قال من مات لايشرک بالله شيئاً دخل الجنة ای اولاً او بعد حين، ومن مات يشرک بالله شيئاً دخل النار ای ابداً رواه مسلم"

درويش وايي: چې ما وويل ای اولاً او بعد حين. لانه قد ثبت في الآحاديث النبوية الصحيحة ان بعض المذنبين من المؤمنين اذا لم يدركه الشفاعة النبوية او الرحمة العامة الالهية العامة يدخل النار حسب ما اراد الله.

پوه سه: چې گنهونه درې قسمه دي، يوه گناه داسې ده چې اميد د بخښې يې نسته، وهو الشرک والكفر، او بله گناه داسې ده چې بخښل کېږي، دا هغه گناه ده چې په منځ کې د خدای ﷻ او بنده وي کترک الصلوة او الجماعة وهكذا سائر حقوق الله عز وجل من الاوامر والمنهيات، او بله گناه داسې ده چې خدای ﷻ يې نه پرېږدي وهو ظلم العباد بعضهم بعضاً.

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يُزَكُّونَ أَنفُسَهُمْ ط

پوه سه: چې مخاطب عليه الصلوة والسلام دی او استفهام لپاره د تعجب دی ای اعجب يا محمد ﷺ او مراد له "الذين" څخه يهودان دي، آيا ته نه گورې وهغو کسانو ته چې د ځانو پاکي بيانوي په خوله سره او په حقيقت کې پاک نه دي لكفرهم بمحمد ﷺ، يهودانو به ويل چې نحن ابناء الله واوليائه يعنې لکه زامن پر خدای ﷻ گران يو او موږ د خدای ﷻ دوستان يو او په بل عبارت به يې داسې ويل چې موږ لکه کوچني اولاد د خدای او پر کوچني خو گناه نسته.

پوه سه: چې لفظ د "الذين آه" عام دی که څه هم په شان کې د يهودانو نازل دی، خو هغه ناقص پيرانو او ټگانو پيرانو ته هم شامل دی چې همېشه خپل بزرگي

بیانوي، او مریدانو ته ځان داسي په خیال ورکوي چي په اوسني زمانه کي هغه لوی بزرگ دی، او په حقیقت کي د مریدانو د مالو لپاره یې دام درولی وي.

پوه سه: چي د ځان تزکیه د کبر او عجب علامه ده، لکن دوی نه پوهیږي چي مشک آنچه خود ببوید نه آنکه بگوید، عطاء رحمة الله علیه.

مسئله: لکه د خپل ځان تزکیه چي نه ده روا، داغه رنګه د بل چا تزکیه هم نه ده روا ای الحاکم الجازم به الا علی حسن الظن بالشخص لان مالکل احد من القرب الی الله والثواب عنده تعالی لایعلمه الا الله، ولهذا قال الله تعالی ولاتقف مالیس لک به علم، لکه بعض جاهل مریدان چي خپل شیخ او پیر په خپلو ټولو حالاتو خبر بولي او خپل شیخ ته حاضر او ناظر وایي سبحانک هذا بهتان عظیم وکذب بواح.

بَلِ اللّٰهُ يُزَكِّىْ مَنْ يَّشَآءُ

بلکي خدای جل جلاله حکم په طهارت کوي هغه چاته چي خوښه یې سي لکه انبیاء علیهم السلام والملائکة المقربون، او یا معنا داده چي خدای جل جلاله پاکوي له ګنهو څخه یعني په مغفرت سره هغه څوک چي اراده د طهارت ورته ولري.

فائده: له حسن بصري رحمة الله علیه څخه چا پوښتنه وکړه چي یو سړی په هواء الوزي، نو دا حتماً د خدای جل جلاله دوست دی. حسن رحمة الله علیه ورته وویل چي مرغان ټوله په هواء الوزي، بیا هغه ورته وویل چي څوک چي پر اوبو ځي داد خدای جل جلاله د ولایت دلیل دی، حسن رحمة الله علیه ورته وویل چي د اوبو اوسېدونکي حیوانات ټوله پر اوبو رفتار کوي، نو هغه ورته وویل چي د خدای جل جلاله د دوستي دلیل نو ستا په نیز څه شی دی؟ حسن رحمة الله علیه ورته وویل چي د ولایت دلیل مطابقت د احکام شرعیه وو دی چي امتثال د اوامرو د خدای جل جلاله دی او ځان ساتل دي له منهیاتو څخه في ای لباس کانوا، یو محقق وایي .... بیت

بر فلک برتر بود اسرار او　　　شیئا لله شیئا لله کار او

علماء وایي چي د خدای جل جلاله تر پېژندلو د ولي الله پېژندل ګران دی، ولي چي خدای جل جلاله لره نه مثل سته په ذات کي او نه په صفاتو کي او خالق د علویاتو او سفلیاتو دی کما قال السعدي الشیرازي رحمة الله علیه

برگ درختان سبز درنظر هوشیار		هر ورقي دفتریست معرفت کردگار
واما ولي الله فهو کسائر الناس في الظاهر فلا یعرفه عموم الناس.
مقوله: قدر زر زرگر شناسد قدر جوهر جوهری.

وَلَا يُظْلَمُونَ فَتِيلًا ﴿٤٩﴾

او ظلم نه کول کېږي پر دوی په قدر د یوه فتیل:

درویش وايي: چي د روح البیان رایه داده چي ضمیر د "لایظلمون" راجع دی و هغو کسانو ته چي له موصول اول څخه مراد وه یعني الیهود کمامر تفصیله، نو روح البیان وایي ای یعاقبون بتلک الفعلة ولایظلمون في تلک العقاب فتیل وهذا التوجیه موافق للسیاق کما لایخفیٰ.

یوه سه: چي فتیل هغه تار دی چي د خورما د منډکي په منځ کي موجود وي، او ظلم په حق کي معاقب تر حق بالا عذاب ورکول دي، او په حق کي د مؤمن کامل نقصان تر ثواب لائق دده قال الله تعالی "لاظلم الیوم" او مظهري ګاهي وایي چي ضمیر راجع دی و "من یشاء الله تزکیته" ته یعنې د دوی ثواب نه ورکموي یو فتیل، او فتیل ضرب مثل دی په حقارت او لږ والي کي.

درویش وايي: چي دا ترجمه د مظهري رحمه الله علیه که څه هم د سیاق بعید سره نه ده برابره لکن د سیاق قریب سره برابره ده، په اخیر کي مظهري وایي چي ضمیر د "لایظلمون" دي راجع وي "الناس اجمعین" ته چي له ما سبق څخه وفهمېدی آه.

درویش وايي: چي دا توجیه د مظهري نه د سیاق بعید سره مناسبت لري او نه د سیاق قریب سره، بلکې د ربط سره د آیتو د قرآن کریم في هذا المقام هم مناسب نه ده والله اعلم.

انْظُرْ كَيْفَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَكَفَىٰ بِهِ إِثْمًا مُبِينًا ﴿٥٠﴾

وګوره ته اې محمد ﷺ څرنګه دروغ وایي "یهودان" پر خدای جل جلاله باندي او بس دي دوی لره دغه دروغ پر خدای جل جلاله ویل ګناه ښکاره.

یوه سه: چي د یهودانو یوه عقیده خو دا وه چي موږ زامن د خدای جل جلاله یو او

دوستان د خدای یو نو په ورځ د قیامت به موږ ته هیڅ عذاب نه وي، نو دا دعوه د بنوت یعني زوم والي که پر حقیقت حمل کوي، نو حقیقت بنوت خو پر خدای ﷻ محال دی او که یې مراد دا وي چي کالابناء چي احباء یې عطف تفسیر سي، نو دا دعوه هم محاله ده، ولي چي سره له کفره سړی د خدای ﷻ دوست نه سي کېدای او دوی اول په تورات کافران دي حیث کتموا وبدلوا ما في التوراة من نعوت النبي المبعوث في اخیر الزمان وهو محمد ﷺ ثم کفروا بالقرآن ومع ذالک کیف یکون احباء الله تعالی، او بله دعوه د یهودانو داده چي خدای ﷻ زموږ د ورځي ګنهونه د شپې رابخښي او د شپې ګنهونه مو د ورځي رابخښي او دا هم درواغ دي.

پوه سه: چي جمله د "وکفی به" حال ده له فاعل څخه د "یفترون" په تقدیر د قد، ولي چي په نحوه کي وايي ماضي چي حال واقع سي قد یا ظاهر یا مضمر غواړي، وقد ذکر النحاة دلیل ذالک في کتب النحو.

درويش وايي: چي صاحب د روح البیان په تفسیر کي د هغه آیت "بل الله یزکّی من یشاء" یو اوږد تحقیق کړی دی چي دا تزکیه پر دې موقوفه ده چي سړی د یو شیخ مقتداء صاحب العلم بالعلوم الشرعیة مرید وګرځي، لکن په اخیر کي یې ویلي دي وهذا في هذا الزمان کالکبریت الاحمر.

درويش وايي: چي صاحب د روح البیان چي په سنه ۱۱۲۷ هـ کي وفات سوی دی وايي چي مثل دداسي شیخ مقتداء کالکبریت الاحمر.

درويش وايي: چي زموږ په زمانه کي به داسي شیخ کامل او مکمل صاحب الشریعة والطریقة سړی چېري پیدا کړې اللهم الا نادراً سنه ۱۴۲۷ هـ ق.

پوه سه: چي مفسران د کتاب الٰهي په یوه خوله وايي چي کعب بن الاشرف الیهودي د ځان سره اویا کسه وروسته تر واقعې د احد مکې مکرمې ته بوتله تاچه د مکې د قریشو سره چي مشري یې د ابو سفیان په غاړه وه معاهده وکړه پر جنګ د رسول الله ﷺ او د مسلمانانو سره او پر مدینه منوره یې یرغل وروړی، او یهودانو هغه عهد او میثاق چي د علیه الصلوة والسلام سره یې کړی وچي

موږ او تاسي به جنګ نه سره کوو ماته يې کړه، نو کعب د ابو سفيان پر کور واړول او ابو سفيان يې ډېر اعزاز او احترام وکړی، او نورو ملګرو يې د قريشو پر کور واړول، نو ابو سفيان و کعب ته وويل چي تاسي خو اهل کتاب ياست او محمد هم اهل کتاب دی، نو ستاسي په دوستۍ په مقابل کي د محمد باور نه لرم امکان لري چي تاسي به موږ ته چم کوئ او د محمد دوستان به ياست په حقيقت کي، ابو سفيان ورته وويل چي هغه وخت زه په تا باور کوم چي زموږ دغو دوو بتانو ته به سجده کوې او ايمان به پر راوړې، نو کعب بن الاشرف هم هغسي وکړه، وروسته کعب ملعون و قريشو ته د مکې وويل چي ډېرش کسان دي ستاسي او ډېرش زموږ دي سره غونډ سي او خپلي سينې دي د کعبې پر ديوالـه ومښلوي او په رب د کعبې به قسم اخلي چي موږ به په اتفاق سره پر محمد او مسلمانانو حمله کوو، نو دا آيت نازل سو.

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيبًا مِّنَ الْكِتَابِ يُؤْمِنُونَ بِالْجِبْتِ وَالطَّاغُوتِ

آيا تـه نـه ګـوري اې محمد ﷺ "والرؤية علمية والاستفهام للتعجب" وهغو کسانو ته چي ته ورکړه سوې وه برخه دکتاب يعنې تورات چي کعب بن الاشرف او ملګري دده مراد دي چي دوی ايمان راوړی پر جبت او طاغوت باندي.

پوه سه: چي جبت او طاغوت د دوو بتانو نومان دي چي قريشو بـه يې عبادت کاوه من دون الله قاله عکرمه رضي الله عنه.

درويش وايي: چي ددې حديث هغه چي موږ په شان نزول کي ددې آيت ذکر کړه، او ابو عبيده رحمة الله عليه وايي چي جبت او طاغوت د هر معبود نومان دي چي عبادت يې من دون الله کېږي، لکن دا توجيه له قانونه خلاف ده لان العطف يقتضی التغاير بين المعطوفين.

درويش وايي: چي نور روايات نا تائيد شده په باره کي د جبت او طاغوت هم سته والله اعلم بحالها.

پوه سه: چي ابو سفيان و کعب بن الاشرف ته وويل چي تاسي خو اهل کتاب ياست او موږ خو اميون يو، آيا موږ خير يو که محمد ﷺ؟ کعب ورته وويل چي

محمد څه وايي او څه کوي؟ ابو سفيان ورته وويل چي دی وايي معبود يو دی او زموږ اصنام باطل بولي او قطع د وصله رحمي کوي او څوک چي دده دغه خبره نه مني هغه وژني او د بيت الله شريف حرم يې پرېښو، نو کعب ورته وويل چي ستاسي څه شي دی، ابوسفيان ورته وويل چي موږ د بيت الله شريف خدمت کوو او حجاجو ته اوبه د زمزم ورکوو او نور خدمتونه يې کوو او له مسكينه سره مرسته کوو، نو کعب ورته وويل چي تاسي خيرياست تر محمد، نو دا آيت نازل سو.

وَيَقُولُونَ يعنې كعب بن الاشرف واصحابه. **لِلَّذِينَ كَفَرُوا** يعنې ابو سفيان وقومه مشركي مكة. **هَٰؤُلَاءِ** يعنې كفار مكة. **أَهْدَىٰ** پر هدايت او راه راست دي. **مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا** اى محمد ﷺ واصحابه واتباعه. **سَبِيلًا** ﴿٥١﴾ د دين له لاري.

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ لَعَنَهُمُ اللَّهُ ۖ وَمَن يَلْعَنِ اللَّهُ فَلَن تَجِدَ لَهُ نَصِيرًا ﴿٥٢﴾

دغه کسان يعنې کعب و اصحابه هغه کسان دي چي خدای ﷻ پر دوی لعنت کړی دی يعنې له خپل رحمت عامه څخه يې لېري ساتلي دي او پر چا چي خدای ﷻ لعنت وکړي ته نه سې پيدا کولای "ای مخاطب غير معين" هغه ملعون الهي لره کومک کونکی چي د خدای ﷻ له هغه عذاب څخه يې خلاص کړي.

أَمْ لَهُمْ نَصِيبٌ مِّنَ الْمُلْكِ فَإِذًا لَّا يُؤْتُونَ النَّاسَ نَقِيرًا ﴿٥٣﴾

پوه سه: چي په دې آيت کي خدای ﷻ بيان کوي د يهودانو د حسد او بخل چي دا دوه وصفه بد ترين د خصالو مذمومه وو دي، ولي په بخل سره خپل مال وبل ته ورکوي او د حسد له سببه محبت د زوال نعمت د له بله غواړي.

فائده: "ام" په دې آيت کي منقطعه دی چي په معنا د "بل" او همزه دی کلمه د "بل" لپاره د انتقال ده يو مضمون بل مضمون ته او همزه يې لپاره د انکار دی له دې سببه چي يهودانو ته نصيب من الملک پيدا سي لکه يهودانو چي به ويل سيصير الملک اليهم، وجه د انکار يې داده چي ملک او رياست لره لوازم سته چي هغه په

يهود و کي نسته ولي رئيس او بادشاه د قوم بايد په غايت سخاوت سره موصوف وي پر خوار او غريبو د رعيتو او په يهودو کي اعلى درجه د بخل موجوده ده.

ترجمه: آيا يهودو لره به پيدا سي يوه ادنی برخه د رياست، يعنې داسي نه سي کېدای ولي که دوی ته يوه برخه د رياست و رسېږي دوی به نه ورکوي هيڅ چاته برابر د حقير شي چي نقير دی لكمال بخلهم فكيف يعطيهم الله الملک.

پوه سه: چي نقير يو کوچنی غار دی د خورما د مندکي په شا کي وهو مثل لغاية الحقارة كالفتيل، نو چي دوی په وخت کي د رياست نقير وچاته نه ورکوي نو د ذلت او مسكنت په وخت کي به چاته څه شی ورکړي، نو گويا د سعدي شېرازي د بيت مصداق دوی دي.

بخيل ار بود زاهد بحر وبر — بهشتی نباشد بحكم خبر

أَمْ يَحْسُدُونَ النَّاسَ

پوه سه: چي کلمه د "ام" دلته هم منقطع ده په معنا د بل آه ده، او ابن عباس رضي الله عنه او حسن بصري رحمة الله عليه وايي چي له "الناس" څخه يوازي عليه الصلوة والسلام مراد دی "حسدوه على ما احل الله من كثرة النساء حيث قالوا ليس هم محمد الا النكاح" او بعض مفسران وايي چي مراد له "الناس" څخه عليه الصلوة والسلام او ټوله اصحاب مراد دي.

درويش وايي: وهو الاوفق بلفظ الناس في العرف او حسد يې ددوی سره پر نبوت او پر قرآن او پر زياتوالي د عزت ددوی او فتح د قرٰی وو او نصرت الهي يوماً فيوماً.

درويش وايي: چي دا شيان په حسد سره ډېر لائق تر كثرة النساء.

عَلَىٰ مَآ ءَاتَىٰهُمُ ٱللَّهُ مِن فَضْلِهِۦ

چي دوی ته خدای ورکړي دي خپل له فضله څخه وهو الامور المذكورة آنفاً.

درويش وايي: چي ضمير د جمع هم پر دې دلالت کوي چي حسد د يهودانو د عليه الصلوة والسلام او د ټولو اصحابو سره و، نه يوازي د عليه الصلوة والسلام سره، او قتادة رحمة الله عليه وايي چي مراد له "الناس" څخه عرب دي ولي چي

خدای ﷻ نبي محمد ﷺ په دوی کي او قرآن يې په عربي ژبه نازل کړی، درويش وايي چي دا توجيه هم مناسبه ده.

فَقَدْ اٰتَيْنَآ اٰلَ اِبْرٰهِيْمَ الْكِتٰبَ وَالْحِكْمَةَ وَاٰتَيْنٰهُمْ مُّلْكًا عَظِيْمًا

نو په تحقيق موږ و آل ته د ابراهيم چي د عليه الصلوة والسلام اسلاف او نيکه گان دي، والمراد من آل ابراهيم اسماعيل او اسحاق او يعقوب او نور انبياء چي چي د يعقوب زامن وه، کتاب يعني التوراة والانجيل والزبور.

پوه سه: چي لام د کتاب لپاره د جنس دی نو دغو ټولو کتابو ته شامل دی او ورکړی مو و حکمت يعني نور علوم ماسوی له کتاب څخه، او موږ ورکړی و دوی ته سلطنت ډېر لوی، کما ملک يوسف وطالوت و داؤد وسليمان عليهم السلام وغيرهم من اولاد ابراهيم ﷺ، نو خدای ﷻ ومحمد ﷺ ته هم کتاب او نبوت ورکړی دی لکه هغو ته بلکې افضل تر هغو، نو تاسي ولي حسد ورسره کوئ، نو ددې آيت ربط د ماقبل سره يعني "ام يحسدون الناس آه" داسي دی چي که باعث ستاسي د حسد د عليه الصلوة والسلام او د اصحابو سره دا وي چي پر عليه الصلوة والسلام او اصحابو خپل فضل کړئ بالامور المذکورة من قبل، نو دا خو باعث د حسد نه دی، ولي چي "قد آتينا آل ابراهيم آه" او ابراهيم ستاسي د اسلافو هم جد دی او د عليه الصلوة والسلام هم جد اعلى دی فمالکم کيف يحسدون ايها اليهود مع محمد ﷺ.

درويش وايي: چي تاريخ وايي چي د سليمان ﷺ درې سوه د ولور ماينې وې او اووه سوه يې مينځياني وې چي ټولې زر کېږي د وطي لپاره، او د داؤد ﷺ سل ماينې وې، او د عليه الصلوة والسلام په دغه وخت کي نهه ماينې وې، نو تاسي ولي پر عليه الصلوة والسلام عيب د کثرة الزوجات وایاست

درويش وايي: چي دغه ځوابونه چي خدای ﷻ يهودانو ته ورکړه، نو يهودان له اعتراض څخه پر عليه الصلوة والسلام او اصحابو ساکت سوه.

فَمِنْهُمْ مَّنْ اٰمَنَ بِهٖ

نو بعض له يهودانو څخه ايمان راوړی و پر عليه الصلوة والسلام لکه عبدالله

بن سلام او دده ملګري.

پوه سه: چي کلمه د "فا" لپاره د تفصیل د یهودانو د حال ده.

وَمِنۡهُم مَّن صَدَّ عَنۡهُۚ

او بعضو له یهودانو څخه ډډه وکړه له ایمان راوړلو څخه پر نبي ﷺ.

وَكَفَىٰ بِجَهَنَّمَ سَعِيرًا ٥٥

او کافي دی دغو یهودانو لره چي د ایمان راوړلو څخه یې منعه وکړه جهنم دوږخ سوځونکی دوی لره، یعنې که چېري دوی ته عذاب في الدنیا هم ورنه کړل سي خو د جهنم عذاب یې بس دی، او که عذاب په دنیا کي ورکړه سو، نو دوی به خسر الدنیا والآخرة وي.

إِنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ بِـَٔايَٰتِنَا سَوۡفَ نُصۡلِيهِمۡ نَارًا

په تحقیق هغه کسان چي کفر وکړي او منکر سي له آیتو څخه چي قرآن عظیم الشان دی ژر دی چي موږ به دوی داخل کړو اوور ته یعنې جهنم ته په ورځ د آخرت.

پوه سه: چي دا آیت بیان دی د ماقبل آیت یعنې "ومنهم من صد عنه" تر پایه پوري.

دروېش وایي: چي روح البیان وایي چي په دې آیتو کي یعني له "الم تر الی الذین اوتوا آه" څخه تر "کفی بجهنم" پوري داسي په زړه پوري بیان کړی دی چي خدای ﷻ په آیات سابقه وو کي د یهودانو عقائد زائغه او اخلاق سیئه و تهولي دنیا ته رسوا کړه اول یې جهل شدیده ددوی بیان کړی چي عبادت د بتانو افضل دی تر توحید او تر عبادت د خدای وحده کمامر تفصیله في ملاقات کعب بن الاشرف الیهودي ورفقائه مع ابو سفیان في مکة، دویم خدای ﷻ دوه غایة ذمیمه خویونه بیان کړه چي بخل او حسد دی، بخل دادی چي یو سړی وهیڅ چاته نه ورکوي یو شی بما آتاه من النعم حیث قال لا یؤتون الناس نقیراً، او حسد دادی چي تمنی ددې کوي چي خدای دي ومخالف ته د دوی هیڅ نعمت نه ورکوي، کما قال الله تعالی "ام یحسدون الناس" نو بخل او حسد په دې کي خو شریکان دي چي منع د نعمت له بله غواړي، لکن بخیل د خدای ﷻ نعمت پر ده

باندي بل چاته نه ورکوي، او حاس دا غواړي چي خدای ﷻ دي نعمت خپل و محسود ته ورکوي فهما شر الرزائل، او سبب د دواړو دي بدو خويو جهل دی په کتب الهيه وو سره، قال السعدي الشيرازي رحمة الله عليه.

شور بختان به ارزو خواهند مقبلان را زوال نعمت وجاه
گرنه بيند بروز شپره چشم چشمه آفتاب را چه گناه
راست خواهی هزار چشم چنان کور بهتر که آفتاب سياه

وقد قال العلماء الحسود لا يسو.

درويش وايي: چي حسد د چا و محسود ته تاوان نه کوي بلکې حسد کالحسک من تعلق به هلک، که د چا حسد سړي ته تاوان کولای درويش ته به هيڅ نعمت الهي نه وای پاته سوای لکن د حاسدانو د حسد سره سره نعم الهيه پر درويش روز افزون علی المزيد دي الحمدلله، او زه وايم.

هم يحسدونني وشر الناس کلهم من عاش في الناس غير محسود

او بخل چي ضد يې احسان دی داسي يو خوی دی چي انسان خو څه کوي حيوانان هم په احسان مسخر کېږي، وقد قيل بالبر يستعبد الحر، سعدي شيرازي وايي.

خورش دِه بکنجشک وکبک وحمام که يک روزت افتنده يابی بدام
زر از بهر خوردن بو دای پسر زبهر نهادن چه سنگ وچه زر

درويش وايي: چي د معراج په حديث کي راغلي دي چي آنحضرت ﷺ له دوږخ کتل کوله، نو يو سړی يې ولېدی په اور کي چي اور شاوخوا پر راگرځېدلی و لکن دا سړی يې نه مسه کاوه، نو عليه الصلوة والسلام له جبرئيل عليه السلام څخه پوښتنه وکړه چي دا سړی څوک دی چي اور يې نه مسه کوي؟ جبرئيل عليه السلام ورته وويل چي دا حاتم طائي دی، چي په تواريخو کي په غايت سخاوت او کرم سره شهرت لري، نو حاتم چونکه مشرک و، نو په دوږخ کي خو به وي لکن په سبب د سخا يې اور نه مسه کوي، نو جود او سخاء له سړي څخه لېري کوي عذاب د دنيا او د عقبیٰ وسبب لحصول الملک في الدنيا والعقبیٰ انتهی.

درویش وایي: چي پښتو ژباړه د کلام د روح البیان سره د زیادت د عاصي له خوا پای ته ورسېده.

كُلَّمَا نَضِجَتْ جُلُودُهُمْ بَدَّلْنَٰهُمْ جُلُودًا غَيْرَهَا

هر وخت چي وسوځي پوستوکی ددوی یعني د دوږخیانو، موږ وربدلوو دوی ته نور پوستوکي غیر له اولو پوستوکو تاچه عذاب یې نوی سي.

پوه سه: چي د "جلود" بدل به یا داسي وي چي هغه جلود بعینه پر بل صورت کي، او یا داسي چي له هغو پوستوکو څخه اثر د احراق زائل کړي تاچه بیرته اثر د احساس د عذاب پکښي پیدا کړي، قال ابن عباس رضي الله عنه "یبدلون جلوداً بیضا" یعنې غیر محرق لکه امثال د کاغذانو کما روی عنه البغوي رحمة الله عليه.

له ابن عمر رضي الله عنه څخه روایت دی چي دا ایت په وړاندي د عمر رضي الله عنه وویل سو، نو معاذ بن جبل رضي الله عنه وویل چي زما سره ددې آیت تفسیر سته "یبدل في کل ساعة مائة مرة" معاذ رضي الله عنه زیاته هکذا سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم، او بعض راویان د حدیث وایي چي په یوه ساعت کي یې یو سل او شل واره ور بدلوي، او بعض راویان وایي چي په یوه ساعت کي یې شپږ زره واره وربدلوي، او بعض راویان وایي چي په یوه ساعت کي یې اویا زره واره وربدلوي.

درویش وایي: چي والاعتماد علی روایة معاذ بن جبل، والعلم عندالله.

لِيَذُوقُوا الْعَذَابَ

تاچي دائم پاته سي دوی لره احساس د عذاب الهي.

إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَزِيزًا حَكِيمًا ﴿٥٦﴾

په تحقیق سره خدای جل جلاله غالب دی لایمنعه شئ عمایرید، او کفارو ته عذاب ورکوي پر مقتضیٰ د حکمت.

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَنُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا

او هغه کسان چي ایمان یې راوړی وي پر خدای جل جلاله په توحید سره، او پر علیه

الصلوة والسلام باندي په نبوت سره او پر قرآن باندي بانه من عبدالله او اعمال صالحه يعنې موافق د شريعت سره يې هم کړي وي، ژر دی چي موږ به دوی داخل کړو وجنتو ته چي بهېږي به لاندي تر درختو د هغو جنتو ولې "يعنې څلور ولې" اوبه، شيدې، عسل، شراب او دوی به ابد الآباد په دغو جنتو کي چي نه به مرگ وي او نه ايستل له جنتو څخه.

لَهُمْ فِيهَآ أَزْوَٰجٌ مُّطَهَّرَةٌ

پوه سه: چي ابو سعيد الخدري رضي الله عنه له عليه الصلوة والسلام څخه نقل کړی دی په تفسير کي د "مطهرة" چي دا زوجات به پاکې وي له حيض، اودس مات، بولو، گړنگو، گړوبو، له ولد څخه او له مني څخه.

وَنُدْخِلُهُمْ ظِلًّا ظَلِيلًا ﴿٥٧﴾

او موږ به داخلوو جنتيان له په سايه کي.

پوه سه: چي "ظليل" صفت مشبه دی لپاره د تاکيد د "ظل" کقولهم يوم ايوم وليل لئيل وما اشبه ذالک، نو د سايې معنا داده چي لمر يې نسي زائلولای بلکې همېشه به وي ولي چي په جنت کي لمر نسته.

پوښتنه: په جنت کي چي لمر نسته چي سړی د هغه په گرمۍ ازار سي، نو فائده د ادخال د جنتيانو په ظل ظليل کي څه ده، بلکه خبره داده چي په دنيا کي هغه ځای چي همېشه پر سايه وي نور د لمر نه ور رسېږي هوا يې بد بويه وي او تاواني وي فما معنى وصف الجنة بالظل الظليل؟

ځواب: قال امام الهمام فخر الدين الرازي رحمة الله عليه في تفسيره الکبير، چي بلاد د عربو چونکه په نهايته گرمۍ کي ډېر گرم وه، نو سايه ددوی په بلادو کي سبب د يو راحت ده، نو ظل کنايه ده له راحت څخه، نو معنا د آيت داده چي جنتيان به په راحت کي وي، او توصيف چي يې په ظليل سره وکړی، نو يې معنا داده چي جنتيان به په نهايت راحت کي وي، کما ورد في الحديث النبوي "السلطان ظل الله في الارض اى السلطان العادل راحة الله" په مځکه کي يعنې راحت دی د

رعیتو لپاره، قال امام الرازي رحمة الله علیه هذا ما یمیل الیه خاطري.

درویش وایي: چي په صحیح حدیث کي راغلي دي چي علیه الصلوة والسلام وویل چي په جنت کي یوه داسي درخته سته چي که پر آس سپور سړی په سایه کي د هغې درختې سل کاله رفتار وکړي نه یې سي قطع کولای، او که تاسي ددې تصدیق غواړئ، نو دا آیت وواياست "وظل ممدود" او په جنت کي هغه نعمتونه سته من الثمار والقصور والحور العین وغیرها چي نه د چا سترګو لیدلي دي او نه د چا غوږو اورېدلي دي، یعنې بالتفصیل او نه د چا پر زړه ورګرځېدلي دي یعنې تصور د هغو نعمتو هم چا نه دی کړی یعنې بالتفصیل که یې تاسي تفصیل غواړي له قرآن څخه نو د قرآن دا آیت وواياست "فلا تعلم نفس ما اخفی لهم من قرة اعین" نو د یوې درې ځای د جنت خیر تر دنیا ومافیها، نو ددې تصدیق لپاره تاسي ووياست "فمن زحزح عن النار وادخل الجنة فقد فاز" وقال رسول الله ﷺ چي اهل الجنة یعنې د رجال جعد یعنې د سر وېښتان به یې کت کت وي چي دا د وېښتانو غایت حسن دی "جرد مرد" بدن به یې له وېښتانو خالي وي او د بې رېري هلکانو پر ډول به وي "لیس لهم شعر الا في الراس" وېښتان به یې ګرده بدن نه لري مګر پر دغو ځایو سر، ورځي او بانه ګان، ولي چي ددغو ځایو وېښتان د نر لپاره زينت دی یعني پر ځیګر، پښو، لاسو، بغلو، او څپوخسه به یې هیڅ وېښته نه وي، ولي چي هغه زینت نه دی، او د ټولو جنتیانو قد به د آدم علیه السلام رنګه وي یعنې شپېته ګزه، او عمر به یې درویشت کاله وي، سپین زېبا رنګونه به یې وي، او زرغونه کالي به وي الی غیر ذالک من النعم.

فقیه ابو اللیث السمرقندي وایي که څوک دا مذکوره نعمتونه غواړي، نو پر پنځو شیانو دي دوام وکړي (۱) خپل نفس یعنې ځان به له ټولو ګنهو څخه منع کوي قال محقق الشعراء.

ونهی النفس بفرمود الله		بایدت ترک هوا وترک ګناه

(۲) په لږ دنیا دي راضي اوسي ولي چي ثمن د جنت ترک د دنیا دی، قال

الشاعر این زن زانیه شوی کش دنیارا گرعلي وارطلاقش ندهم نامردم

(۳) سړی به پر ټولو عباداتو حریص وي چي شاید دا عمل به سبب د مغفرت او د دخول د جنت وي او شاید دا به وي، وهکذا علماء وايي "به بها نمی بخشد... وبه بهانه می بخشد" قال السعدي الشيرازي رحمة الله عليه.

عمل باید اندر طریقت نه دم که سودی ندارد دم بی قدم

(۴) د صالحانو کسانو سره به محبت کوي او ددوی سره دي نشت او برخاست کوي، قال الشاعر:

نخست موعظه پیر مجلس این حرفست ....که از مصاحب ناجنس احتراز کنید

نو پر انسان لازمه ده چي مصاحب دي د اهل خير او صلاح وي، ولي چي صحبت تاثير لري، او بل دا چي يو صالح چي خدای ﷻ وبخښي بيا د نورو يارانو مصاحبانو شفاعت کوي، قال السعدي الشيرازي قدس سره.

امید است از آنان که طاعت کنند که بې طاعتانرا شفاعت کنند

(۵) له خدای ﷻ څخه دي ډېر خواستونه کوي چي ماته جنت راکړې او خاتمه مي پر ايمان وګرځوې، قال الشاعر.

غنیمت شمارند مردان دعاء که جوشن بود پیش تیربلا

إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا

په تحقيق خدای ﷻ تاسي ته درکوي امانت شيان و هغه چاته چي تاته يې امانت درکړی دی،

پوهه: چي مفسران د قرآن عظيم الشان په يوه خوله ددې آيت شان نزول داسي بيانوي په عباراتو مختلفه وو سره، چي نبي کريم ﷺ کله مکه معظمه فتحه کړه او ښار ته د مکې داخل سو، نو عثمان بن طلحه د کعبې دروازه بنده کړه او کيلي يې د ځان سره يوړه، او عليه الصلوة والسلام چي کيلي ځني وغوښتله عثمان چي هنوز کافر و منع يې وکړه او وه يې ويل چي که زه په دې پوهيدلای چي دی رسول د خدای ﷻ دی نو به مي کيلي نه وای ځني منع کړې،

نو علیه الصلوة والسلام و علي ﷺ ته وویل ورسه کیلي په زوره ځني واخله، علي ﷺ ورغلی د عثمان لاس یې وپېچی او کیلي یې ځني واخستله او د کعبې شریفې خونه یې خلاسه کړه او ورداخل سو او دوه رکعته نفل یې پکښې وکړه دی چي راووتی عباس ﷺ ورته وویل چي کیلي ماته راکړه تاچي لکه سقایه د زمزم چي زما په تصرف کېده سدانة د کعبې یعنې حفاظت د خونې د کعبې به هم زما سي یعنې کیلي به یې زما په تصرف کې سي، نو دا آیت نازل سو نو علیه الصلوة والسلام علي ﷺ راوغوښتی او ورته وه یې ویل کیلي بیرته عثمان ته ورکړه او عذر د لاس پېچلو ورته ووایه، نو علي ﷺ ورغلی عثمان ته یې اول عذر د لاس پېچلو ووایه او کیلي یې بیرته ورکړه، عثمان ورته وویل چي اول دي کیلي زما څخه په زوره واخستل او زهیر دي هم کړم او اوس عذر کوې او کیلي دي بیرته راوړه، نو علي ﷺ دا آیت ورته تلاوت کړی یعنې چي کیلي بیرته تاته درکول په امر سره د خدای ﷻ دی، نو عثمان وویل اشهد ان لا اله الا الله واشهد ان محمد رسول الله، نو جبرائیل ﷺ و نبي ﷺ ته راغلی او ورته وه یې ویل سدانت د کعبې به د عثمان په لاس کې وي ابداً.

تاریخ د اسلام وایي چي څه وخت چي عثمان و مدینې منورې ته هجرت کاوه کیلي د کعبې مبارکې یې وخپل زوی شیبه ته وسپارل، نو کیلي د کعبې مبارکې به په لاس کې د عثمان د اولاد وي تر قیامته پوري.

درویش وایي: چي مظهري رحمه الله په ځای کې د هجرت داسې عبارت راوړی دی فلما مات عثمان دفع الی اخیه شیبة، والله اعلم بالصواب في هذا الباب.

په حدیث شریف کې په صحیح سند سره راغلي دي چي عمر بن الخطاب ﷺ وایي چي علیه الصلوة والسلام د کعبې له خوني را ووتی او دا آیت یې وایه، عمر ﷺ وایي فداه ابي وامي چي ما نه و اورېدلی دا آیت دمخه تر دغه نو ظاهره داده چي دا آیت د کعبې مبارکې په خونه کې نازل سو.

پوه سه: علماء رحمهم الله قدیماً وحدیثاً دا وایي چي په قرآني آیاتو کې اعتبار د عموم لره د لفظ دی خصوص ته مورد د اعتبار نسته، یعنې دا اوسنی آیت که

څه هم په شان کي د کعبې د کیلۍ دی چي د عثمان په لاس کي وې، لکن چونکه لفظ د امانات عام دی، نو نور امانات هم پکښې داخل دي، له انس رضي الله عنه څخه روایت دی قال قلما خطبنا رسول الله ﷺ الا قال لا ایمان لمن لا امانة له ولا دین لمن لا عهد له، ای الوفاء بالعهد" او په حدیث کي د بخاري په روایت د ابو هریره رضي الله عنه یو له علاماتو څخه د نفاق دا ګڼل سوی دی "اذا اوتمن خان" یعنې چي امین وګڼل سي دی خیانت کوي یعنې اداء د امانت نه کوي.

پوه سه: چي امانت خاص په ودیعت پوري نه دی چي په پښتو یې امانت بولي چي د ودیعت معنا داده چي یو سړی وچاته نقود یا متاع وغیره کښېږدي او ورته ووایي چي هر وخت زما په کار سوه رابه یې کړې، بلکې امانت هر حق ته د چا چي پر چا باندي وي هم شامل دی او اداء یې واجب ده و اهل ته د هغه حق، مثلاً د یو سړی پر بل پور باندي وي دا پور امانت واجب الاداء دی، عاریت هم په امانت کي داخل دی مثلاً یو طالب علم له یو چا څخه کتاب عاریت یوړی دا هم امانت دی الی غیر ذالک من العواري فتدبر في امثلة الامانات.

وَإِذَا حَكَمْتُم بَيْنَ النَّاسِ أَن تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ

او چي تاسي حکم کوئ په منځ کي د خلګو تاسي به حکم کوئ په عدل سره، یعنې مطابق د شریعت غراء سره او مراعات د یو جانب به خلاف الشریعة نه کوئ په سبب د قرابت یا د رشوت وغیر ذالک، خواه سړی قاضي وي که حاکم وي یا محکم بین المتخاصمین وي.

پوه سه: چي حکم بالعدل هم له جملې څخه د امانات دی، او خلاف له هغه څخه خیانت دی.

فائده: دا جمله داخله تر هغه ایت لاندي ده "ان الله یامرکم، والتقدیر ان الله یامرکم اذا قضیتم وحکمتم بین الناس آه" له ابو ذر رضي الله عنه څخه روایت دی چي ما علیه الصلوة والسلام ته وویل چي ما عامل او حاکم پر یو عمل وګرځوه، علیه الصلوة والسلام راته وویل "انک ضعیف" او دا عمل امانت دی او په قیامت

رسوايي او ندامت دی "الا من اخذها بحقها و ادی الذي عليه فيها" وفي روايت مسلم اني اراک ضعيفا" یعنې قابل د اداء امانت د عمل دي بولم "واني احب لک ما احب لنفسي" او زما پر تا هغه شی پېرزو دی چي زما پر ځان پېرزو دی "لاتامرن على اثنين ولا تولين مال يتيم" ته امارت مه کوه پر دوو کسانو او کفالت د مال د يتيم هم مه کوه، او وروسته یې زیاته کړې ده چي اطاعت د خدای ﷻ او د خدای د رسول ﷺ او د اولوا الامر هم امانت دی یعنې په دې درو کي هم باید خیانت ونه کړل سي.

إِنَّ اللَّهَ نِعِمَّا يَعِظُكُم بِهِ ۗ إِنَّ اللَّهَ كَانَ سَمِيعًا بَصِيرًا ﴿٥٨﴾

په تحقیق خدای ﷻ ښه بولي هغه شی چي خدای تاسي ته نصیحت کوي په هغه سره په تحقیق خدای ﷻ اورېدونکی دی ستاسي د اقوالو او لیدونکی دی ستاسي د احوالو، والمراد بسمعه تعالی وبصره تعالی العلم بالمسموعات والعلم بالمبصران لا السمع بآلة الاذن ولا البصر بآلة العين لانه تعالی ليس بجسم ولا ذي اعضاء كما ثبت في كتب عقائد اهل السنة والجماعة.

پوه سه: چي د اعراب له لاري "نعم" فعل مدح دی او کلمه د "ما" نکره ده په معنی د شيئاً او "يعظكم" صفت د "مال" دی او ضمير مجرور و "ما" ته رجع دی او مخصوص بالمدح یې محذوف دی، والتقدير نعم شيئاً يعظكم به تادية الامانة والحكم بالعدل وهذا الاخير هو المخصوص بالمدح.

فائده جليله: پوه سه چي دا آیت یعنې "ان الله يامركم ان تؤد الامانات آه" بیا تر دې ځایه پوري "ان الله نعما يعظكم آه" یو جامع آیت د ټولو امورو شرعیه وو، والتفصيل چي معاملة د انسان به یا د خدای ﷻ سره وي او یا د نورو بندګانو سره او د ځان سره، ولا بد من رعاية الامانة في جميع هذه الاقسام، قسم اول چي معامله د خدای ﷻ سره د هغه فعل د ټولو ماموراتو د خدای ﷻ دی او پرهېز کول دي د ټولو منهیاتو د خدای ﷻ قال العلماء وهذا الجزء لاساحل له.

قال ابن مسعود رضی الله عنه الامانة في كل شئ لازمة في والوضوء والجنابة والصلوة والزكوة والصوم وغير ذالک، مثلاً د ژبي امانت دادی چي ژبه به نه استعمالوي

په درواغو، غیبت، شیطانت، کفر، بدعت او په پوچ ویلو کي وغیرها، او امانت د سترگو به محرماتو ښځو ته په شهوت نه گوري، او امانت د غوږو دادی چي رباب او نور ملاهي به نه په اوري او فحش او د کفر خبري به نه اوري وعلی هذا فقس جمیع الاعضاء، حاصل یې دادی چي هر عضو به په هغه شي استعمالوي چي خدای ﷻ هغه عضو د هغه کار لپاره پیدا کړی وي، قال السعدي رحمة الله علیه.

زبان از بهر شکر و سپاس بغیبت نگرداندش حق شناس
گذر گاه قرآن وپند است گوش به بهتان وباطل شنیدن مکوش
دو چشم از پی ضع باری نکوست نه عیب برادر بود گیر د وست

او دوهم قسم چي رعایت د امانت د ټولو خلگو سره په هغه کي داخل دی رد د ودائعو او د عواریو او تطفیف په کیل او وزن کي به هم نه کوي، او د خلگو عیوب به نه پاشي، او امراء به عدل کوي د رعایا وو سره او علماء به عدل کوي د عوامو سره یعنې علماء به عقائد حقه او اعمال شرعیه ور ښیي، او هغه اعمال به ور ښیي چي په هغو کي نفع د عوامو وي په دنیا او آخرت کي، او ماینه به د مېړه سره په امانت ژوند کوي یعنې زناء به نه کوي الی غیر ذالک، او دریم قسم چي امانت د انسان دی د خپل ځان سره هغه دادی چي مسلمان به هغه کار کوي چي دده نفع پکښې وي في الدین والدنیا، او له شهوت پرستۍ او غضب او سوء الخلق وغیرها څخه به ځان ساتي، وهذا معنی قول من اعطي له الکلم الجامعة رسول الله ﷺ "کلکم" راع وکلکم مسؤل عن رعیة، وقال لا ایمان لمن لا امانة له"

درویش وایي: چي گرانو مطالعه کونکو په دې تفسیر کي په باب کي د امانت خبري راځخه اوږدې سوې، غرض مي نصیحت و تاسي ته خدای ﷻ دې په دارینو خوشحاله کړي هغه څوک چي د درویش نصیحت په غوږو د رضا او محبت واوري حتی عمل هم په وکړي، حافظ شیرازي قدس سره وایي.

امروز قدر پند عزیزان شناختم یارب روان ناصح ما از تو شاد باد
پند حکیم محض حق است ومحض خیر
فرخنده بخت آنکه بسمع رضا شنید

درویش وايي:

غرض نقشیست کزما یاد ماند   که هستی رانمی بینم بقائی
مگر صاحبدلی روزی برحمت   کند درحق این مسکین دعائی

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ

اې هغه کسانو چي ايمان يې راوړی دی تاسي اطاعت او فرمانبرداري د خدای کوئ، او اطاعت کوئ د رسول چي محمد ﷺ دی، او د خاوندانو د امر پر تاسي باندي چي ستاسي څخه وي يعنې مؤمن وي.

درویش وايي: چي "منکم" په قيد سره د هغه "اولوا الامر" خارج سو چي مسلمان نه وي لکه په لويه وچه کي د هندوستان چي اولوا الامر مشرکين دي هغه اطاعت نه دی لازم، او په بعضو دولتو کي اولوا الامر امريکايان وي.

درویش وايي: چي بعض مفسران وايي چي په دې باره کي راغلي دي چي عليه الصلوة والسلام پر يو لښکر خالد بن وليد رضی الله عنه آمر گرځولی و او په هغه لښکر کي عمار بن ياسر رضی الله عنه هم و، نو دا لښکر روان و او هغه قوم ته ورسېدی چي دوی يې اراده درلوده، نو لښکر په سفيدو کي هغه ځای ته ورسېدی او کافران د هغه ځای چي خبر سوه ټوله تښتېدلي وه او وطن يې خالي پرې ايښی و، مگر يو سړی د هغه قوم چي عمار رضی الله عنه ته ورغلی و او دا يې ورته ويلي وه چي زه مسلمان سوم "واشهد ان لا اله الا الله واشهد ان محمداً عبده ورسوله" نو عمار ورته وويل "ينفعک اسلامک فاقم" يعنې ستا اسلام تاته گټه کوي، نو دلې اوسه، نو سهار چي خالد رضی الله عنه غارت وکړی خلگ خو ټوله تښتېدلي، نو خالد پاته سړی ونيوی، عمار رضی الله عنه ورته وويل دا سړی خوشي کړه دې اسلام راوړی دی وهو في امان مني، نو د خالد بن وليد او عمار تر منځ ناوړه خبري دوه ارخېزي وسوې، نو چي کله مديني منورې ته راغله ددې موضوع مرافعه و عليه الصلوة والسلام ته وسوه، نو عليه الصلوة والسلام د عمار رضی الله عنه امن ودغه سړي ته خو قبول کړی، لکن عمار رضی الله عنه يې نهي کړی بېله آمر لښکر وچاته امان مه ورکوئ،

نو دده په حضور کي خالد بن وليد هغه ناوړه خبره وعمارته تکرار کړه، نو عليه الصلوة والسلام وخالد ته وويل "من احب عماراً احبه الله ومن ابغض عماراً ابغضه الله ومن لعن عماراً لعنه الله.

درويش وايي: چي هغه ناوړې خبري چي ما ذکر کړې هم دغه وې، فاعتذر اليه خالد" نو خالد و عمار ته عذر وکړی او هغه يې راضي کړی، فنزلت هذه الآية في ذالک لکن مع ذالک العبرة لعموم اللفظ لا لخصوص المورد وسئاتي تفصيله.

درويش وايي: چي مذکور شان نزول ابن جرير او ابن ابي حاتم له سدي څخه روايت کړی دی، لکن بخاري او مسلم او اصحاب السنن الاربعة وايي چي دا آيت په شان کي د عبدالله بن خذافة چي عليه الصلوة والسلام په يوه سريه کي استولی و نازل سوی دی وباقي القصة کمامرت.

پوښتنه: اولوا الامر څوک دي؟

ځواب: ابو شيبه له ابو هريره ﷺ څخه روايت کړی دی چي اولوا الامر اميران د لښکر وه.

درويش وايي: چي دا يو لفظ عام دی او ټولو قومندانانو ته د عساکر اسلاميه وو على تفاوت درجاتهم شامل دی، له حضرت علي ﷺ څخه روايت دی "حق على الامام ان يحکم بما انزل الله ويؤدي الامانة، نو چي امام داسي وکړي، نو حق دی پر رعاياوو چي دده حکم به اوري او اطاعت به يې کوي، له حضرت ابو هريره ﷺ څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ وويل "من اطاعني فقد اطاع الله ومن عصاني فقد عصى الله" دا له دې سببه چي امر او نهي د عليه الصلوة والسلام په امر د خدای ﷻ دي قال عز من قائل "وما ينطق عن الهوى ان هو الا وحي يوحى" عليه الصلوة والسلام زياته کړه "ومن يطيع الامر فقد اطاعني ومن يعص الامر عصاني" متفق عليه.

درويش وايي: چي ټوله مفسرين او فقهاء په يوه خوله وايي دا وجوب د اطاعة الامر خاص دی په هغه امير پوري چي امر دده مخالف د شرعي شريفي سره نه وي، او د خلفاء راشدينو پر نقشه روان وي، نو ځکه صاحب د روح البيان وايي

"هم امراء الحق وولاة العدل كالخفاء الراشدين ﷺ ومن يقتدى بهم من المهتدين كعمر بن عبدالعزيز وغيرهم، واما امراء الجور والاعتساف بمعزل عن العطف على الله ورسوله في وجوب الطاعة فانهم اللصوص المتغلبة لاخذهم اموال الناس بالقهر والغلبة بل بعض الامراء يجعل اميراً بمعولة الكفار كالامريكيين وغيرهم.

درویش وايي: چي په اوسنی زمانه کي به مصداق د اولوا الامر په شرائطو مذکوره په ټوله اسلامي نړۍ کي نه وي اللهم الا ماشذ وندر.

نکته: خدای ﷻ داسي وويل "اطيعوا الله واطيعوا الرسول و اولي الامر منكم" يعنې له اولوا الامر سره يې اطيعوا نه وواية، تعلمياً للادب مع الله ورسوله فافهم.

درویش وايي: چي قاضي ثناء الله چي تفسير مظهري دده تصنيف دی چي په سنه ۱۲۲۵ هـ کي دی وفات سوی دی، دده له وفات څخه تقريباً دوه سوه کاله تېر سوي دي، د هم د اولوا الامر تفسير کړی دی چي دا آيت شامل دی وفقهاؤ، علماؤ او مشائخو ته. يعنې پيران چي مريدانو ته تلقين ورکوي بل اولی لانهم ورثة الانبياء وخازنوا احكام الله واحكام رسوله" انتهٰی.

درویش وايي: چي د مظهري رحمة الله عليه مراد د تېرو سوو زمانو علماء او فقهاء او مشائخ دي او يا مراد دده د زمانې دي، نه د دور حاضر يعنې سنه ۱۴۲۷ هـ وقبل ذالک خصوصاً په ښار کي د کوټي چي فقيه ددې زمانې بعض داسي علماء هم سته چي په اصطلاح ددوی يې وړه دوره بولي چي په څلورو مياشتو کي څلور جلده هدايه شريفه او در مختار او جلالين، بيضاوي ورسره و طالبانو ته يې په درس وايي فكيف يمكن فهم الطالب ذالک، داسي فقهاء امانت نه لري بلکې د طالبانو سره خيانت کوي.

او داغه رنګه علماء د دور حاضر په کوټه کي ودې درجې ته د خيانت رسيدلي دي چي پر دېوالو د جامع ګانو يې اشتهارونه لګولي وي چي فلانی مولوي صاحب دوره نحوه وصرف په دوو مياشتو او فلانی مولوي صاحب دوره تفسير په دوو مياشتو وهکذا دورة المنطق ودورة الرياضي الیٰ غير ذالک په دوو

میاشتو کې طالبانو ته درسوي، نو انصاف په کار دی چې طالبان به څرنګه علوم مذکوره په دوو میاشتو کې زده کړي، د مولوي صاحب خو دا یقین وي چې زده کولای خو یې نه سي لکن دده غرض دا وي چې پر ما یوه ډله طالبان را ټول وي زما به شهرت وي، دا ټوله کارونه خیانت دی د طالبانو بیچاره ګانو سره، نو هم دا سبب دی چې طالبان په ورته دورو مروجه وو کې علوم وایي، نو بیا چې دوره حدیث وکړي او په اصطلاح لنګوټه وتړي د مراح یا زرادي یا هدایة النحو، ایساغوجي الی غیر ذالک پر درس باندي قدرت نه لري، د کوټې په ښار او په مضافاتو کې تخمیناً زر (۱۰۰۰) طالبان لنګوټې تړي ګمان نه کوم چې په دې زرو کې پر صحیح درس د علوم مروجه کتابو دي لس نفره قادر وي، او بل خیانت بیا د بعضې ملا یانو د مقدیانو سره دادی چې دی غني بلا شائبه وي بیا هم دی له مقتدیانو څخه زکاتونه ټولوي او اضحیه نه کوي او سرسایه نه ورکوي، اللهم الا سراً یعنې چې مقتدیان په خبر نه سي بیا به زکوٰة نه ورکوي ، او حج که څه هم بلا ریب پر فرض وي نه یې کوي، ولي چې په حج کې خو ډېره رسوایي د غناء ده، نو بېرېږي چې زکوٰة به یکلخته راباندي بند سي.

واعظام کین جلوه در محراب ومنبر میکنند
چون بخلوت میروند آن کار دیگر میکنند

درویش وایي: چې آفتونه ټوله د پښتنو په علاقه کوټه او مضافاتو کې محصور دي، د پاکستان په پنجاب، لاهور، کراچي وغیره کې نظامي درس پر خپل ترتیب دی، په کوټه کې هم بعضې حقیقي مدرسې سته چې درس یې پر ترتیب روان دی او په ښه تحقیق سره روان دی ولله الحمد ، او د بعض مساجدو علماء هم په دورو کتابونه نه وایي بلکې حسب المقدور هر څو کتابونه چې درسوي په ښه غور سره یې درسوي او طالبان حسب الطاقة په کتاب پوه کوي.
او بعض ملا یان داسې هم سته چې د مقتدیانو د زکاتو په خاطر یې د استاذانو حقوق تر پښنو لاندي کړي دي، او ځانو ته مفتیان هم وایي....... مصرع

بدین عقل ودانش باید گریست

واما مشائخ الدور الحاضر چي د خليفه گانو په نامه يادېږي دادي چي دوی پيري واسطه د ټولولو د اموالو د مريدانو لپاره گرځولې ده، نو بعض له دې پيرانو څخه يوه شپه د يو مريد پر کور يرغل ورووړي او هلته تر پزي پوري ځان په ورجو او غوښو موړ کړي بله ورځ د بل مريد پر کور وهکذا، نو که يې د مريد په گوته د زرو غمۍ داره گوتمۍ وليدل نو مريد ته وايي چي ته راکه دا څرنگه ښه غمۍ داره گوتمۍ ده، مريد چي يې ورکړي دی يې پخپله گوته کړي بيرته يې وکاږي مريد ته يې ونسي، مريد له شرمه ورته ووايي چي پير صاحب يا آغا صاحب دغه گوتمۍ يې ستا کرار يې پير صاحب په گوته کړي، او داسي خليفه گان هم سته چي د مريدانو ښځي خو هيڅ ستر نه ځني کوي، ولي چي د عوامو جاهلانو مريدانو خو دا خيال دی چي پير صاحب د هر چا مور او پلار دی، نو خليفه صاحب پسي گوري که د يو مريد غوره ښائسته لور او يا خور وليدل، نو بله ورځ و هغه مريد ته ووايي چي ما خوب ليدی چي ستا لور يا خور ما په نکاح کړې وي، د جاهل مريد خو دا عقيده وي چي د پير صاحب خوب حق دی، کرار خور يا لور په نکاح ورکړي، چي ډېرو خليفه گانو په دې چل ول دوې درې ماينې پيدا کړي دي.

درويش وايي: چي ورته کارونه د خليفه گانو د دور حاضر نور هم ډېر دي او دوی نو ځانو ته مشائخ وايي حقيقت خو دادی چي دوی ډاکو گان دي مشائخ له کومه دي، حاصل دا چي حقيقي شيخ او د مريدي وړ شخصيت په اوسنۍ زمانه کي ډېر نادر دی بايد عوام له استخارې څخه کار واخلي او د چا په خوږو خبرو خطا نه وزي او د خدای جل جلاله د دوست او شيخ کامل مريدي وکړي.

درويش وايي: چي دا و بيان د امام مظهري رحمة الله عليه د قول چي ده په خپل تفسير کي ليکلی وه چي فقهاء، علماء او مشائخ هم تر اولوا الامر لاندي دي بلکې بطريق الاولی.

درويش وايي: چي شايد زما په دغه اظهاراتو به بعض فقهاء د دور حاضر او بعض علماء د اوسني عصر او بعض خليفه گان د اوسنۍ زماني ناراضه سوي وي لکن پرواه نه لري، ولي گفته شده تو حق بگوی اگر هيچ کس را نيايد پسند،

اوس به بیرته رجوع و تفسیر ته د قرآن عظیم الشان وکړو.

فَإِنْ تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ

که ستاسي نزاع (جګړه) پیدا سوه په یو شي کي یعنې په هغو شیانو کي چي ستاسي امیر تاسي په امر کړي واست، یعنې بعضو علماؤ ویل چي اطاعت د امیر په دغه کار کي واجب دی، او بعضو ملایانو ویل چي اطاعت د امیر په دغه کار کي جائز نه دی، نو تاسي رجوع وکړئ هغه شی یعنې حکم د هغه شي و خدای ﷻ ته یعنې الی کتاب الله چي قرآن پاک دی (ای من نصه واشارته ودلالته و مقتضاه، کما فصل الثلثة ذالک في کتب اصول الفقة) او وه رسول الله ﷺ ته چي دی ژوندی وي، او پس له وفاته دده و احادیثو مبارکه وو ته.

پوښتنه: د اجماع الامة او د قیاس ذکر ونه کړه سو؟

ځواب: اجماع او قیاس په کتاب او سنت کي داخل دي، ولي چي د څلورو مذهبو فقهاء وایي چي د اجماع الامة لپاره یو سند غواړي من کتاب الله ای من انواعه الاربعة المذکورة او من سنة رسوله ﷺ، او دغه رنګه قیاس لره مقیس علیه غواړي من کتابه تعالی او من سنته رسوله ﷺ والحاصل" وروسته تر رجوع وماذکره ته که شرع شریفي اجازه د اطاعت د امیر در کړه خو اطاعت یې وکړه والا فلا، په هغه حدیث کي چي روایت یې بخاري او مسلم کړی دی له ابن عمر رضي الله عنه څخه داسي روایت راغلی دی چي علیه الصلوة والسلام وویل چي اطاعت د امیر المؤمنین لازم دی که د مامور خوښه وي او که یې نه وي خوښه مالم یؤمر بمعصیة فان امر بمعصیة فلا سمع ولا طاعة لانه لا طاعة للمخلوق في معصیة الخالق، او له علي رضي الله عنه څخه روایت دی "لاطاعة لاحد في معصیة انما الطاعة في المعروف" متفق علیه، وفي الهدایة که یو والي یا حاکم حکم کړی و په یو شي سره بیا یې قاضي ته د محکمې وروستاوه چي دا حکم امضاء کړه قاضي دي هغه حکم امضاء کړي حتماً مګر نه دې امضاء کوي که هغه حکم د والي یاحاکم مخالف و له کتاب الله څخه، مثلاً حاکم په یوه دعوه کي چي مدعي یو شاهد درلودی د بل شاهد په ځای کي حاکم مدعي ته قسم ایښی و، ولي چي دا حکم د والي یا حاکم مخالف دی

له دې آیت څخه "فاستشهدوا شهيدين من رجالكم" او يا له حديث څخه مخالف وي لكه حاكم چي حكم كړى وي چي هغه ښځه چي مېړه يې درې طلاقه وركړي وي، په صرف عقد د بل مېړه سره و زوج اول ته روا كېږي يعنې وطي د زوج ثاني نه غواړي، ولي چي دا حكم مخالف له هغه حديث مشهور څخه دى چي روايت يې حضرت عائشې رضي الله عنها كړى دى په باره كي د زماعه رضي الله عنه د ماينې چي عليه الصلوة والسلام ورته وويل "لاحتى تذوقي عسيلته ويذوق عسيلتك.

دروېش وايي: چي دا اورد حديث مذكور دى په بخاري وغيره كي، وقد مر بيانه وتفصيله في سورة البقرة، او يا حكم د حاكم مخالف وي له اجماع څخه لكه چي حاكم حكم كړى وي چي د مذبوحې متروک التسمية عامداً غوښي حلالي دي، ولي چي دا حكم دى د صدر اول يعنې صحابه كرامو رضي الله عنهم له اجماع څخه كما في كتب السير مخالف دى.

كه قاضي مجتهد حكم كړى و په يوه مسئله كي وروسته مجتهد ته يا نورو ته ښكاره سوه چي دا حكم د كتاب الله او يا له سنت رسول الله څخه مخالف دى، نو پر مجتهد او نورو خلگو دا لازمه ده چي رجوع وكتاب الله يا سنت رسول الله ﷺ ته وكړي او اجتهاد د مجتهد دي پرېږدي، بيهقي رحمة الله عليه په خپل كتاب كي چي نوم يې مدخل دى په اسناد صحيح د عبدالله بن المبارک رضي الله عنه څخه روايت كړى دى، دى وايي چي ما له ابو حنيفه رحمة الله عليه څخه واورېدل ده وويل ماجاء عن النبي ﷺ فعل الراس والعين" يعنې پر سر او پر سترگو زما قبول دى، او داغه رنگه له حضرت ابو حنيفه رحمة الله عليه څخه روايت دى چي تاسي پرېږدئ زما قول په حديث د رسول الله ﷺ او داغه رنگه په قول د صحابه كرامو رضي الله عنهم، او داغه رنگه له ابو حنيفه رحمة الله عليه څخه روايت دى "فاذا صح الحديث فهو قولي.

إِن كُنتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ

كه تاسي ياست چي ايمان مو راوړى وي پر خداى جل جلاله او پر ورځ د آخرت.

پوه سه: چي دا جمله شرط ده پر جزاء يې ماقبل دلالت كوي يعنې فردوه الى الله ورسوله.

ذٰلِكَ خَيۡرٌ وَّاَحۡسَنُ تَاۡوِيۡلًا ﴿٥٩﴾

او همدغه رد د حکم و خدای او و رسول ته ښه دی ستاسي لپاره تر هغه چي ستاسي په دماغو کي یې قرار نیولی وي، او ښه دی په مآل کي من تاویلکم بلا رد.

په حدیث شریف کي راغلي دي چي یو منافق مسلمان چي نوم یې بشر و، د یو یهودي سره یې په یوه شي کي دعوه وه، نو یهودي ورته وویل چي راځه چي پر علیه الصلوة والسلام شریعت سره وکړو، ولي چي یهودي په دې پوهېدی چي علیه الصلوة والسلام رشوت نه اخلي او نه د چا مراعات کوي، او منافق ورته وویل چي راځه چي پر کعب بن الاشرف فیصله سره وکړو، ولي چي منافق پوهېدی چي کعب رشوت خوره دی، خیر خو علیه الصلوة والسلام ته راغله، علیه الصلوة والسلام منافق په ملامت کړی، نو چي را ووتل منافق ورته ټینګ سو چي دا فیصله زه نه منم راځه چي پر عمر فیصله وکړو، نو عمر رضي الله عنه ته چي دواړه راغله، نو یهودي ورته وویل چي زما او د بشر تر منځ خصومت و، علیه الصلوة والسلام ته ورغلو بشر یې ملامت وباله، نو بشر پر فیصله د علیه الصلوة والسلام نه سو قانع، نو ده وویل چي راځه چي پر عمر رضي الله عنه فیصله وکړو، نو دادی موږ تاته راغلو، نو عمر رضي الله عنه وبشر ته وویل دا د یهودي خبره رشتیا ده؟ بشر ورته وویل هو! نو عمر رضي الله عنه ورته وویل چي تاسي یو ګړی ودرېږي زه کورته ځم بیرته راځم، نو عمر رضي الله عنه کور ته ولاړی او پټو یې پر ځان وپېچی او توریې تر پټو لاندي نیولې وه، چي را ووتی توره یې کش کړه او منافق یې په وواهه ځای پر ځای یې مړ کړی او دا یې وویل چي زما قضاوت دغه دی د هغه چا لپاره چي په قضاء د خدای او د رسول د خدای نه وي راضي، نو دا آیت نازل سو.

اَلَمۡ تَرَ اِلَى الَّذِيۡنَ يَزۡعُمُوۡنَ اَنَّهُمۡ اٰمَنُوۡا بِمَاۤ اُنۡزِلَ اِلَيۡكَ وَمَاۤ اُنۡزِلَ مِنۡ قَبۡلِكَ يُرِيۡدُوۡنَ اَنۡ يَّتَحَاكَمُوۡۤا اِلَى الطَّاغُوۡتِ

آیا ته نه ګورې و هغو کسانو ته چي دوی وایي یعنې په قول باطل سره "چي له زعم څخه دلته مراد دی" چي دوی ایمان راوړی دی پر هغه کتاب چي پر تا نازل

سوی دی یعنې القرآن العزیز او پر هغه کتاب چي تر تا دمخه نازل سوی دی یعنې التورات دوی اراده لري چي تحاکم او فیصله خصوماتو و طاغوت ته وروړي چي مراد ځني دلته کعب بن الاشرف دی.

پوه سه: چي د "طاغوت" وزن فعلوت دی او د مبالغې صیغه ده لکه رحموت جبروت کعب بن الاشرف خدای ﷻ طاغوت وباله لکثر طغیانه کما هو المشهور في احواله واقواله في شان دین الاسلام وفي شان محمد ﷺ.

فائده: حضرت عمر ﷛ چي د هغه منافق سر په توره پرې کړی، نو جبرائیل ؑ و علیه الصلوة والسلام ته وویل چي عمر ﷛ فرق دی په منځ کي د حق او باطل فمسي بالفاروق.

درویش وایي: چي یو کتاب په نامه د الفاروق سته چي په هغه کي ټوله مفصل احوال د امیر المؤمنین عمر بن الخطاب ﷛ او دده ټولي کارنامې او فتوحات پکښي تحریر دي من شاء فلیشتري الکتاب المذکور من المکاتب في بلدة کویته.

پوښتنه: په قصه کي د عمر بن الخطاب ﷛ خو یو منافق و یعنې بشر کمار او په آیت کي "الی الذین" په صیغه د جمع راغلی دی؟

ځواب: و بشر ته ورته نور منافقان هم وه لکه الحلاس بن الصامت، معتب بن قشیر، رافع بن زید، نو ځکه یې صیغه د جمع راوړه.

درویش وایي: چي بعض مفسران ددې آیت شان نزول داسي بیانوي چي د یهودانو دوه قومه وه په مدینه منوره او شاوخوا کي د بني نضیر او بني قریضه په نامه یادېدل او په قومي لحاظ په زمانه کي د جاهلیت بني النضیر ترفع درلوده پر بني قریضه وو چي نتیجه یې دا وه چي که چېري د بني قریضه یو سړي د بني نضیر یو سړی وژلی وای، نو قاتل خو یا قصاصېدی او یا یې سل وسق خرما ورکول، یعنې دیت چي هر وسق شپېته صاع و، او که د بني نضیر یو سړي د قریضه یو سړی وژلی وای، نو قاتل نه قصاصېدی او دیت یې فقط شپېته وسق و، نو څه وخت چي علیه الصلوة والسلام ومدینې منورې ته هجرت وکړی، نو

یهودان درې قسمه سوه، یو قسم مخلص مسلمانان سوه لکه عبد الله بن سلام رضي الله عنه او دده ملګري او بعض یهودانو د دواړو قبیلو په نفاق سره ایمان راوړی، او یو قسم جهراً وعلانیة پر هودیت پاته سوه، نو د بني نضیر یوه سړي د قریضه یو سړی قتل کړی، نو په دې موضوع خصومت پیدا سو، بني نضیر ورته وویل چي زموږ او ستاسي تر منځ دا فیصله په جاهلیت کي سوې وه چي زموږ سړی به ستاسي د قتل په سبب نه وژل کېږي او صرف شپېته وسق خورما به درکوو اوس هم هغه فیصله ده، نو بني قریضه وو ورته وویل چي دا خو زموږ او ستاسي فیصله وه د جاهلیت په وخت کي چي تاسي بني نضیر پر موږ ډېر واست اوس خو موږ او تاسي سره ورونه یو دین مو یو دی یعنې اسلام فلا فضل لکم علینا في الدین، نو منافقانو ددوی وویل چي راځئ چي پر ابو برزة اسلمي چي کاهن و فیصله وکړو، او مسلمانانو مخلصانو ددواړو ډلو وویل چي علیه الصلوة والسلام ته به ورسو هر څه چي په دین د اسلام کي حکم و هغه ته به غاړه کښېږدو فانزل الله آیة القصاص وهذه الآیة من قوله تعالی "الم تر الی الذین" بیا تر پایه پوري، نو پر دې شان نزول مراد له طاغوت څخه ابو پرزة اسلمي کاهن دی.

درویش وایي: چي فوائد شتّٰی متعلق په اولوا الامر پوري دادي.

(۱) قال رسول الله ﷺ که چا معامله کول د خلګو سره یعنې والله اعلم من الامر نو یې ظلم نه کاوه پر دوی او چي خبري به یې کولې د خلګو سره دروغ به یې نه ورته ویل، او چي د خلګو سره به یې وعده وکړه خلاف د وعدې یې نه کاوه فهو من کملت مرؤته وظهرت عدالته ووجب اخوته یعنې رعیت باید ده ته د ورور په سترګو وګوري یعنې اطاعت یې وکړي.

(۲) لابد للامراء من خوف الله وخشیته باجراء الشرائع والاحکام الاسلامیة واجراء السنن النبي ﷺ حتی یملأ الله قلوب الناظرین الیهم رعباً وهیبةً یعني وان کان الهیئة في الظاهر کالخلفاء الراشدین رضي الله عنهم ومن مشی علی اقدامهم.

درویش وایي: چي موصوف په دغو صفاتو سره امراء په اوسنی زمانه کي هیڅ نسته اللهم الا نادراً کما لا یخفٰی.

(۳) تاریخ اسلامي وايي چي د روم بادشاه و امیر المؤمنین عمر رضی الله عنه ته بعضې جامې او څه خوراكي مواد د خپلو حکومتي خلګو په لاس سره د جاه او جلال ورکړه، نو هغه قاصدان چي مدینې منورې ته راغله پوښتنه يې وکړه چي د امیر المؤمنین قصر چېري دی، نو خلګو ورته وويل چي امیر المؤمنین يو لوی سرای هم نه لري فضلاً عن القصر کما توهمتم بلکې هغه په يو ډېر کوچني سرای کي ژوند کوي چي د سرای دروازه يې توره ده او د سرای دېوال يې نهایت زوړ دی، نو يو چا چي يې سرای ور وښووی، دوی چي دروازه ور وټکول عبد الله بن عمر رضی الله عنه ورته راووتی او قاصدانو ته يې وويل چي هغه اوس کور ته دوډۍ وخوړل او دُره يې واخستل دباندي ووتی بیا چي عبد الله بن عمر رضی الله عنه وکتل عمر رضی الله عنه د يو دېوال و سايې ته بیده و دُره يې تر سر لاندي کړې وه، نو يې قاصدانو ته وويل چي هغه دی امیر المؤمنین بیده دی، قاصدان چي راغله ورته ودرېدل عمر رضی الله عنه يې په خوارۀ خوب بیده ولیدی، نو يې داسي وويل "عدلت عدالت دي کړی د رعیتو سره "فامنت" نو زړه دي بېغمه دی "فنمت حیث شئت" نو بیده يې هر ځای چي دي زړه غواړي "وامرائنا ظلموا فاحتاجوا الی الحصون والجیوش" او زموږ امیرانو ظلمونه کړي دي، نو ځکه دوی د خپل محافظت لپاره مجبور دي وقلعو او لښکروته........ سعدي شیرازي قدس سره وايي

بادشاهی که طرح ظلم افګند پای دیوار ملک بکند
نکند جور پیشه سلطانی که نیاید زګرګ چوپانی

ارد شیر وايي چي دینداري د سلطنت تادای دی او عدل يې چوکي داري ده، نو هغه دېوال چي پر مځکه تادای نه لري هغه ژر نړېږي، او هغه بادشاهي چي چوکیدار نه لري له منځه ځي، قال العلماء الظلم عار وجزائه نار والاجتناب عنه واجب علی کل مسلم وعاقل ولو کان کافراً" نه وینئ چي نوشیروان سره له کفره په عدل سره د نوشېروان عادل نوم د تاریخ په پاڼو کي ثبت کړی، او حجاج بن یوسف سره د ظاهري مسلمانی د ظلم په سبب د سفاک نوم په تاریخ کي پرېښو ومن الله التوفیق...... بیت

د عبید په زړه کي نور نور ډېر شیان دي
که یې بیان کړي حاسدان هرګوره ډېر دي

وَقَدْ أُمِرُوٓا۟ أَن يَكْفُرُوا۟ بِهِۦ وَيُرِيدُ ٱلشَّيْطَٰنُ أَن يُضِلَّهُمْ ضَلَٰلًۢا بَعِيدًا ﴿٦٠﴾

او حال دادی چي دوی امر کړه سوي وه یعنې د الله پاک له خوا چي دوی دي کفر کوي په طاغوت سره یعنې له طاغوت څخه دي مخالفت کوي که طاغوت انسي وي لکه کعب بن الاشرف او یا ابو برزة اسلمي، او که طاغوت جني وي لکه ابلیس و اولاده واتباعه. او اراده لري شیطان چي تاسي ګمراهان کړي په ضلال بعید سره له حق څخه.

حاصل د آیت دادی چي مسلمانان به مخالفت کوي له طاغوته د هر قسم د اقسامو مذکوره وو چي وي، او داغه رنګه مؤمنان مامور دي په دې سره چي دوی به مخالفت کوي د یهودانو او نصارٰی وو خصوصاً الامریکیین والانکلیسیین، او مخالفت به کوي له کاهنانو او شیطانانو څخه او بېزاري به کوي له دوی څخه.

درویش وایي: چي بد دی حال د هغو کسانو چي امریکایان یې هم کاسه او هم کوزه وي او هم دوی یې اهل مشوره وي. قال رسول الله ﷺ من اتٰی کاهناً" یعنې غیب ویونکي ته "فصدقه بما یقول" او تصدیق یې وکړی په هغو خبرو چي کاهن کولې."او اتٰی حائضاً یعنې جماع یې وکړه د ماینې سره په وخت کي د حیض "او اتٰی امرئة في دبرها" او وطي یې وکړې د ماینې سره په دبره کي "فقد برئ ممانزل علی محمد" نو له هغه دین څخه چي پر محمد علیه السلام نازل سوی دی بېزاره سو، روی هذا الحدیث اصحاب السنن بنسد صحیح عن ابي هریرة رضی الله عنه قاله المظهري

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا۟ إِلَىٰ مَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ وَإِلَى ٱلرَّسُولِ

او چي وه به ویل سوه و منافقانو ته چي تاسي راسئ و هغه شي ته چي خدای جل جلاله نازل کړی دی او رسول الله ﷺ ته راسئ.

پوه سه: چي مونږ ضمیر د "لهم" و منافقانو ته راجع کړی. ولي چي دا آیت په

شان کي ددوی نازل سوی دی بقرینة مابعیده، او له عطف څخه د "ولی الرسول" په قرینه ددې چي اصل په عطف تغایر دی بین المعطوفین چي "الی الرسول" غیر دی له "ماانزل الله" څخه چي قرآن دی، او داغسي هم ده ولي چي رسول الله ﷺ به گاهي حکم کاوه په وحي غیر متلو سره چي آحادیث مبارکه وه چي رائي، او گاهي به یې اجتهاد سره کاوه علی من جوز الاجتهاد للنبي ﷺ.

رَاَيْتَ الْمُنٰفِقِيْنَ يَصُدُّوْنَ عَنْكَ صُدُوْدًا ﴿٦١﴾

ته وینې چي منافقان ستا څخه روی گرداني کوي وبل چاته، ولي چي په بل چا کي دوی د رشوت ځای هم ویني او د قومیت ځای هم ویني، او په تا کي هیڅ شی بېله حق ویلو منافقان نه ویني.

پوه سه: چي "صدوداً" مفعول مطلق دی د "یصدون".

پوښتنه: خدای ﷻ دمخه ومنافقانو ته د "لهم" ضمیر راوړی او دلته یې اسم ظاهر د دوی راوړی حکمت یې څه دی؟

ځواب: حکمت تقبیح ددوی د حال ده په دغه اسم قبیح سره.

درویش وایي: چي منافق او حق ویونکی ضد دي، منافق د حق گویه تل خلاف وي.

فَكَيْفَ

استفهام لپاره د تعجب دی وحال ته د منافقانو، والمعنی فکیف لایستحیون من قولهم الآتي مع ظهور حالهم لکل ذی بصیرة.

اِذَآ اَصَابَتْهُمْ مُّصِيْبَةٌ

چي دوی ته ورسېږي یو مصیبت چي عمر رضي الله عنه د دوی یو منافق مر کړی کمامر.

پوه سه: چي "اذا" دلته د صرف ظرفیت لپاره دی نه د استقبال لپاره کما هو اصل معناه لان المصیبة المذکورة امر ماض ههنا.

بِمَا قَدَّمَتْ اَيْدِيْهِمْ

چي دوی وروسته تر حکم د علیه الصلوة والسلام و عمر رضي الله عنه ته محاکمه وروړه

ثُمَّ جَآءُوكَ

بیا تاته راسي یا د عذر لپاره او یا د طلب د دم المقتول لپاره.

يَحْلِفُونَ بِاللَّهِ إِنْ أَرَدْنَا إِلَّا إِحْسَانًا وَتَوْفِيقًا ﴿٦٢﴾

دوی قسمونه اخلي حلفاً کاذباً لظهور حالهم، زموږ نه وه اراده په تحکیم د عمر رضي الله عنه مگر نه فیصله په منځ کي د خصمینو په وجه حسن سره، او موافقه د خصمینو مو غرض وه، یعنې ستا مخالفت مو غرض نه و او نه ستا له حکمه سخط یعني بغض کوو، یعنې موږ بېرېدلو چي علیه الصلوة والسلام خو حق حکم کوي او حق خو تریخ وي، نو طرف د متخاصمینو به له تا څخه ناراضه سوی وای او زموږ اصل غرض صلح ددغو متخاصمینو په منځ کي وه او ستا څخه بېرېدلو چي تا به صلح نه وای کړې، نو عمر رضي الله عنه ته موږ له دې جهته ورغلو چي دی به صلح وکړي او متخاصمین به سره راضي کړي.

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ يَعْلَمُ اللَّهُ مَا فِي قُلُوبِهِمْ

دوی هغه کسان دي چي خدای جل جلاله خبر دی په هغه شي چي ددوی په زړو کي دی یعني نفاق، نو کاذب قسمونه ودوی ته فائده نه کوي.

فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ

نو ته مخ واړوه د قبول د عذر ددوی او یا د دوی له مطالبې څخه د دم د مقتول دده چي عمر رضي الله عنه قتل کړې فان دمه هدر.

وَعِظْهُمْ

او دوی ته نصیحت وکړه چي نفاق پرېږدئ او په اخلاص مسلمانان سئ.

وَقُل لَّهُمْ فِي أَنفُسِهِمْ قَوْلًا بَلِيغًا ﴿٦٣﴾

او ووایه دوی ته په باره کي د ځانو ددوی یو قول بلیغ مؤثر في القلوب، او حسن بصري رحمة الله علیه وایي چي قول بلیغ دادی چي دوی ته ووایه چي یو وخت به خدای جل جلاله ناګاه ستاسي د قتل حکم صادر کړي، ولي داسي بېروڼ ددوی د زړو

ببخ ته رسېږي او بعض مفسرین ددې آیت داسي ترجمه کوي فاعرض عنهم ای عن عقابهم لئلا یقول الکفار ان محمداً یقتل اصحابه فیعرض النضرة في قلوبهم عن الاسلام وعظهم ای باللسان وقل في انفسهم آه، یعنې في الخلوة ولي چي نصیحت په پټه ګټور دی تر علانیت نصیحت.

وَمَآ اَرْسَلْنَا مِنْ رَّسُوْلٍ اِلَّا لِيُطَاعَ

موږ نه دی استولی یو رسول له رسولانو څخه مګر نه ددې لپاره چي دده اطاعت دي وکړه سي، لان اطاعة الرسول اطاعة الله وهو مقصود من الرسالة.

پوه سه: چي استثناء دلته مفرغه ده ای ما ارسلناه لشیئ من الاشیاء الا لیطاع.

بِاِذْنِ اللّٰهِ

ای بسبب اذنه تعالی وامره المبعوث الیهم چي دوی به ددغه اطاعت کوي، نو څوک چي په حکم د رسول نه وي راضي او اطاعت یې نه کوي، نو مستحق د قتل دی، ولي چي دغه سړی خو رسالت ددغه رسول نه مني لکه عمر رضی الله عنه چي هغه منافق قتل کړی چي د علیه الصلوة والسلام په حکم نه و راضي.

وَلَوْ اَنَّهُمْ اِذْ ظَّلَمُوْٓا اَنْفُسَهُمْ

که چېري دغه منافقین هغه وخت چي دوی ظلم کړی و پر خپلو ځانو باندي په سبب د نفاق او د تحاکم الی الطاغوت.

پوه سه: چي کلمه د "لو" چونکه فعل غواړي، نو ځکه یې مفسرین داسي بولي ولو ثبت انهم آه.

جَآءُوْكَ

که راغلی وای وتاته اې محمد ﷺ یعنې په اخلاص سره او له نفاق څخه یې توبه کښلې وای.

پوه سه: چي "جاؤک" خبر دی د "ان" واذا الظرفیة متعلق به.

فَاسْتَغْفَرُوا اللّٰهَ

او طلب د بخښني یې له خدای څخه کړی وای په توبه سره له نفاقه او علیه الصلوة والسلام ته یې عذر کړی وای مما فعلوا بالاخلاص وصمیم القلب.

وَاسْتَغْفَرَ لَهُمُ الرَّسُولُ

او طلب د بخښنې کړې وای دوی لره رسول ﷺ.

پوه سه: چې داسې یې نه وویل فاستغفرت کما هو مقتضی الخطاب في قوله جاؤاک لپاره د تعظیم د شان د علیه الصلوة والسلام په وصف سره د رسول، او لپاره د تنبیه پر دې چې شان د رسول دادی چې عذر د مجرم قبلوي ولو کان الجرم عظیماً.

لَوَجَدُوا اللّٰهَ تَوَّابًا رَّحِيمًا ﴿٦٤﴾

دوی به پیدا کړی وای خدای ﷻ یعني یقین به یې سوی وای پر خدای ﷻ چې قبلونکی د توبې دی چې په اخلاص سره وي، او زائد پر قبول د توبې رحم کونکی دی في الغایة چې سیئات د تائب په حسنانو وربدلوي.

پوه سه: چې شان نزول د وروسته آیت په اتفاق د ائمة الحدیث الستة داسې بیان سوي دي چې زبیر بن العوام رضي الله عنه د انصارو د یو سړي سره خصومت یعنې دعوه وه په واله کي د حرة یعنې یو جاري مانده و چې دواړو خپلي مځکي په اوبه ولې لکن د زبیر رضي الله عنه مځکه لوړه وه چې ولې ته یې بند نه وای ور اچولی اوبه نه ورختلې، نو انصاري ورته وویل چې ولې ته به بند نه ور اچوې که ستا مځکي ته درخېژي او که نه، نو دا موضوع و علیه الصلوة والسلام ته پېش سوه، نو علیه الصلوة والسلام و زبیر ته وویل چې ته والې ته بند ور اچوه چې ستا مځکه اوبه سوه بیا یې انصاري ته ور ایله کوه، نو انصاري و علیه الصلوة والسلام ته وویل چې تا دا حکم له دې سببه وکړی چې زبیر رضي الله عنه ستا د عمه زوی دی، نو د علیه الصلوة والسلام رنګ ډېر تغیر سو، وروسته علیه الصلوة والسلام وزبیر ته وویل چې خپله مځکه اوبه کړه بیا تر هغو اوبه انصاري ته مه ور ایله کوه څو اوبو د مځکي پنډلونه نه وي پټ کړي، نو انصاري چې علیه الصلوة والسلام ته درد وروستی زبیر ته یې پوره خپل شرعي حق ورکړی او دمخه چې کومه فیصله علیه الصلوة والسلام کړې وه او زبیر ته یې صرف دا ویلي وه چې ستا مځکه صرف اوبه سوه انصاري ته اوبه ور ایله کوه د دواړو مراعات علیه الصلوة والسلام کړي وه، چې انصاري و علیه الصلوة والسلام

ته درد وروستی نو زبیر ته یې خپل پوره حق ورکړی.

پوښتنه: انصاري څرنګه داسې د ادب خلاف خبره و نبي عليه السلام ته کوله؟

ځواب: دا سړی د اوس یا د خزرج د قبیلې منافق و، انصاري یې په دې وباله چې په نصب ددوی سره شریک و.

پوښتنه: بعض مفسران لکه بغوي رحمة الله عليه وايي چې دغه سړی چې له زبیر رضي الله عنه سره یې دعوه وه حاطب بن ابي بلتعة و، لکن مظهري رحمة الله عليه وايي چې دا خبره غلطه ده، ولې چې حاطب خو انصاري نه و بلکې مهاجر و، او بل کامل مسلمان و چې د بدر په غزاء کې هم شامل سوی و، نو څرنګه به هغه داسې کفر امېزه خبره و عليه الصلوة والسلام ته کوله.

درویش وايي: چې بغوي رحمة الله عليه روایت کوي چې دغه دوه کسان یعنې زبیر رضي الله عنه او هغه بل په نامه انصاري چې د عليه الصلوة والسلام له خوا راووتل مقداد بن الاسود رضي الله عنه په لاره کې ولاړ و او یو یهودي هم له مقداد سره ولاړ و، نو مقداد پوښتنه ځنې وکړه چې دعوه چا وګټل؟ هغه انصاري ورته وویل چې دعمه زوی یې وګټل او د خولې کونج یې سره کش کړی له پسخنده، یهودي پوه سو چې استهزاء یې په حکم د عليه الصلوة والسلام وکړه، نو یهودي وویل قاتل الله هؤلاء یشهدون انه رسول الله او بیا یې قضاء او حکم متهم بولي، یعنې د عمه د زوی مراعات یې وکړی، نو له دې روایت څخه صراحةً معلومه سوه چې مخاصم د زبیر رضي الله عنه منافق و لان الاستهزاء بحکم رسول الله ﷺ کفر باجماع الامة المرحومة.

فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ

درویش وايي: چې بعض مفسرین وايي چې کلمه د "لا" زائده ده کما في "لااقسم بیوم القیامة" او ربک قسم دی، او بعض مفسرین وايي چې کلمه د "لا" لپاره د نفي ده ای لیس الامر کما فعل الذین یزعمون انهم مؤمنون ثم لایرضون بحکمک ثم استانف القسم بقوله وربک "قسم په رب ستا دی چې دوی مؤمنان نه سي کېدای.

حَتّٰى يُحَكِّمُوْكَ فِيْمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ

تر هغه وخته پورې چې دوی په تا محكم گرځوي په هغه منازعاتي او مختلف فيها احكامو کې په منځ کې ددوی لکه د زبير او انصاري چې په واله کې د حره اختلاف و او ته یې محکم کړې.

ثُمَّ لَا يَجِدُوْا فِيْٓ اَنْفُسِهِمْ حَرَجًا مِّمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوْا تَسْلِيْمًا ﴿٦٥﴾

پوه سه: چې جمله د "ثم لايجدوا" عطف ده پر "يحكموك" باندې، والمعنى وروسته ستا تر محکم والي به نه پیدا کوي په زړو کې خپل تنگي او شک د هغه حکم څخه چې تا قضا په وکړه او تسليمېږي به وتا ته انقياداً وطوعاً بلاكراهة لحكمك "تسليماً" مفعول مطلق دی.

پوه سه: چې په دې آیتو کې دلیل دی پر دې چې که چا رد کړی يو شی له احكامو څخه د او یا له اوامرو څخه د رسول الله ﷺ، نو هغه د اسلام د فراخي دائرې څخه ووتی خو رد یې په سبب د شک وي یا پر وجه د سرکښی.

والدليل على هذا چې صحابه کرامو ﷺ پر مانعينو د زكوٰت يعني پر وجه د انكار له فرضيت څخه د زكوٰة او دوی ویل چې دا صرف يو معاونت چې موږ د عليه الصلوة والسلام کاوه وروسته تر وفات د عليه الصلوة والسلام حكم د ارتداد وکړی او جنگ یې ورسره وکړی او اولادونه یې په سبي ځني راوستل.

پوه سه: چې متابعت د رسول الله ﷺ فرض عين دی په فروض عينه وو کې او فرض کفايي دی په فرض كفايه وو کې كصلوة الجنازة مثلاً، او واجب دی په واجباتو کې لکه وتر اضحيه وغيرهما، وسنة في السنن وهكذا، ومخالفته تزيل نعمة الاسلام اعاذنا الله تعالى.......... سعدي رحمة الله عليه

خلاف پیمبر کسی ره گیرند که هرگز بمنزل نخواهد رسید

نو نبي كريم ﷺ دلیل دی د حق د لارې او مخالفت یې دلیل د ضلالت دی.

حافظ شیرازي وايي

بكوى عشق منه بې دليل راه قدم که من بخويش نمودم صد اهتمام ونشد

وفي الحديث الصحيح قال رسول الله ﷺ لايؤمن احدكم حتى يكون هواه تبعاً

لما جئت به.

وَلَوْ اَنَّا كَتَبْنَا عَلَيْهِمْ

ای لو ثبت ولي چي وروسته تر لو فعل ضروري دی که موږ فرض کړو پر دغو کسانو چي وايي چي موږ ايمان راوړی دی او سره د هغه ستا په حکم نه وي راضي وهم المنافقون لان سوق الكلام في المنافقين، او دا نه ده روا چي ضمير د عليهم دي وتولو مؤمنانو د زماني د عليه الصلوة والسلام راجع وي ای الصحابة ﷺ، ولي چي څرنګه به صحيح وي حکم پر صحابه کرامو که زه پر دوی يو شی فرض کړم دوی يې نه کوي، او سره ددې چي خدای ﷻ مدح د اصحابو کړې ده په دې آيت سره "كنتم خير امة اخرجت للناس" وقوله تعالى في حقهم "يسارعون في الخيرات" او عليه الصلوة والسلام ويلي دي خير القرون قرني والصحابة داخلون في قرنه ﷺ، او بل دليل دادی که ضمير راجع وي و اصحابو ته د عليه الصلوة والسلام، نو بايد چي اصحاب د موسٰی علیه السلام افضل وای تر اصحابو د عليه الصلوة والسلام ولي چي اصحاب د موسٰی علیه السلام چي امر سوه په توبه کي د عبادت العجل په قتل د ځانو هغو هم دغه کار وکړی.

اَنِ اقْتُلُوْا اَنْفُسَكُمْ

چي خپل ځانونه مړه کړئ ای يقتل بعضهم بعضاً يعني في التوبة عن اعراضكم عن حكمك الى غيرك لکه بني اسرائيل چي په زمانه کي د موسٰی په توبه کي د عبادة العجل په دهغه قتل الانفس امر سوي وه.

اَوِ اخْرُجُوْا مِنْ دِيَارِكُمْ

او يا وځئ له خپلو وطنو څخه او له خپلو ساريو څخه لکه بني اسرائيل په خروج له مصر څخه امر سوه.

مَّا فَعَلُوْهُ اِلَّا قَلِيْلٌ مِّنْهُمْ

نه به وای دغه کار چي قتل د ځانو دی او یا وتل د خپلو وطنو او سرايو دی مګر لږو کسانو ددوی.

درويش وايي: چي په دې مقام کي يو دقيق سوال ستـه هغـه دا چي روح البيان ضمير د "عليهم" ومنافقـانو تـه راجع کړی دی حيث يقول على هؤلاء المنافقين، وروسته يې پـه تفسير کي د الا قليل منهم داسي ويلي دي وهم المخلصون، نو سوال دادی چي مخلصين خو په منافقينو کي نه وه داخل، نـو استثناء څرنگه ځني صحيح کېږي، او داسي ځواب هم څوک نه سي ورکولای چي استثناء منقطع ده، ولي چي ضمير د منهم چي راجع و منافقانو ته دی په مستثنى کي موجود دی.

درويش وايي: چي ددې سوال ځواب مظهري رحمة الله عليه داسي ورکړی دی بتوفيق الله تعالى اياهم للاخلاص بعد النفاق.

درويش وايي: چي دا صرف يو احتمال دی، نو صحيح پـه ځواب کي د اشکال مذکور دادی چي ضمير د عليهم راجع سي و منافقينو ته پـه شمول د بعض قليل د مؤمنانو لکه اهل البدو، نـو استثناء بـه صحيح سي، او د قليـل منهم څخه بـه اراده د مخلصانو هم صحيح سي او حکم د قلت به هم صحيح سي فتامل تاملاً دقيقاً والله اعلم بالصواب واليه المرجع والمآب.

وَلَوْ أَنَّهُمْ فَعَلُوا مَا يُوعَظُونَ بِهِ لَكَانَ خَيْرًا لَّهُمْ وَأَشَدَّ تَثْبِيتًا ﴿٦٦﴾

او که چېري دوی کړی وای هغه کار چي دوی ته نصيحت په هغه کار سره کېږي چي متابعت دی د رسول ﷺ په خوښه سره او په کمال رغبت سره، نو ددوی لپاره به دا متابعت خير وايي يعنې په دنيا او اخرت کي، او ډېر ښـه بـه وايي از روی تحقيق د ايمان ددوی يعنې ايمان به يې له شک او شبهي څخه وتلی وای.

پوه سه: چي نصب د "تثبيتاً" بناء دی پر تميز له نسبت څخه د اشد وفاعل ته.

پوه سه: چي حسن بصري او مقاتل رحمهما الله وايي چي دا آيت چي نازل سو حضرت عمر، عمار بن ياسر، عبدالله بن مسعود او نور گڼ شمېر صحابه وو رضي الله عنهم وويل والله لو امرنا يعنې بقتـل الانفس لفعلنا والحمد لله الذي عافانا" يعنې په دې امر مشکل سره يې نه کړو مکلف، نو عليه الصلوة والسلام تـه چي ددوی دا خبره ورسېده داسي يې وويل "ان من امتي لرجالاً الايمان في قلوبهم اثبت من

الجبال الرواسي" په تحقيق زما په امت كي داسي كسان سته چي ايمان ددوى په زړو كي محكم دى تر پر خپل ځاى ولاړو غرو.

وَّإِذًا

يعنې كه دوى دا فعل كړى واى "وهذا عطف على قوله تعالى لكان خيراً لهم"

لَّآتَيْنَاهُم مِّن لَّدُنَّا أَجْرًا عَظِيمًا ﴿٦٧﴾

موږ به وركړى واى له خپلې خوا څخه تفضلاً ثواب زائد تر اعمالو ددوى، او ثواب د تثبت پر دين باندي ثواب لوى يعنې ثواباً لايقادر قدره لان ماعده العظيم جل جلاله عظيماً فلا يحيط به الفهم والعقل.

وَلَهَدَيْنَاهُمْ صِرَاطًا مُّسْتَقِيمًا ﴿٦٨﴾

او موږ به دوى ته هدايت كړى واى د لاري سمي چي تګ پر هغه لاره سړى و خداى ﷻ ته رسوي، وفي الحديث الصحيح "من عمل بما علم ورثه الله علم مالم يعلم" كه څوك عمل وكړي په هغه علم چي ده زده كړى دى خداى ﷻ به و هغه ته ميراث وركړي د هغو شيانو د علم چي دده نه و زده، وفي الحديث الصحيح "لايكون احدكم كالعبد السوء ان خاف عمل يعني والا لا، ولا كالاجير السوء ان لم يعط لم يعمل، وكن ماقيل من لم يركب الاهوال لم نيل الاموال.

درويش وايي: چي اموال خسيسه عندالله بيله ډېرو شدائدو نه پيدا كيږي فكيف ينال رضى الملك الجبار والاقامة في دار القرار بدون احراق اهواء النفس الامارة بعشق ونار، رزقنا الله تعالى واياكم رضى العزيز الغفار في الحيوة المستعار.

درويش وايي: لكه څنګه چي د امراض ظاهره وو دواګانې سته، داغه رنګه د عصيان د مريضانو مجربه دوا سته وهو التوبة بالاخلاص بحيث لا يعود الى الذنب كما لايعود الحليب الى الضرع.

درويش وايي: چي په يو حديث كي راغلي دي چي بعض محدثينو حسن ګڼلى دى، چي يو سړى و عليه الصلوة والسلام ته راغلى او وه يې ويل "يارسول الله انك لاحب الي من نفسي وولدي" ته پر ما ګران يې تر ځان او تر عيال، او زه چي ګاهي

پر کور یم ستا محبت مي په زړه کي راسي، نو مي په کور کي صبر نه کېږي حتی چي زه رانه سم او ستا مبارک مخ ونه وینم "واذا ذکرت موتي وموتک عرفت انک اذا دخلت الجنة رفعت مع النبیین واني ان ادخلت الجنة خشیت ان لا اراک" او زه چي په یاد کړم خپل مرگ او ستا مرگ زه پوهېږم چي ته چي داخل سې و جنت ته ته به پورته کړه سې د نبیانو ومقام ته یعنې ډېرو مقاماتو ته د جنت او که زه چیري داخل سم و جنت ته زه بېرېږم چي په جنت کي به تا ونه وینم ولي چي ته به په اعلی درجاتو کي د جنت مقیم یې او زه به په ډېرو کښتو درجو کي د جنت یم، یعنې نو څرنگه به دي ووینم او بیا به مي صبر څرنگه کېږي؟ علیه الصلوة والسلام هیڅ ځواب ور نه کړی حتی چي جبرائیل الطَیلا دا آیت نازل کړی.

وَمَنْ يُطِعِ اللهَ وَالرَّسُوْلَ

څوک چي اطاعت وکړي د خدای جَلَّجَلَالُهُ په اداء کي د فرائضو او داغه رنگه په ترک کي د منهیاتو قطعیه وو او اطاعت وکړي په اداء کي د سنتو.

فَأُولٰۤئِكَ مَعَ الَّذِيْنَ اَنْعَمَ اللهُ عَلَيْهِمْ مِّنَ النَّبِيّٖنَ

نو دغه کسان ملگري وي د هغو کسانو چي خدای جَلَّجَلَالُهُ د هغو کسانو احسان کړی دی او نعمت یې ورکړی دی په دنیا او آخرت کي چي هغه عبارت دانبیاء علیهم السلام دی.

پوه سه: چي بغوي رحمة الله علیه وایي چي دا آیت په شان کي د ثعبان رضي الله عنه چي ازاد شده مریی و د علیه الصلوة والسلام او ډېر سخت محبت یې د علیه الصلوة والسلام سره درلودی او د علیه الصلوة والسلام له لیدو یې هیڅ صبر نه درلودی یوه ورځ ثعبان رضي الله عنه و علیه الصلوة والسلام ته راغلی رنگ یې ډېر تغیر خوړلی و او په مخ کي یې آثار د غم او حزن ښکاره کېدل، نو علیه الصلوة والسلام پوښتنه ځني وکړه چي ولي متغیر اللون او مغموم یې؟ ثعبان رضي الله عنه ورته وویل چي زه نه ناجوړی یم او نه مي پر یو ځای درد سته لکن زه چي تا ونه وینم ډېر سخت وحشت راته پیدا کېږي تر هغو چي تا وینم، اوس زما اخرت پیاد سو او دا

مي په زړه کي راوګرځېدل چي په ورځ د قيامت خو به عليه الصلوة والسلام په درجات عالياتو کي د انبياء عليهم السلام وي او زه که جنت ته ورهم سم په کښته منازلو کي به يم، نو تا به نه وينم نو زه به څرنګه صبر کوم په دې سبب مي رنګ تغير خوړلی دی او مغموم يم فانزل الله هذه الآية.

درويش وايي: چي مفسرين وايي چي عبرت عموم لره لفظ دی چي "فاؤلئک" دی خصوص لره مورد نه دی، او درويش وايي چي ددې آيت مختلف شان نزولونه په احاديثو کي راغلي دي لکن منافات نه سره لري په ټولو کي دي نازل وي.

فائده: په يو صحيح حديث کي راغلي دي چي صحابه کرامو ﷺ له عليه الصلوة والسلام څخه پوښتنه وکړه چي څرنګه به وي زموږ او ستا ملاقات په جنت کي "وانت في الدرجات العاليات من الجنة ونحن في المنازل السافلة منها" نو عليه الصلوة والسلام داسي ځواب ورکړی "ان الاعليين ينحدرون الى من هو اسفل منهم فيجتمعون في رياضها فيذكرون ما انعم الله عليهم ويثنون عليه"

ژباړه: د لوړو درجو خلګ راکښته کېږي الى من هو اسفل و جنت ته د هغه چا چي تر دوی کښته دي له جنتيانو څخه، نو دوی يعني اعلى او اسفل په باغو کي د اسفل د جنت سره جمع سي، نو دوی يو له بل سره د خدای ﷻ د نعمتو بيان کوي پر دوی باندي او حمد وايي د خدای ﷻ پر ما انعم باندي.

درويش وايي: چي يو دار الاقامة او منزلت د عالي او د سافل دی هغه خو سره جلا دی، او يو ځای کېدای نه سي، او يو ملاقات او ليدل دي د سافل سړي لکه صحابه کرام ﷺ او نور اولياء کرام رحمهم الله علي المرتبة والمنزلة لره لکه عليه الصلوة والسلام چي محبوب د ټولو و هغه ته لار خلاصه ده لکه په دې نژدې حديث کي چي بيان سوه، او عين ممکنه ده که څه هم مسموع نه ده بعض سوافل دي د ملاقات او ديدار لپاره په اجازه د لوړو درجو لرونکو و ملاقات ته دوی په منازلو کي د هغو بعض اوقات ورسي لکه په دې دنيا کي چي يو مريی په اجازه د مولى د هغه کور ته د ملاقات لپاره ورتلای سي.

درويش وايي: چي مسلم، ابو داؤد او نسائي له ربيعه بن کعب اسلمي ﷺ

ښخه روايت کړی دی، ربيعه رضي الله عنه چي ما به د اوداسه اوبه او نور د ضرورت شی لکه مسواک وغيره و عليه الصلوة والسلام ته وروړی، نو يوه ورځ يې راته وويل "سلني" زما ښخه يو شی وغواړه؟ ما ورته وويل يا رسول الله صلى الله عليه وسلم "اسئلک مرافعتک في الجنة" زه ستا ښخه غواړم يو ځای ستا سره په جنت کي، عليه الصلوة والسلام راته وويل "اوغيرذالک" يابل شی وغواړه، ما ورته وويل "هو ذاک" زما سوال هم داغه دی" يعني د بل شي سوال نه کوم، عليه الصلوة والسلام راته وويل "فاعني على نفسک بکثرة السجود" يعني زما سره ته کومک وکړه ستا پر نفس باندي يعني ته به زما سره په جنت کي يو ځای کېږي په ډېرو سجدو سره يعني لمونځو سره، له دي حديث ښخه دا معلومه سوه چي مرافقت د ربيعه بن کعب رضي الله عنه د عليه الصلوة والسلام سره په جنت کي چي عليه الصلوة والسلام منظور کړی لکن دا له خواصو ښخه د ربيعه رضي الله عنه دی والله اعلم بالصواب.

فائده: په دي آيت کي خدای جل جلاله کلمه د "نبيين" وويل او لفظ د "مرسلين" يې نه وو ايه حکمت يې څه دی؟

ځواب: عدد د انبياء على نبينا وعليهم الصلوة والسلام ډېر دی تر رسولانو، په صحيح حديث کي راغلي دي چي له عليه الصلوة والسلام ښخه چا پوښتنه وکړه "کم النبييون" انبيا څو دي. ده ورته وويل "مائة الف واربعة وعشرون الفا" وفي رواية مائة الف واربعة وعشرون الفا" بيا هغه چا پوښتنه ځني وکړه چي رسولان په دوی کي څو دي؟ عليه الصلوة والسلام ورته وويل دري سوه ديارلس جماً غفيراً.

مسئله: د انبياء عليهم السلام په ايمان کي دي عدد معين نه ذکر کوي لما علمت من اختلاف الروايتين بلکې داسي به وايي چي زما پر ټولو انبياء عليهم السلام باندي ايمان دی. او د رسولانو په عدد کي اختلاف نه سته، نو که مرسلين ذکر سوي وای فقط دري سوه ديارلس ته به شامل وای، فافهم هذه الفائدة الجديدة في هذه الآية الكريمة.

وَالصِّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَآءِ وَالصَّٰلِحِينَ

عطف دی پر نبيين باندي.

پوه سه: چې په دې آیت کې خدای ﷻ الذین انعم الله علیهم پر څلورو برخو وېشلی دی پر ترتیب د منازلو ددوی في القرب الی جنابه تعالی وتقدس، اوله ډله به انبیا علیهم السلام وبلله ځکه چې دوی سره له کمال خدا داده په تکمیل د نورو انسانانو په توحید او نورو صفاتو عالیه وو او اعمال صالحه وو سره وبذل غایة مجهودهم في هذا الطریق وتحمل المشاق والشدائد والصبر علیها في ابلاغ الهدایة الی کافة الخلق، نو انبیا علیهم السلام پس له کمال علمي او عملي پر تکمیل د نورو هم ګمارل سوي دي.

او دویم قسم یې صدیقون ذکر کړه چې صدیق صیغه د مبالغې ده ای المبالغ في الصدق والاخلاص في الاقوال والافعال الی النهایة التقوی چې قوت نظري او قوت عملي ددوی وغایة الصفا ونهایة التهذیب ته رسېدلی دی.

او دریمه درجه یې شهداء دي چې د غایة حب الهي له کبله او د محبت د اعلاء د کلمة الله او د حفاظت د دین مبین د اسلام له دښمنانو څخه یې خپل خوږ ژوند او خپل ګران روحان په ښیندلي دي.

او څلورمه ډله یې صالحان بندګان نامزد کړي دي چې هغو ټوله امور شرعیه پر ځای کړي وي او له منهیاتو څخه د دین یې ځان ساتلی وي اللهم اجعلنا منهم.

درویش وایي: چې خواجه عبدالله انصاري مدفون شهر هرات قدس سره په بیان کې د څلورمې ډلې داسي ویلي دي.

حبذا قومی که داد زندگی را داده اند | ترک دنیا گفته اند واز همه ازاده اند
روزها باروزها درگوشها بنشسته اند | بازشبها در قیام بندگی استاده اند
نفس خود را قهرکرده روح کرده پر فتوح | زاد تقوی برگرفته بهر مرگ آمده اند
طرفة العیني نبوده غافل از حضرت ولي | سیلها بااین همه از دیدها بکشاده اند
یکزمان از نوح همچون نوح فارغ نیستند | همچو یحی گوئیا از بهر زاری زاده اند
زآب تاب تب الی الله غسل کرده آن کسان | روی خود برخاک پای مسجدبنهاده اند
ربنا گویند ازان لبیک عبدي می شنوند | جمله سرمست الست از جرعه این باده اند
راحتی دیدند وذوقی یا فتند از انس وجان | روز شب در کونج خلوت برسر سبجاده اند

تا بدنیا آمد ند از کلبه کتم عدم سوی حضرت جزنیاز وناله نفرستاده اند
پیر انصاری تو میدانی که ایشان کیستند فرقه بی کرو فروز مره دل ساه اند

درویش میگویند که اکثر اهل الله و اولیاء الله درلباسی وافعال واقوال واحوال چناچه خواجه عبد الله انصاری رحمة الله علیه بیان فرموده میباشند، لکن گاهی اهل الله در لباس شاهی وفقر قلبی خودرا نمودار میگرداند، چناچه حضرت جامي رحمة الله علیه درحال مرشد خود را خواجه عبید احرار قدس سره را بدین عنوان آورده اند.

چو فقر اندر قبای شاهی آمد بتدبیر عبید الله آمد

چناچه در انبیاء کرام این دو قسم موجود بوده ببین جاه وجلال سلیمان علیه السلام ونظر کن به فقر وکشنگی ماهواره حضرت سید البشر محمد ﷺ را که موافق ابیات خواجه عبد الله انصاری بوده، راهي است که مختار پیامبر خدا محمد مصطفی بوده، وراه مرشد حضرت الجامی خواجه عبید الله رحمة الله علیه راهی است که سلیمان بن داؤد بر آن بوده.

درویش میگوید رائهای اولیاء الله مختلف هست لکن مقصود بالذات که تقرب الی الله ووصل عریان است یک است رزقنا الله وایاکم التقرب الی الله جل جلاله به هر طریق که باشد.

درویش میگوید که ماها علماء عصر حاضر میگویم که حدیثکه در آن آمده که "علماء إمتي کانبیاء بني اسرائیل" مایان هم در آن داخل میباشم ونیز میگویم که مایان تمنٰی راههای صالحین داریم چه گوئید این دعوی واین تمنی درست است ویا خیر؟

جواب: این دعوه خیالست ومحالست وجنون، الا ماشاء الله واین تمنی اشتهاء کاذب است مثل اشتها مریض مرض محرقه بگوشت وغیره الا نادراً في بعض العلماء من العصر الحاضر، زیرا که موانع سدراه والدعوی المذکور درین عصر موجود هستند بدترین موانع تکبر است که سر چشمه آن در ابلیس بوده که به همگان معلوم است، هم ازین تکبر ابلیس پلید، سعدي شیرازي چنین حکایت نموده

تکبر عزازیل را خوار کرد
بزندان لعنت گرفتار گرد

دوم حقد وحسد که سرشالان آن یهودان مدینه بودند در عصر نبوی. سوم عدم مراعات سنت نبوي ﷺ که سبب ناراضی آن حضرت ﷺ خواهد بود در قبر انور حجره مبارکه، چهارم غیبت وبهتان که اکثر ماها مثل نمک طعام استعمال مینمایند.

درویش میگوید عمر او به {۹۰} خواهد رسید تجربه بسیار دارم من علماء صالح دیده ام که علم انها فقط بر کنز وقدوری شرح الیاس مستخلص محصور بوده لکن زهد وتقوی وخوف خدا وامتثال امر الهي واجتناب از نواهی باند ازه بود که همه وهمه اولیاء الله بودند، امروز علم چهاره علوم در علماء عصر حاضر موجود است لکن در میدان عمل اسپهای آنان لنگ است ودر منهیات روان دوان میروند وفرق مختلفه هوا وهوس از دین مبین وعقائد اهل سنت والجماعة برگشتند مثل وهابیه وسلفیه وغیر آن ... ع قیاس گیر از زمستان مابهار مرا.

وَحَسُنَ أُولَٰئِكَ رَفِيقًا ﴿٦٩﴾

یعنې ښه دي دغه څلور صنفه چي ذکر کړه سوه.

پوه سه: چي "رفیقا" منصوب دی من نسبته حسن الی اولئک او یا حال دی له "اولئک" څخه.

سوال: اولئک" خو جمع دی، نو "رفیقا" يې جمع ولي راوړی؟

ځواب: د رفیق اطلاق پر یوه او جمع دواړو کېږي.

ذَٰلِكَ

یعنې مرافقت سره منعم علیهم کي څه عمل ددوی نه وي کړی.

الْفَضْلُ مِنَ اللَّهِ

دا د خدای ﷻ فضل او احسان دی.

پوه سه: چي "ذالک" مبتداء ده او "الفضل" يې صفت دی او خبر يې "من الله" دی او یا "الفضل" خبر دی د "ذالک" او "من الله" يې حال دی ای کائنا من الله.

وَكَفَىٰ بِٱللَّهِ عَلِيمًا ۝٧٠

او کافي دی خدای ﷻ خبر په سبب د ذالک اللحوق.

پوه سه: چي کلمه د "با" زائده ده پر فاعل باندي هر ځای چي په قرآن کریم کي راسي، والحاصل ان سبب لحوق المحب بالمحبوب من عمل کعمله وذالک المحبة امر لا یعلمه الا الله تعالی او کرام کاتبین هم نه دي په خبري؛ وعن انس رضي الله عنه ان رجلاً قال یا رسول الله ﷺ الرجل یحب قوماً ولم یلحق بهم ای من حیث اعمالهم فقال النبي ﷺ المرء مع من احب رواه احمد والبخاري ومسلم، وفي البخاري ومسلم عن عبدالله بن مسعود وانس قال قال رجل یا رسول الله ﷺ متی الساعة قال ویلک ما اعددت لها قال ما اعددت لها الا اني احب الله ورسوله انت مع من احببت یعني الرسول ﷺ لعدم المکان لله تعالی، قال انس رضي الله عنه فما رئیت المسلمین فرحوا بشئ بعد الاسلام فرحهم بهذا" انس رضي الله عنه وایي ما نه دی لیدلی مسلمان چي خوشحاله سوی دی وي په یو شي پس له اسلامه لکه خوشحالي ددوی په دي قول د علیه الصلوة والسلام انت مع من احببت، ولي صحابه رضي الله عنهم ټوله محبین د علیه الصلوة والسلام غایة الحب فیکونون معه ﷺ في الجنان لا في الدرجة والمنزلة بل في الزیادة والملاقات هر وخت چي ددوی اراده سي اللهم اجعلنا منهم بفضلک وکرمک فانک علی کل شئ قدیر وبالاجابة جدیر.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ خُذُواْ حِذْرَكُمْ

اې هغه کسانو چي ایمان یې راوړی دی درسره اخلئ حذر خپل.

پوه سه: چي "حِذر" بکسر الحاء وسکون الدال و "الحَذر" بالفتحتین معناهما واحد ای ما یحذر به عن العدو من السلاح والخیل وغیرهما وقد جاء المِثل والمَثل والاثر علی الوزنین المذکورین.

فَٱنفِرُواْ ثُبَاتٍ

وځئ و جهاد ته د کافرانو "ثبات" جمع ثبة په معنا د جماعت یعني عشرة فما فوقها کذا روی عن ابن عباس رضي الله عنه، فالمعنی جماعات متفرقة او دی سرایا وایي جمع د سریة.

أَوِ انْفِرُوا جَمِيعًا ﴿٧١﴾

او یا وځئ جهاد ته سره جمع چي ودې ته غزوه وايي.

وَإِنَّ مِنْكُمْ لَمَنْ لَيُبَطِّئَنَّ

او په تحقیق بعض ستاسي څخه، هغه کسان چي له جهاد څخه تاخير کوي او ځان کاږي وهم المنافقون، دا جمله عطف ده على خذوا حذركم باندي عطف القصة على قصة الى قوله فليقاتل.

پوښتنه: منافقان خو کافران وه نو په منکم کي څرنګه داخل کړه چي مراد څني مؤمنان دي؟

ځواب: دخول ددوی په اعتبار د ایمان قولي او ظاهري دی لاباعتبار الکفر الباطني والقلبي.

پوه سه: چي مراد له "لمن آه" څخه ابن ابی واصحابه دي چي په غزاء کي د احد يې تخلف مختار کړی.

فائده: کلمه د لام په "ليبطئن" کي لپاره د قسم محذوف دی تقديره وان منکم والله ليبطئن ای يتخلفون عن الجهاد.

پوه سه: چي "لمن" اسم دی "ان" لام د ابتداء چي پر داخل کړي په سبب د فصل بالخبر وهو منکم کما هو القانون النحوي.

فَإِنْ أَصَابَتْكُمْ مُصِيبَةٌ

نو که تاسي ته به اې مؤمنانو ورسيدی يو غم لکه شکست او شهادت لکه په احد کي چي اوويا کسه شهيدان مسلمانانو له لاسه ورکړه او شکست يې هم په برخه سو.

قَالَ قَدْ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيَّ إِذْ لَمْ أَكُنْ مَعَهُمْ شَهِيدًا ﴿٧٢﴾

نو دا منافق ويي خدای ﷻ د پر احسان او انعام پر ما وکړی په دې سبب چي که د مسلمانانو په ميدان جنګ کي حاضر وای، نو ماته په قتل په برخه سوی وای يا به مي جراحت په برخه سوی وای.

وَلَئِنْ اَصَابَكُمْ فَضْلٌ مِّنَ اللّٰهِ لَيَقُوْلَنَّ كَاَنْ لَّمْ تَكُنْۢ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهٗ مَوَدَّةٌ

او که چېري ورسېږي فضل له جانبه څخه د خدای ﷻ وتاسي ته لکه فتح پر کفارو، هر آئینه دا منافق وايي له ډېره غمه څخه كما يدل عليه التاكيد بالنون الثقيلة، او لفظ د "كان" مخفف د مثقل دی اسم یې ضمیر شان محذوف دی لم تكن بالتاء والياء قرائتان متواترتان، ولي چي اسم د "يكن" چي لفظ مودت دی او مونث غير حقيقي تذكير او تانيث د فعل دواړه يې روا دی په منځ کي ستاسي مسلمانان او د منافق.

پوه سه: چي جمله د "لم تكن آه" په منځ کي د "ليقولن" او مقوله د هغه چي ياليتني دی، والمعنى په داسي شان کي وي منافق لکه ستاسي او دده تر منځ مودت او شناخت نه و لان محبتهم كان المال ولم يصل اليهم شئ من الغنيمة وهذه مقوله القول.

يٰلَيْتَنِيْ كُنْتُ مَعَهُمْ فَاَفُوْزَ فَوْزًا عَظِيْمًا ﴿٧٣﴾

پوه سه: چي اصل منادی محذوفه ده ای يا قومي كشكي زه ملګری وای د مسلمانانو په دغه ګټور جنګ کي، نو ما په بری پيدا کړی وای لوی بری يعنې الغنيمة، والمعنى ماته به هم د غنيمت لويه برخه رارسېدلې وای.

فَلْيُقَاتِلْ

نو جنګ دي کوي.

پوه سه: چي دا کلمه معطوفه ده پر "خذوا حذركم" باندي، او په دې جمله کي التفات دی له خطاب څخه د "خذوا" و غیبت ته د "فيقاتل آه"

فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ الَّذِيْنَ يَشْرُوْنَ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا بِالْاٰخِرَةِ

په لاره کي د خدای ﷻ يعنې صرف او صرف لپاره د اعلاء كلمة الله يعنې "لا اله الا الله، يعني لا لغنيمة ولا لاظهار الشجاعة ولا للعصبية وغير ذالک وهم المخلصون من المؤمنين، نو پر دې تقدير موصول فاعل دی د "يشرون" او بعض مفسرين وايي چي شراء پر خپل معنا ده ای يختارون الحيوة على الآخرة وهم المنافقون.

سوال: منافقان كله في سبيل الله جنګ كوي فما معنا كونهم مخاطبون بالقتال؟

ځواب: د آيت معنا پر دې تقدير داده چي منافقان دي د ځانه سره فكر وكړي او ايمان بالاخلاص دي راوړي او له نفاقه دي توبه وكاږي او بيا دي قتال في سبيل الله وكړي تاچه دا نفاق ددوی حسرت ونه ګرځي پر دوی په دنيا او آخرت كي، وهذا مثل ان تقول للجنب صل ای اغتسل عن الجنابة ثم صل وامثلته كثيرة، او دا هم احتمال سته چي مخاطب په فليقاتل سره دي مؤمنان مخلصان وي لكه په خذوا حذركم كي او له موصول څخه دي مراد كافران او منافقان وي چي دوی حيوٰة الدنيا پر آخرت خوښه كړې ده، نو شرا پر دې تقدير هم پر خپله معنا ده او موصول مذكور محلاً منصوب مفعول به ده فليقاتل دی.

وَمَنْ يُقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ فَيُقْتَلْ اَوْ يَغْلِبْ فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ اَجْرًا عَظِيمًا ﴿٧٤﴾

او څوک چي جنګ كوي د كافرانو سره په لاره كي د خدای ﷻ، نو ووژل سي يعنې شهيد سي او يا غالب سي پر كافرانو يعنې په جنګ كي ژوندی پاته سي، نو ژر دی چي زه په ده ته وركړم ثواب لوی يعني په ورځ د آخرت، ولې چي ده خو خپل جهد وكړی حسب طاقت او په اعلاء د كلمة الله يې كوشش وكړی، نو چي دی ووژل سي او اعلاء دكلمة الله دده په جنګ سره حاصله نه سوه، نو ثواب د بذل النفس او د بذل الجهد خو خدای ﷻ پاک يقيناً وركوي، نو كه دی غالبه سي سره د اعلاء د كلمة الله احراز د غنيمتو خو يې هم وكړی، نو دې سرې ته هم خدای. اجر عظيم وركوي، او پيدا كول د غنيمت دده و اجر ته تاوان نه كوي كه دده نيت خالص وي د اعلاء كلمة الله لپاره او لپاره د اعزاز د دين وي لا الغنيمة.

له ابو هريره رضی الله عنه څخه روايت دی چي بخاري او مسلم راوړی دی چي نبي عليه السلام وويل چي خدای ﷻ وعده د مغفرت كړې ده د هغه چا سره چي ووځي په لاره كي د خدای ﷻ "لايخرجه الا ايمان بي وتصديق برسلي ان ارجعه بمانال من اجر وغنيمة او ادخله الجنة، وعن ابي هريره رضی الله عنه ايضاً قال قال رسول الله ﷺ مثال او حال د

مجاهد في سبيل الله لکه حال د هغه سړي چي روژې نسي او ولاړ وي پر لمونځو او آيات د خداى.پکښي وايي او سستي نه کوي نه په روژه کي او نه په لمونځو کي حتى يرجع المجاهد في سبيل الله، وفي الحديث الصحيح قال رسول الله ﷺ جاهدوا المشركين باموالكم" تاسي جهاد کوئ له مشرکينو سره په مالو سره، يعني انفاق کوئ او خرچه ورکوئ و مجاهدينو ته "وانفسکم" او په خپلو ځانو سره يعني پخپله هم په جهاد کي دربره "والسنتکم" او په خپلو ژبو سره ښيرا کوه مشرکينو ته د شکست او ماتي خوړلو او مسلمانانو ته دعاء کوه د نصرت او غنيمت.

وَمَا لَكُمْ لَا تُقَاتِلُونَ

او څه سوي دي په تاسي باندي چي جنګ نه کوئ، کلمه "ما" استفهاميه مبتداء ده "ولکم" يې په اعتبار د متعلق يې خبر دى اى ماثبت لکم.

دا جمله حال ده عامل يې "ثبت" دى، والمعنى ماثبت لکم تارکين القتال والاستفهام للانکار على الترک.

فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالْمُسْتَضْعَفِينَ

په لار کي د خداى ﷻ يعني لاعلاء کلمة الله "والمستضعفين" عطف اسم الجلالة اى في سبيل الله المستضعفين اى في خلاصهم بحذف المضاف من ايدي المشرکين بمکة، قال ابن عباس رضي الله عنه کنت انا وامي من المستضعفين وليس مقصوده الحصر فيهما.

مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ وَالْوِلْدَانِ

بيان للمستضعفين يعني له لويو خلګو څخه چي به ضعيفه وه او د هجرت طاقت به يې نه درلودى او ښځي چي دوى د سفر لار ومدينې ته يوازي نه سواى قطعه کولاى او بچه مرده هلکان چي د مشرکينو د مکې د ډېرو کړاوو سره مخامخ وه.

الَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا أَخْرِجْنَا مِنْ هَٰذِهِ الْقَرْيَةِ الظَّالِمِ أَهْلُهَا

هغه مستضعفين چي دوى به په مناجات او دعا کي داسي ويله مونږ وباسې له دغه قريې څخه يعني مکه "ربنا" منادى بحذف حرف النداء يعني ياربنا.

پوه سه: چي لفظ د "قريه" په اصطلاح د قرآن عام دى ښار ته هم وايي، چي ظالم دي اهل ددې قريې.

پوه سه: چي لفظ د ظالم كه څه هم لفظاً د قريه لكن تذكير يې په اعتبار د مسند اليه المذكر المذكور بعدها يعنې اهلها.

وَاجْعَلْ لَّنَا مِنْ لَّدُنْكَ وَلِيًّا ۚ وَّاجْعَلْ لَّنَا مِنْ لَّدُنْكَ نَصِيْرًا ﴿٧٥﴾

او گرځوي ستا له خوا څخه يو څوک چي ته ولي زموږ كار وكوي او موږ ته راكړې ستا له خوا كومک كونكي زموږ چي د مشركانو ازار زموږ څخه منع كړي.

درويش وايي: چي ددوى خواست خداى ﷻ قبول كړى چي چي عليه الصلوة والسلام مكه مكرمه فتح كړه او عتاب بن اسيد رضي الله عنه يې حاكم پر مكه مقرر كړى چي عليه الصلوة والسلام مدينې ته تلى چي هغه د هر مظلوم كسات له ظالمه څخه اخستى.

اَلَّذِيْنَ اٰمَنُوْا يُقَاتِلُوْنَ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ ۚ

هغه كسان چي ايمان يې راوړى وي دوى جنگ كوي په لار كي د خداى ﷻ اى الطريق الموصل الى الله وهو طاعته واطاعة رسوله.

وَالَّذِيْنَ كَفَرُوْا يُقَاتِلُوْنَ فِيْ سَبِيْلِ الطَّاغُوْتِ

او هغه كسان چي كافران دي هغه جنگ كوي په لار كي د شيطان.

پوه سه: چي "طاغوت" صيغه د مبالغې ده كه څه هم سركښ ته وايي لكه دمخه چي تېره سوه چي كعب بن الاشرف ته يې طاغوت وويل، لكن مراد دلته رئيس اعظم د طاغوتانو دى يعنې الشيطان كمايدل عليه مابعده.

فَقَاتِلُوْٓا اَوْلِيَآءَ الشَّيْطٰنِ ۚ

نو تاسي جنگ كوئ سره د دوستانو د شيطان.

اِنَّ كَيْدَ الشَّيْطٰنِ كَانَ ضَعِيْفًا ﴿٧٦﴾

په تحقيق مكر د شيطان ضعيفه دى، ولي چي مكر د شيطان محصور دى صرف پر وسوسه باندې.

تنبیه: د بدر په غزاء کې چې د مشرکانو تعداد زر نفرو ته رسېدی او ټوله هم مسلح وه او هم د سپرتیا شیان ورسره وه شیطان په رنګ د سړي ورته راغلی او ابو جهل یې تر لاس ونیوی او داسې یې ورته وویل "لاغالب لکم من الناس الی اخیر الآیة في موضع آخر من القرآن" وروسته چې شیطان ملکي ولیدلې چې د مسلمانانو د ضعف په خاطر چې تعداد یې درې سوه دیارلس و دوه اسان، پنځه اوښان او اته توري ورسره وې او علیه الصلوة والسلام د ډېرو دلسوز زاري په سبب میدان جنګ ته راغلی، نو شیطان د ابو جهل لاس ایله کړی او د شا پر خوا روان و او ابو جهل ته یې وویل "اني بریئ منکم اني اری مالاترون اني اخاف الله والله شدید العقاب" وهذا لفظ عبارة القرآن ناقلاً لقول الشیطان في موضع آخر من القرآن، والمعنی زه بېزاره یم ستاسې څخه زه وینم هغه څه چې تاسې یې نه وینئ یعنې اللعین الملائکة او زه له خدای ﷻ څخه بېرېږم.

درویش وایي: چې معنا د بېرې د لعین له خدای ﷻ څخه داده چې دا ملکي خدای ﷻ زما پر قتل ونه ګماري والله اعلم بالصواب.

پوښته: چې شیطان خو مخلوق دی او یو رزیل ملعون دی نو دده کید نسبت به وکید ته د باري ﷻ چې خالق د عالمیانو دی او عالم په حال د ټولو کائناتو العلویات والسفلاتو دی بې څه نسبت وي بلکې د نیست او هست نسبت به یې وي.

پوښتنه: خدای ﷻ دلته کید د شیطان ضعیف وبلی او په صورت یوسف کې یې د ښځو کید ته عظیم ویلي دی "ان کیدکن عظیم" وجه یې څه ده؟

ځواب: شیطان خو وسوسه د زنا په زړه کې د سړي ور اچولای سي، نور خو یې زنا ته نه سي مجبوره کولای لکن یوه فاحشه زانیه ښائسته ښځه چې په خلوت کې سړي ته ورسي لامحاله زنا په کولای سي الا من عصمه الله، داغه رنګه شیطان به د دوو ورونو تر منځ په وسوسه سره عداوت پیدا کړي لکن یو په بل نه سي وژلای او ښځه یو ورور په بل ورور وژلای سي، مثلاً د یوه مایني کاذبانه خپل مېړه ته وویل چې ستا ورور زما څخه مچه واخستل او زه یې و زنا ته دعوت کړم، خو ما په ډېر ځیګر خونی ځان ځني خلاس کړی، نو ددې ښځې مېړه

ورځي بيلا تحقيق خپل ورور په گولۍ ولي مثلاً، دوه ورونه ديوه مور او پلار چي ډېر سره خوشحاله وي ښځي سره جلا کولای سي.

سمع شنيده واقعه: په يوه قريه کي دوه ورونه وه چي يو يې ملاصوفي نومېدی او بل شېر نومېدی بزگری او باغوانی يې کولې، ډېر سره گران وه او دواړو ماينې درلودې، يوه ورځ شېر وخپلې ماينې ته ويلي وه چي زما او د ملاصوفي داسي ښه ورور گلوي ده چي دا څو کاله چي مور تاسي راواده کړي ياست ما وده ترخه خبره نه ده سره کړې، نور ورونه چي دواړه ماينې ولري له لږ وخت کي په وېش سره جلا سي، د شېر ماينې ورته وويل چي مور ښې ښځي يو تا او ستا ورور نه سره جلا کوو، شېر ورته وويل چي ستاسي په شيطانت مور نه سره جلا کېږو، خير دا خبره خو د شېر او د ماينې ډېره دمخه سوې وه.

درويش وايي: چي په پخوا زمانه کي او اوس هم د صحراء د خلگو دا رواج دی چي چونکه په ژمي قصابي نه کېږي، نو هر کور والا که څه هم مسکين وي د کال د سره يو ښه ورى رانسي او ښه خواړه او اوربشي ورکوي تاچي وژمي ته ښه تيار سي، نو په ژمي يې حلال کړي، او دې ته صحرايان لاندى وايي، دا پوسه چي حلال کړي له هډ کو څخه خلاصي غوښي جلا کړي او پر هغو غوښو ډېره مالگه واچوي او پر مني يې وځړوي (منى داوي چي يوه اوږده محکمه لکړه په مځکه کي ښخه کړي او پر سر يې يو بل کوچنی لرگی تينگ وروتړي او هغه بې هډوکو غوښي نيمى د لوړ لرگي پر يوه خوا او نيمى يې پر بله خوا ور واچوي تاچه وچي سي، بيا کوچنى کوچنى کترې ځني جوړي کړي او بيا يې ټوله ژمي په کتهو کي خوري چي مزه داري غوښي وي، او د لاندي په ورځ پخوا دا قانون و چي په محل کي به چا لاندى وکړى د محلې له هر کور څخه به يې يو يو سرى ماښام مېلمه کاوه او دلبند او لرى به يې باندي کړى او ورجي به يې هم ورسره پخې کړې ماښام به يې د کلي مېلمانه ماړه کړه او خپلو کورو ته به ولاړه، خو ددې اصطلاح سره موافق ملاصوفي او شېر هم يو ښه غټ پوسه د کال له سره څخه رانيولى و د لاندي ورځ چي راغله شېر د مځکي د خړوبولو لپاره تللى و، ملاصوفي پوسه

حلال کړی او پر مروجه قانون يې سنبال کړی او د مابنام د مېلمنو کار يې هم برابر کړی، شپږ هم مابنام ته راورسېدی او د مېلمنو کار او خدمت پای ته ورسېدی، شپږ وایي زه چي خوني ته ورغلم ماینه مي په یو کونج کي ناسته ده ما ورته وویل چي څه کوې دلته غلې ناسته یې، دې د کاذبانه ژړا په لهجې راته وویل چي داغسي ناسته یم، خو ما ته ژړا ډېر گروم راوستی او دې ته مي وویل چي اخیر څه پېښه ده دې بیا وژړل خو زه یې ډېره متاثر کړم، نو ما ورته وویل چي ژر راته ووایه چي څه پېښه ده، دې په ژړا کي راته وویل چي نن چي دي لالا پوسه حلال کړی او نس یې ور څیري کړی خپل زوی چي یې ورغلی هغه لوی پښتورگی یې په لاس ورکړی او زما یتیم چک چي ورغلی هغه دونده کوچنی پښتورگی یې ورکړی، شپږ وایي چي ماینې مي وویل چي تر اوسه لا زما د زوی پلار ژوندی دی ملا صوفي داسي ظلم ورسره وکړی دا که خدای ناخواسته پلار یې مړ سي ملا صوفي به څرنگه ظلمونه ورسره وکړي، شپږ وایي ما ورته وویل چي دغسي به یې نه وي کړي، دې راته وویل په خدای که یې بل ډول کړي وي، شپږ وایي ما ماینې ته وویل چي زه به هم د ملا صوفي خوښ سم چي د مني پر سر به غوښي ورسره ووېشم او آئینده به زما او دده وېش سره جلا وي، شپږ وایي چي د ډېره دردہ ما ور ناري کړه چي لا لا؟ ملا صوفي په خپله خونه کي و، ماینې راته وویل چي څه یې کوې؟ ما ورته وویل چي هم دا ننه شپه دده سره وېش کوم، ما ینې راته وویل اوس یې پرېږده شپه ده سهار به وېش ورسره وکړې، شپږ وایي زما زورونه دي چي دباندې ور ووځم او د ملا صوفي سره یې معلومه کړم ماینه مي خوني ته کشوي چي اوس یې پرېږده، په اخیر کي یې راته وویل چي د یوه پوسه په دوو پښتورگو کي تا تر اوسه یو لوی یو او بل کوچنی لیدلی دی، او بیا یې راته وویل چي تا خو ویله چي ما او ملا صوفي ډېره سره گران یو، ما درته وویل چي موږ ښځي ښې ښځي یو چي تاسي نه سره جلا کوو، او اوس مي څرنگه په درواغو وېش ته اماده کړې، شپږ وایي ما ورته وویل چي خدای ﷻ مو دي ستاسي له شر او تګیه وساتي.

درویش وایي: چي له دې اوږدې قصې څخه زما مطلب دادی چي مېړه باید د ماینې خبره بلا تحقیق او تامل پر غور ونه نیسي او عمل په ونه کړي، لهذا ښځو ته د حبائل الشیطان لقب ورکړه سوی دی یعنې د شیطان رسۍ، اول مکر د ښځي چي سړی له هوشه باسي د درواغو ژړا ده چي د هري ښځي رسماً زده ده.

درویش وایي: چي دا رنګه واقعات شنیده او دیده ماته معلومي دي لکن په تفسیر کي بالا ګنجائش د قصو نسته، نو دا قصه په قرار د مشت نمونه خروار وبولئ.

اَلَمۡ تَرَ اِلَى الَّذِيۡنَ قِيۡلَ لَهُمۡ

ته نه ګورې هغو کسانو ته چي وویل سوه دوی ته له جانبه د رسول الله ﷺ، بغوي رحمة الله علیه له کلبي رحمة الله علیه څخه روایت کړی دی چي په هغه وخت کي چي علیه الصلوة والسلام په مکه مکرمه کي و او ازار د اهل مکې پر مسلمانانو تر اندازې ډېر سو، نو عبدالرحمن بن عوف الزهري، مقداد بن الاسود الکندي، قدامة بن مظعون الجهني، سعد بن ابي وقاص او نور ګڼ شمېر مسلمانانو رضي الله عنهم قبل ان یهاجروا له علیه الصلوة والسلام څخه اجازه د جنګ وغوښتل د کفارو سره د مکې، نو علیه الصلوة والسلام ورته وویل:

كُفُّوۡۤا اَيۡدِيَكُمۡ

تاسي باند کړئ خپل لاسونه یعنې ځانونه له جنګ څخه د کفارو د مکې، ولي چي زه په جنګ سره ددوی نه یم امر سوی.

وَاَقِيۡمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ

او لمونځ کوئ او زکوة ورکوئ، یعنې ځانونه په لمونځو او زکاتو چي تاسي په امر سوي یاست مشغول کړئ، ولي چي په لمونځو او زکاتو سره د نفس تصفیه راځي، نو دا جهاد دی د نفس امارة بالسوء سره، او جهاد د نفس سره مقدم دی تر جهاد د کفارو سره، ولي اصلاح د ځان مقدمه ده تر اصلاح د بیګانه چي کفار دي، نو ځکه خدای جل جلاله جهاد له نفس سره پر هر مسلمان فرض عین ګرځولی دی، او جهاد له کفارو سره فرض کفایي الا في بعض الاحوال چي کافران د

مسلمانانو مځکه اشغال کړي.

پوه سه: چي استفهام د "الم" لپاره د تعجب دی او ځای د تعجب یې هغه دی چي وروسته تر امر بالقتال یوې ډلې له جنګ څخه ډډه وکړه او د کفارو بېره یې په زړو کي پیدا سوه، اوسره ددې چي دوئ ټوله اماده باش وه و قتال ته دمخه تر امر بالقتال کمایدل علیه قوله تعالی "کفوا ایدیکم آه" لان الامر بالکف عن الشئ انما یکون بعد القصد الی ذالک الشئ.

فَلَمَّا كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ

پس هغه وخت چي قتال د کفارو سره پر دوی فرض سو، یعنې وروسته تر هجرت د علیه الصلوة والسلام مدینې ته، نو هغه پر دوی سخته پرېوته او جبن یې مختاره کړی، ولي چي دوی له ازاره د کفارو خلاص سوه او ژوند یې په راحت سو.

إِذَا فَرِيقٌ مِّنْهُمْ يَخْشَوْنَ النَّاسَ كَخَشْيَةِ اللَّهِ

پوه سه: چي "اذا" د مفاجات او جواب د "لما" دی او "فریق" مبتداء ده او "منهم" یې صفت دی، نو نکره مخصصه سوه دلته یې ابتداء صحیح ده کما تقرر في النحو، او "یخشون" یې خبر دی او اضافت په خشیة الله اضافت دی د مصدر و مفعول ته او "کخشیة" په محل کي د مفعول مطلق تشبیهي دی، ومعنی الآیة نابیره یوه ډله له دوی څخه بېردله د خلګو یعنې له کافرانو څخه یې داسي بېره وه لکه سړی چي له خدایه برېږي.

أَوْ أَشَدَّ خَشْيَةً ۚ

او یا سخت تر بېرېدلو له خدای ﷻ څخه.

پوښتنه: بېرېدل له کافرانو څخه په مثل د بېرېدلو له خدای ﷻ څخه او یا اشد تر هغه خو کفر دی، نو څرنګه به نسبت ددغې به ومسلمانانو ته وسي؟

ځواب: دا کلام مبني پر مجاز دی په دې ډول چي دغو کسانو چي ژر امتثال د خدای د امر په قتال کي د کفارو او جبن یې مختار کړی او د نفس په خوله یې وکړه، نو خدای ﷻ ذکر کړی په دې سبب چي شدة الخشیة من الکفار تر خشیة

له خدای ﷻ څخه او مراد یې مسبب دی اعني التقاعد من القتال وعدم المسارعة اليه وهذا لا يستلزم ان يكون في الواقع خشيتهم من الناس من خشيتهم من الله بلکې بعض وخت د نفس او د شيطان په ښائسته کولو د يوې ګناه هغه ګناه وکړي او له عذاب څخه غافل وي او يا طمع د مغفرت له خدای ﷻ څخه وي مثلاً يو سړی له خلګو څخه په پټه زنا وکړي طمعاً لغفرانه، نو ددې معنا خو دانه ده چې ددې زاني دا عقيده ده چې خلګ اشد عذاباً دي تر خدای ﷻ او ډېر قدرت لري پر عذاب دده تر خدای ﷻ، او په دې آيت سره خوارج دليل وايي چې مرتکب د ګناه کبيرې کافر دی، ولې دغه کسان چې له جهاد څخه کښېنستل دا خو يوه ګناه ده چې دوی وکړه او خدای ﷻ دغه کسان ډېر بېرېدونکي وبلل د خلګو تر بېرې له خدای ﷻ څخه وهذا کفر بواح؟

ددې ځواب دادی چې موږ دمخه وويل چې دا کلام محمول پر مجاز دی، يعنې سبب ذکر دی او مراد ځني مسبب دی، البته که کلام محمول پر حقيقت وای، نو د خوارجو دليل لره به وجه وای.

پوښتنه: خدای ﷻ و مجاز ته څه ضرورت لري؟

ځواب: قرآن مجيد د عربو پر ژبه نازل دی او په عربي ژبه کې فصاحت او بلاغت دی چې پر صحيح مذهب هم داغه فصاحت او بلاغت فائقه سبب د قرآن د اعجاز دی، مبني دی في الاکثر على المجازات والاستعارات کما لا يخفى على من تبع کلام العرب العرباء وتتبع القرآن العزيز حتى يجد فيه من المجازات العديدة والاستعارات الکثيرة.

درويش وايي: چې که څوک زما په دغو خبرو کې شک لري د حسد له لاري يا د تعصب له لار، نو دي دی د اصول فقه کتابونه ښه په غور سره مطالعه کړي، او يا دي مطول او مختصر په معاني وو کې مطالعه کړي چې دغه کتابونه د ډېرو مجازاتو او استعاراتو مثالونه له قرآن عزيز څخه پېشوي.

پوښتنه: عبيدالله تا خو خبري د عوامو تر فهم ډېري کړي او ستا تفسير خو پښتو و د عوامو لپاره؟

ځواب: زه منم چي زما تفسیر په پښتو ژبه دی، لکن ما داسي نه دي ویلي چي زما تفسیر صرف او صرف د عوامو لپاره دی، بلکې زما په تفسیر سره عوام هم فائده اخستلای سي او بې حسده ملایان هم فائده ځني اخستلای سي، او دا خبره ما ډېر وارونه په دې تفسیر کي کړې ده قطعاً لعرق الحسد والطعن والغیبة والبهتان، ولهذا اقول.

هم یحسدونني ولاابالي فشر الناس من عاش یوماً غیر محسود

وَقَالُوا رَبَّنَا لِمَ كَتَبْتَ عَلَيْنَا الْقِتَالَ ۚ لَوْلَا أَخَّرْتَنَا إِلَىٰ أَجَلٍ قَرِيبٍ ۗ

او دوی وایي چي اې زموږ ربه ولي دي پر موږ فرض کړی جنګ د کافرانو سره یعنې خو موږ په قتال کي وژل کېږو، او ولي دي موږ ېله جنګه ځندولو تر اجل د مرګ چي نژدې دی په خپلو کورو کي چي پر خپلو فراشو مړه سوي وای.

فائده: دا دوې جملې یعنې "لم کتب آه" ولو لا اخرتنا آه" یې په عطف سره نه راوړې. اشاره ودې ته ده چي دوی به ګاهي یوه جمله ویله او ګاهي به یې دا بله جمله ویله، او مجموع دواړې یو کلام نه دي.

پوه سه: چي دا ددوی خبري پوښتنه نه ده له حکمت څخه د واجبولو د جنګ د کفارو سره. ولي چي هغه حکمت خو هر چاته معلوم دی چي اعلاء د کلمة الله ده او تخلیه ده د مځکي له کفر څخه، بلکې دا ددوی تمنی ده چي مدة د کف عن القتال لږ څه زیات کړي حذراً من الموت.

قُلْ مَتَاعُ الدُّنْيَا قَلِيلٌ

ته ورته ووایه چي تمتع او نفعه اخستل د دنیا په منافعو سره لږ ده، یعنې نسبت و منافعو ته د آخرت، او بل د دنیا منافع سریع الزوال دي، نو که تاسي ته مهلت هم درکړه سي او عمرونه مو هم زیات سي فرضاً، نو فائده یې څه ده؟

وَالْآخِرَةُ خَيْرٌ لِّمَنِ اتَّقَىٰ

او ثواب د آخرت چي جنت دی مع نعیمها التي لاعین رئیت ولا اذن سمعت ولا خطر علی قلب بشر کما جاء في الحدیث الصحیح، چي یو له هغو ثوابو څخه په

جهاد في سبيل الله پوري مربوط او تقاعد او سستي له جهاد څخه نه کول دي، او ثواب د آخرت خير دی تر ثواب د دنيا چي د يو څو ورځو په تمتع پوري مربوط دی، او ثواب د آخرت ډېر دوام داره دی تر ثواب د دنيا.

وَلَا تُظْلَمُونَ فَتِيلًا ﴿٧٧﴾

او فتيل چي ښځي ادنی شی دی پر تاسي ظلم نه کېږي يعني چي ستاسي ثواب دي کم کړل سي.

پوه سه: چي نعمتونه د آخرت ښه دي تر نعمتو د دنيا من وجوه.

(۱) نعم د دنيا لږ دي او نعمتونه د آخرت ښخي ډېر دي (۲) نعم د دنيا قطع کېږي په مرگ سره د سړي، او نعم د آخرت ابدي دي لعدم الموت فيها (۳) نعم د دنيا ملگري دي د غمو او آفتو او د طبعيت د خلاف کارو سره، او نعم د آخرت د ټولو کدوراتو، غمو او آفتو څخه خلاص دي (۴) نعم د دنيا چي سړی هر څونده سرمايه داره وي په دې نه پوهېږي چي سبا ورځ به څه حال وي، او نعم د آخرت يقيني دي تر ابد پوري، نو نتيجه يې داده چي عاقل سړی اختيار کړي هغه شی چي خير دی من کل وجه او پرېږدي هغه شی چي شر وي من کل وجه، محقق شيرازي وايي.

عمارت يا سرای د يگر انداز — که دنيا را اساسی نيست محکم
فريدون را سر آمد بادشاهی — سليمان برفت از دست خاتم
وفاداری مجوی از دهر خون خوار — محالست انگبين درکام ارقم
مثال عمر سربر کنده شمعيت — که کوته باز ميباشد دمادم
ويا برفی گذاران بر سر کوه — کزو هر لحظه خبرئی ميشود کم

درويش وايي: چي يوه سړي له بل سړي څخه سرای رانيوی، نو دواړه و حضرت علي ﷺ ته راغله چي موږ ته قباله را وکاږه، نو علي ﷺ داسي قباله ورنوشته کړه "بسم الله الرحمن الرحيم اما بعد: فقد اشتری مغرور من المغرور داراً دخل فيها في سكة الغافلين لا بقاء لصاحبها فيها" او د سرای حدود اربعه يې داسي نوښته کړه "الحد الاول ينتهی الی الموت والثاني الی القبر والثالث الی الحشر والرابع الی الجنة او النار والسلام" علي ﷺ چي دا قباله پر مشتري

وویل هغه بیر ته سرای و بائع ته رد کړی او ثمن یې تولہ خیرات کړی و تزهد في طلب الدنیا وهکذا یکون العارف.

حکایت: یو عارف باللّه ته ته یو چا وویل هل تعرف الله فغضب العارف وقال هل تراني اعبد من لا اعرفه، سائل ورته وویل "هل تعصي من تعرفه قال لا" سعدي

عمری که میرود بهمه حال سعی کن .... نادر رضای خالق همچون بسر بری

پوه سه: چي په رد کي د هغه قول د منافقانو چي دوی په باره کي د مقتولینو د احد د جنگ دا ویل "لو کانوا عندنا ماماتوا وما قتلوا" دا آیت مبارک نازل سو.

أَيْنَ مَا تَكُونُوا يُدْرِككُّمُ الْمَوْتُ وَلَوْ كُنتُمْ فِي بُرُوجٍ مُّشَيَّدَةٍ

هر چیري چي تاسي یاست مرگ به پیدا کوئ یعنې مرگ به در رسېږي عند حلول الاجل الموعود، که څه هم تاسي یاست په لوړو قلعو کي چي ډېري محکمې وي، او قتادہ رحمة الله عليه وايي چي "شید" و گچو ته وایي، نو د شید معنا داده چي په گچو وهل سوي وي لپاره د غاية الاستحکام.

پوه سه: چي منافقانو او یهودانو د مدینې منورې به ویل چي زموږ مېوې او کښتونه مخ پر نقصان روان دي د کومه وخته چي دغه سړی او اصحاب دده د مدینې ښار ته راغلي دي، نو دا آیت نازل سو.

وَإِن تُصِبْهُمْ حَسَنَةٌ يَقُولُوا هَٰذِهِ مِنْ عِندِ اللَّهِ

که دوی ته ورسېږي یو ښه والی یعنې فراخي د رزق او هر وخت بارانونه او د کښتو ښه ښه حاصلات وي، نو دوی وایي چي دا د خدای جل جلاله له لوري دي پر موږ یې پېرزو ینه وکړه.

وَإِن تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ يَقُولُوا هَٰذِهِ مِنْ عِندِكَ

او که دوی ته ورسېږي یو خصلت یعنې یو له بدو شیانو لکه قحط او لږ والی د مېوو او د حاصلاتو او د کښتو، نو دوی تاته وایي چي دا شیان ستا له لوري موږ ته پیښ سوه یعنې ستا د سوي پالي او شومتوب له سببه ده.